

Direktiivit pakohuonepeli- ryhmien keskusteluissa

Minella Salonen

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Turun yliopisto

Huhtikuu 2019

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

SALONEN, MINELLA: Direktiivit pakohuonepeliryhmien keskusteluissa

Tutkielma, 81 s., 2 liites.

suomen kieli, kielen oppimisen ja opettamisen opintopolku

Huhtikuu 2019

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee kielellisiä direktiivejä pakohuonepelikeskusteluissa. Tutkielman viitekehys on vuorovaikutuslingvistinen, ja siinä käsitellään direktiivejä analysoimalla litteraatioista vuorovaikutussekvenssejä, joihin direktiivit osallistuvat pakohuonevuorovaikutuksessa. Analysoitu aineisto koostuu kahdesta 60 minuutin pakohuonepelistä eli yhteensä 120 minuutista vuorovaikutusta. Tutkielman tekoa varten käytöksi on ollut sekä ääni- että videonauhoitteet peleistä.

Iso suomen kieliopin (§ 1645) mukaan direktiivi on ohjailevassa tehtävässä käytetty lausuma, jolla käsketään, pyydetään, kehoitetaan tai neuvotaan puhuteltua toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla. Tässä työssä analysoin Ison suomen kieliopin määritelmän mukaisia direktiivejä ja niiden käyttöä pakohuonepelikontekstin puhutussa vuorovaikutuksessa. Otan erityisesti tarkastelun kohteeksi direktiivisten lausumien muodon ja niiden saamat jälkijäsenet.

Pakohuonepeliaiaineistossa esiintyy neljää eri direktiivimuotoa: imperatiivi-, indikatiivi- ja konditionaalimuotoisia direktiivejä sekä predikaatittomilla rakenteilla muodostettuja direktiivejä. Yhteensä pakohuonekeskusteluissa esiintyy 106 direktiiviseksi tulkittavaa vuoroa tai vuoron osaa. Aiempi direktiivisyys tutkimus on käsitellyt imperatiivia prototyyppisenä direktiivin ilmaisutapana, ja myös tämän tutkielman tulokset tukevat ajatusta. Imperatiivi on pakohuoneaineiston frekventein direktiivisyyden ilmaisutapa ja useimmiten se saa myös direktiiville odotuksenmukaisen jälkijäsenen, myöntymisen.

Pakohuonevuorovaikutuksen analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että kielellisessä vuorovaikutuksessa muodostetun direktiivilausuman muodolla ei ole suurta merkitystä sen direktiivisen tulkinnan kannalta. Riippumatta siitä, millä neljästä analysoidusta muodosta direktiivi on ilmaistu, se saa todennäköisemmin preferoidun jälkijäsenen (käskyyn myöntyminen) kuin preferoimattoman jälkijäsenen (alkava ongelmasekvenssi). Käskyyn myöntymisellä tarkoitetaan sekä välitöntä non-verbaalia toimintaa että puhuttua vuoroa, jonka sisältö ilmaisee direktiiviin myöntymistä. Ongelmasekvensseillä tarkoitetaan vuorovaikutuksen etenemistä pysäyttäviä kokonaisuuksia, jotka orientoituvat johonkin direktiivivuoron tai kielenulkoisen todellisuuden ongelmaan.

Tämän tutkielman tulokset osoittavat direktiivisyyden useimmiten ongelmattomaksi kielellisen vuorovaikutuksen osaksi. Suurin osa direktiivisyydsekvensseistä etenee direktiivistä preferoituun jälkijäseneseen ilman ongelmia. Pakohuonepeliryhmien keskusteluissa direktiiveillä on keskeinen asema ryhmien kielellisen ja kielenulkoisen toiminnan etenemisessä.

Asiasanat: keskusteluanalyysi, vuorovaikutus, direktiivit, preferenssijäsennys, sekvenssijäsennys

Sisällys

1. JOHDANTO	2
1.1. TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	2
1.2. PAKOHUONEPELI TUTKIMUSAINEISTONA.....	3
1.3. TUTKIMUSAINEISTO	5
1.4. TUTKIELMAN RAKENNE	7
2. KESKUSTELUNANALYYSI	9
2.1. KESKUSTELUNANALYYSI JA VUOROVAIKUTUSLINGVISTIIKKA ...	9
2.2. KESKUSTELUNANALYYSI TUTKIMUSMETODINA.....	10
2.3. KESKUSTELUNTUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ.....	12
2.3.1. VUORO JA LAUSUMA.....	12
2.3.2. ESITTÄMISMUOTTI JA OSALLISTUMISKEHIKKO	13
2.3.3. SEKVENTIAALISUUS, VIERUSPARI JA PREFERENSSIJÄSENNYS	14
3. DIREKTIIVI	16
3.1. DIREKTIIVI OHJAILEVANA LAUSUMANA	16
3.2. DIREKTIIVILAUSUMAN MONIMUOTOISUUS	17
3.2.1. IMPERATIIVIT DIREKTIIVEISSÄ.....	17
3.2.2. INDIKATIIVIT DIREKTIIVEISSÄ	19
3.2.3. KONDITONAALIT DIREKTIIVEISSÄ.....	24
4. DIREKTIIVIT PAKOHUONEPELEISSÄ	28
4.1. IMPERATIIVIT PAKOHUONEKESKUSTELUJEN DIREKTIIVEISSÄ .	28
4.1.1. IMPERATIIVIT JA PREFEROIDUT JÄLKIJÄSENET	28
4.1.2. IMPERATIIVIT JA PREFEREROIMATTOMAT JÄLKIJÄSENET.....	33
4.1.3. IMPERATIIVIDIREKTIIVIEN JÄLKIJÄSENET PAKOHUONEPELEISSÄ	37
4.2. INDIKATIIVIT PAKOHUONEKESKUSTELUJEN DIREKTIIVEISSÄ... 	38

4.2.1.	INDIKATIIVIT JA PREFEROIDUT JÄLKIJÄSENET	39
4.2.2.	INDIKATIIVIT JA PREFEROIMATTOMAT JÄLKIJÄSENET	48
4.2.3.	INDIKATIIVIDIREKTIIVIEN JÄLKIJÄSENET PAKOHUONEPELEISSÄ	55
4.3.	KONDITIONAALIT	
	PAKOHUONEKESKUSTELUJEN	
	DIREKTIIVEISSÄ	58
4.3.1.	KONDITIONAALIT JA PREFEROIDUT JÄLKIJÄSENET	59
4.3.2.	KONDITIONAALIT JA PREFEROIMATTOMAT JÄLKIJÄSENET	64
4.3.3.	KONDITIONAALIDIREKTIIVIEN JÄLKIJÄSENET.....	67
4.4.	PREDIKAATITTOMAT RAKENTEET PAKOHUONEKESKUSTELUJEN	
	DIREKTIIVEISSÄ	68
4.4.1.	PREDIKAATITTOMAT RAKENTEET JA PREFEROIDUT JÄLKIJÄSENET	68
4.4.2.	PREDIKAATITTOMAT RAKENTEET JA PREFEROIMATTOMAT JÄLKIJÄSENET	72
4.4.3.	PREDIKAATITTOMIEN DIREKTIIVIEN JÄLKIJÄSENET	74
5.	PÄÄTELMÄT	75
5.1.	DIREKTIIVISYYDEN RESURSSIT	75
5.2.	DIREKTIIVIEN MUODOT JA FUNKTIOT	77
5.3.	DIREKTIIVISYYDEN PREFERENSSIJÄSENNYS	79
6.	LOPUKSI.....	81
	LÄHTEET.....	82
	LIITE 1: LITTEROINTIMERKINNÄT	88
	LIITE 2: LUPALOMAKE.....	89

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämä suomen kielen pro gradu -tutkielma käsittelee pakohuonepelivuorovaikutuksessa tuotettuja kielellisiä direktiivejä. Direktiiveillä tarkoitetaan lausumia, joilla käsketään, pyydetään, kielletään tai neuvotaan toista tekemään jotakin (VISK § 1645). Direktiivit voivat olla paitsi kielellisiä myös pelkästään eleisiin luottavia. Pelkillä eleillä ilmaistut direktiivit ovat kuitenkin tämän tutkielman rajauksen ulkopuolella, sillä tutkielmani kiinnostuksenkohde ovat nimenomaan kielelliset direktiivit.

Tutkimukseni on lähtökohdiltaan keskusteluanalyttinen ja vuorovaikutuslingvistinen. Tässä tutkielmassa kuvaillaan kielellisiä piirteitä pakohuonepelitilanteen vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuslingvistinen tutkimus ei ole virheanalyttistä, joten en ota tutkielmassa kantaa keskustelupuheen ”virheellisyyksiin” tai epätarkkuuksiin. Kuvailen tässä tutkielmassa vuorovaikutusta mahdollisimman objektiivisesti ja tarkkaan sellaisena kuin se aineistossani esiintyy.

Vuorovaikutuslingvistiikka tutkii aidoista vuorovaikutustilanteista nauhoitettua kieltä. Oma aineistoni on kaksi tunnin mittaista pakohuonepeliä, jotka olen nauhoittanut eräässä turkulaisessa pakohuonepeliyrityksessä marraskuussa 2017. Kerron pakohuonepeleistä tarkemmin luvussa 1.2. Aineistoani ja sen keruuprosessia kuvailen tarkemmin luvussa 1.3.

Tutkimukseni tavoite on kuvailla ja eritellä pelaajien tuottamia direktiivejä mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Tutkin, millaisia kielellisiä keinoja aineistossani käytetään ilmaisemaan direktiivisyyttä ja miten direktiivejä ympäröivä keskustelu- ja toimintakonteksti vaikuttaa muotojen valintaan. Täsmällisemmin muotoiltuna tutkimuskysymykseni ovat:

- (1) Millaisin kielellisin resurssein pelaajat ilmaisevat direktiivisyyttä? Onko jokin resurssi keino muita yleisemmin käytössä?
- (2) Onko direktiivin funktiolla (esim. käsky vai kielto) tai muodolla (esim. deklaraatiivi vai imperatiivi) vaikutusta siihen, missä määrin muut ryhmäläiset toimivat direktiivin mukaan?

- (3) Millaisia jälkijäseniä aineiston direktiivit saavat? Miten pakopelivuorovaikutuksessa ilmaistaan direktiiviin myöntymistä? Entä millaisilla keinoilla ilmaistaan direktiivistä kieltäytymistä ja direktiivin ongelmallisuutta tai puutteellisuutta?

Hypoteesini on, että direktiivit ovat melko yleisesti käytetty vuorovaikutussekvenssi aineistossani, sillä pakohuonepelissä tehdään ryhmätyötä aikapaineen alla. Oletan, että tällaisessa tilanteessa syntyy spontaanista tarve ohjata muiden ryhmäläisten toimintaa sekä kielellisin että ei-kielellisin keinoin.

Suomen kielen direktiivejä on tutkittu jo monesta näkökulmasta ja monissa erilaisissa tilanteissa. Direktiivejä osana vuorovaikutusta ovat tutkineet muun muassa ajo-opetuksen imperatiivimuotoisia ohjeita tutkinut Mirka Rauniomaa (2017) ja lasten kokkikerhon ohjaajan tuottamia direktiivejä tutkinut Liisa Raevaara (2017). Jonna Malaska (2016) on kirjoittanut Helsingin yliopistossa pro gradu -tutkielman välitöntä toimintaa vaativista direktiiveistä teatteriharjoituksissa. Mainitsemani tutkimukset muistuttavat sikäli omaani, että molemmissa tutkitaan direktiivejä osana kielenulkoista toimintaa, ei pelkkää keskustelua. Niiden tulokset ovat antaneet tukea hypoteeseilleni.

1.2. Pakohuonepeli tutkimusaineistona

Pakohuoneet (engl. escape rooms) ovat melko uusi viihdemuoto Suomessa ja maailmalla. Pakohuoneet ovat pulmanratkaisupelejä, joissa etsitään vihjeitä ja ratkaistaan arvoituksia pyrkimyksenä saavuttaa tietty päämäärä, useimmiten lukitusta huoneesta pakeneminen (Nicholson 2015, 1). Katleena Kortesus (2018, 10) korostaa pakohuonepelien olevan niminomaan joukkuepelejä, joissa vaaditaan ryhmän keskinäistä kommunikaatiota ja yhteistyötaitoja.

Pakohuonepelin konseptiin kuuluu aikaraja, jonka sisällä tehtävät tulee ratkoa. Useimmiten aikaraja on 60 minuuttia, niin myös omassa tutkimusaineistossani. Yksi peli saattaa koostua yhdestä tai useammasta huoneesta, joiden sisällä pelaajat saavat liikkua vapaasti pelin aikana. Pakohuonepeleillä on aina jokin teema ja usein myös juoni. Teema näkyy muun muassa huoneen sisustuksessa, rekvisiitassa ja arvoituksissa. Juoni puolestaan on teemaan kytketty etenevä kokonaisuus, jonka loppuratkaisua pelaajat lähestyvät saadesaan arvoituksia ratkottua. (Kortesus 2018, 37.) Peleissä on aina mukana pelinohjaaja,

joka seuraa pelitilannetta huoneen ulkopuolella valvontakameroista ja antaa tarvittaessa pelaajille lisävihjeitä tehtävien ratkaisusta.

Ensimmäinen nykyisten kaltainen pakohuonepeli pystytettiin Kiotoon vuonna 2007. SCRAP-nimisen yhtiön rakentama peli oli yksihuoneinen ja suunniteltu 5–6 hengen peliryhmille. (Nicholson 2015, 3.) Pakohuoneiden suosio lähti kasvuun vuosina 2012–2013, kun pakohuoneet lisääntyivät ensin Aasiassa ja levisivät sitten Eurooppaan. Australiaan, Yhdysvaltoihin ja Kanadaan pakohuoneinnostus levisi Euroopan jälkeen. Euroopassa tärkeä keskusmaa pakohuoneiden kehittämisessä oli Unkari. (Nicholson, mp.)

Pakopelien edeltäjiä olivat muun muassa suosiotaan kasvattanut live-roolipelaaminen ja erilaiset aarteenetsintäleikit. Myös tietokoneella pelattavat seikkailupelit ja pakohuoneesta -pelit innoittivat ensimmäisten pakohuonepelien kehittäjiä. Joskus tutkimusaineistoni kaltaisiin pakohuonepeleihin viitataan nimityksellä tosielämän pakohuonepelit (engl. real-life escape rooms) erotuksena tietokoneella tai mobiililaitteilla pelattavista huonepakopeleistä. Tässä tutkielmassa käytän lyhyempää termiä pakohuonepeli. Toiston välttämiseksi käytän jatkossa sekaisin nimityksiä pakohuonepeli ja pakopeli, vaikka joidenkin mielestä näillä nimityksillä saattaa olla nyanssieroja. Korteso (2018) esimerkiksi pitää pakohuonepeli-termiä pakopeli-termin alakäsitteenä, sillä pakopelejä saatetaan pelata paitsi sisällä huoneissa myös ulkotiloissa.

Rooli- ja tietokonepelien lisäksi pelitutkija Scott Nicholson (2015, 5) mainitsee pakopelien innoittajiksi muun muassa osallistavan teatterin, jossa yleisöä kannustetaan olemaan aktiivisessa vuorovaikutuksessa esityksen kanssa ja sekoitetaan siten esiintyjän ja katsojan rooleja. Myös erilaiset kauhutaloperformanssit ovat antaneet ideoita pakohuoneyrittäjille (Nicholson, mp.). Suomessa, ainakin Helsingissä, on muutamia selkeästi kauhuteemaisia huoneita, joissa käytetään muun muassa näyttelijöitä tarinan eteenpäin kuljettamiseksi. Pakohuonekonseptin kehityksen myötä ainakin kauhuviihteen, pakohuonepelien ja teatterin rajat ovat osittain hämärtyneet.

Itse kiinnostuin pakohuonepeleistä, kun päädyin ensimmäistä kertaa pelaamaan sisareni kanssa Turussa. Erityisen kiinnostavaa peleissä on se, miten vahvasti tehtävien ratkaiseminen on sidoksissa ryhmätyöskentelyyn ja keskinäiseen kommunikaatioon. Oman kokemuksen mukaan peliohjaajat usein ennen pelin alkamista jopa neuvovat kommunikoidaan rohkeasti ääneen.

Pakohuonepeli sopii hyvin vuorovaikutuslingvistisen tutkimuksen kohteeksi, koska pelin aikana syntyy keskustelua ryhmäläisten välille. Ryhmän kielellinen vuorovaikutus muuttuu koko ajan pelin edetessä ja aikarajan lähestyessä. Akateemista tutkimusta pakohuonepeleistä on vielä hyvin vähän. Pakohuoneetyyppisen työskentelyn käyttöä esimerkiksi suomi toisena kielenä -opetusmetodinä on tutkittu hieman (ks. esim. Heinilä 2016), mutta viihdetarkoituksessa pelattuja pelejä ja niissä tapahtuvaa vuorovaikutusta käsittelevää tutkimusta en ole tutkielmää tehdessäni löytänyt. Aineistoni on hyvin keskustelunanalyttiseen tutkimukseen sopiva ja akateemiselle tutkimukselle melko uusi aluevaltaus, ja siksi päädyin tutkimaan sitä. Direktiivit valikoituvat tutkimusaiheeksi, koska oletan niiden olevan melko frekventti ja monipuolinen kielen ilmiö tilanteessa, jossa työskennellään ryhmänä ja aikapaineen alla.

1.3. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu kahdesta tunnin mittaisesta pakohuonepeleistä. Yhteensä aineistoa tutkielmassani on 120 minuuttia. Nauhoitin koko aineiston yhden illan aikana marraskuussa 2017. Tutkielman tekoa varten peleistä on kerätty ääninauhoite nauhurilla, jonka vein pelihuoneeseen. Lisäksi sain peliyritykseltä käyttööni yrityksen kameroilta tallennetut videotallenteet tutkimukseen osallistuvista peleistä, jotta pelaajien eleiden litteointi on mahdollista. Pakohuoneyrityksissä on lähes aina kameralaitteistot, jotta pelinohjaaja pystyy seuraamaan pelejä, mutta tavallisesti pelejä ei tallenneta eikä nauhoitteita säilytetä. Tämän tutkielman tekoa varten kuitenkin, poikkeuksellisesti ja kaikkien osapuolten luvalla, kaksi pakopeliä tallennettiin. Nauhoituksia varten sain suullisen luvan pelien tallentamiseen yrityksen omistajalta ja kirjalliset luvat jokaiselta pelaajalta molemmissa ryhmissä. Lupien keräämisessä käytetty lomakepohja on liitetty tutkielmaan (ks. liite 2).

Aineistossa on kahden peliryhmän pelit, joita kutsun jatkossa nimillä Peli A ja Peli B. Molemmat pelit nauhoitettiin samasta pakohuoneesta, joten ulkoiset puitteet tässä tutkielmassa käsiteltäville vuorovaikutustilanteille ovat lähes identtiset. Peli A:ssa pelaajia on neljä ja Peli B:ssä kuusi. Ryhmäkokojen takia pelien kulussa on pieni ero, sillä Peli B:n isommalla ryhmällä on huoneessa yksi lisätehtävä.

Peli A:n peliryhmä koostuu neljästä henkilöstä, joista kolme on naisia ja yksi mies. Peli B:n ryhmä puolestaan on kuusi miestä. Kaikki samassa ryhmässä olevat pelaajat olivat keskenään jo ennestään tuttuja, minkä voi olettaa vaikuttaneen vuorovaikutuksen laatuun

ja etenemiseen. Aineistoa kerätessäni minulla ei ollut mahdollista vaikuttaa siihen, keiden vuorovaikutusta nauhoitetaan. Ryhmät menivät pakohuoneeseen sillä kokoonpanolla, jolla he olisivat pelanneet pelin ilman nauhoituksiakin. Analyysiosassa käytettyjen esimerkkien litteraateissa pelaajat eivät esiinny omalla nimellään. Olen muuttanut pelaajien nimet ja joitakin yksittäisiä muita tietoja litteraatteihin taatakseni äänitteiden informanteille anonymiteetin.

Sain aineiston käsiini heti pelien jälkeen loppusyksyllä 2017. Käsittelin aineistoa litteroimalla ensin todella karkeasti koko 120:n minuutin materiaalin. Karkeasta litteraatista etsin direktiivisekvenssejä eli käskyjä, pyyntöjä, kieltoja sekä niiden jälkijäseniä. Löydetyäni pelikeskusteluista direktiivisekvenssit, tarkensin näiden kohtien litteraatteja tarpeen mukaan. Tutkielman analyysissa ja esimerkeissä käytetty litterointitekniikka on lopultaikin melko karkeaa. Se on perusteltu ratkaisu, sillä tutkimuksen keskiössä ovat direktiivisekvenssit, jotka ovat havainnoitavissa lähtökohtaisesti ilman kovin tarkkaa fonologisen tai prosodisen tason analyysia. Olen kuitenkin lisännyt litteroituihin esimerkkeihin tarkempia huomioita esimerkiksi prosodiasta ja äänenpainoista silloin, kun ne ovat analyysin kannalta tärkeitä tai kiinnostavia.

Litteroidessani aineistoa aloitin työskentelyni pelkän ääninauhan kanssa. Litteroin ensimmäisen, karkean kokonaisversion aineistosta pelkän ääninauhan perusteella Word-tekstinkäsittelyohjelman ja Audacity-äänenkäsittelyohjelman avulla. Videomateriaalia käytin vain direktiivisekvenssien tarkemmassa litteroinnissa. Tutkielman analyysiosassa käytetyissä esimerkeissä on merkintöjä keskustelijoiden eleistä ja katseiden suunnasta silloin, kun niiden tarkastelu on analyysin kannalta relevanttia.

Direktiivit etsin aineistosta manuaalisesti eli erottelumethodina luin yksinkertaisesti läpi pelitilanteiden litteraatteja sekä kuuntelin nauhoja ja katsoin videoita. Työskentelytapana se tuntui järkevältä, sillä – kuten luvussa 3 kuvailen – direktiivisyys on hyvin monitahoinen kielen ilmiö. Erilaisten kielentutkimusta varten kehitettyjen hakuohjelmien käyttö valmiiden litteraattien käsittelyssä olisi ehkä ollut mahdollista, mutta direktiivin monimuotoisuuden takia hakuja olisi joutunut tekemään todella monilla merkkijonoilla, ja siltikin olisi todennäköisesti jäänyt useita tässä työssä käsiteltyjä direktiivitapauksia huomaamatta. Myös valitsemassani työskentelytavassa on olemassa riski, että yksittäisiä aineistossa esiintyviä direktiivejä on jäänyt huomaamatta. Pidän kuitenkin työskentelytapani kokonaisuudessaan hyvin toimivana.

Pakohuonepelien käyttö aineistona tuotti jonkin verran haasteita litterointiin, sillä useamman henkilön keskinäistä keskustelua on vaikeampi litteroida kuin kahdenkeskeistä. Pelin edetessä informantit myös liikkuivat huoneessa paljon, mikä osaltaan vaikutti tallenteiden laatuun. Muutamassa tilanteessa puhuja on selin sekä kameran tallennuskulmaan että ääninauhuriin, ja siksi litteroidessa oli vaikeaa saada puheesta tai esimerkiksi eleiden suunnasta selvää. Aineiston tämän piirteen takia tutkielman esimerkkien litteraateissa saattaa olla merkintöjä litteroidun tilanteen epäselvyyksistä. Toisaalta pakohuonepeli osoittautui aineiston analysoimisen aikana myös oivaksi kontekstiksi tutkia direktiivejä, sillä pelin ryhmätyöhön kannustava luonne varmistaa, että pelaajien keskusteluista löytyy direktiivisiä sekvenssejä.

1.4. Tutkielman rakenne

Luvussa 2 esittelen keskustelunanalyysia tutkimusmetodina. Luvussa 2.1 kerron vuorovaikutuslingvistiikan historiasta ja pyrin selventämään lukijalle, missä kulkee raja sosiologisen keskustelunanalyysin ja lingvistisen vuorovaikutuslingvistiikan välillä. Luvussa 2.2 kuvailen tarkemmin niitä mahdollisuuksia, rajoituksia ja periaatteita, joihin keskustelunanalyttinen viitekehys sitoo tutkielmani. Luvun 2.3 alaluvuissa avaan niitä keskustelunanalyysin käsitteitä, joiden tunteminen mahdollistaa tutkielman ymmärtämisen. Keskustelunanalyysi on laaja viitekehys, jolla on pitkä historia. Siksi luvun 2.3 käsitelista ei ole tyhjentävä, eikä se pyri sitä olemaankaan. Luvun 2.3 tarkoitus on avata muutama keskustelunanalyttisen ajattelun keskeisin käsite, jotta lukija pystyy lukemaan tutkielmaa eteenpäin. Tarpeen mukaan selvennän lisää käsitteitä myös aineistoanalyysin lomassa.

Luvussa 3 keskityn direktiivisyyden käsitteeseen ja direktiiveistä tehtyyn aiempaan tutkimukseen. Luvussa 3.1 määrittelen direktiivisyyden käsitteen aiemman tutkimuskirjallisuuden valossa. Kerron myös direktiivien käyttöalueesta vuorovaikutuksessa. Luvussa 3.2 osoitan aiemman kirjallisuuden pohjalta, miten monimuotoinen ilmiö direktiivisyys on kielenkäytössä ja keskusteluissa. Olen jaotellut luvun 3.2 alalukuihin keskittyen nimenomaan siihen, miten monenlaisilla kielellisillä resursseilla kehotuksen voi muodostaa: luvussa 3.2.1 käsittelen imperatiividirektiivejä, luvussa 3.2.2 indikatiividirektiivejä ja luvussa 3.2.3 konditionaalidirektiivejä.

Analysoin keräämääni aineistoa luvussa 4. Luvussa 4 kuvailen, millainen ilmiö direktiivisyys on pakohuonepelikeskusteluissa. Jatkan analyysiluvussa luvun 3 muotolähtöistä lähestymistapaa: käyn läpi aineiston direktiivejä ja niiden saamia vastauksia

lähtökohtanani se kielellinen resurssi, jolla direktiivi muodostetaan. Luku 4.1 keskittyy imperatiivimuotoisiin direktiiveihin. Olen jaotellut imperatiividirektiivien käsitellyn alalukuihin sen mukaan, millaisia jälkijäseniä imperatiivit pakohuonevuorovaikutuksessa saavat.

Aineistoanalyysin luvussa 4.2 käsitellään indikatiivimuotoisia direktiivejä pako huonepeleissä. Kuten imperatiivisten direktiivien kohdalla, myös tässä luvussa alaluvut on jaoteltu vastausten eli jälkijäsenten perusteella. Luvussa 4.2.3 käsittelen indikatiividirektiivejä kvantitatiivisemmasta näkökulmasta ja kuvaan indikatiividirektiivien määrää diagrammeilla. Luvussa 4.3 otan lähtökohdaksi konditionaalien direktiivinmuodostusresurssina. Jälleen jaottelen konditionaalit direktiivit jälkijäsenten perusteella alaluvuissa.

Luvussa 4.4 tarkastelen lyhyesti verbittömiä rakenteita direktiivisessä käytössä. Jotkut direktiiviset ilmaisut pakopeliaineistossa ovat elliptisiä tai muista syistä verbittömiä. Koska lähtökohtana tutkielmassani ovat kehotusten verbit ja predikaatin muodon vaikutus direktiivisiin tulkintoihin, käsittelen verbittömiä rakenteita hieman muita rakenteita lyhyemmin.

Luvussa 5 pohdin asettamiani hypoteeseja ja tutkimuskysymyksiä. Ensin luvussa 5.1 vastaan analyysiluvun analyysien perusteella tutkimuskysymyksiin ja arvioin, miten hyvin tutkielman alussa muotoillut tutkimuskysymykset ja hypoteesit vastaavat aineistosta esiin nousevia ilmiöitä. Luvussa 5.2 otan tarkastelun kohteeksi koko tutkimusprosessin: Onnistuinko löytämään oleellisia huomioita direktiivisyydestä? Entä mitä olisi voinut tehdä paremmin? Lukua 5 seuraa tutkielman viimeinen osa, Lopuksi-luku (luku 6), jossa vedän lyhyesti yhteen huomioitani direktiivisyydestä.

2. Keskustelunanalyysi

2.1. Keskustelunanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikka

Keskustelunanalyysi kehittyi alun perin sosiologian tutkimusmetodiksi 1960-luvulla. Keskustelunanalyysi eriytyi omaksi metodikseen Harold Garfinkelin etnometodologisesta tutkimustraditiosta. (Liddicoat 2012, 2.) Sosiologian kenttään kuuluva etnometodologia tutkii niitä toimintatapoja, joilla ihmiset rakentavat ja tunnistavat yhteisesti ymmärrettäviä sosiaalisia viitekehyksiä arkisissa kohtaamisissa. Etnometodologian mukaan näitä toimintatapoja ei ole olemassa etukäteen, vaan ne rakentuvat vasta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Liddicoat 2012, 2–3.)

Etnometodologian kiinnostus jokapäiväistä sosiaalista toimintaa kohtaan johti arkikeskustelujen käyttämiseen sosiologian tutkimusaineistona. Sosiologi Erving Goffman tutki 1960-luvulta alkaen arkista puhetta, jonka tutkimista oli siihen asti laiminlyöty (Liddicoat 2012, 4). Goffman (1964, 65) määrittelee puheen sosiaalisesta järjestäytyneeksi toiminnaksi. Puhe ei ole vain sitä, että joku puhuu jollekulle jollakin kielellä. Se on sosiaalinen kohtaaminen, jossa käytetyllä kielellä suoritetaan sosiaalisia toimintoja (Goffman, mp.). Vaikka Goffman oli kiinnostunut puhutusta kielestä, pelkkien puheen kielenpiirteiden tutkiminen oli hänen mielestään riittämätöntä. Vuorovaikutuksella on Goffmanin mukaan oma säännöstönsä, joka ei ole pelkistettävissä lingvistiksi havainnoiksi. Huolimatta kriittistä lingvististen metodien riittävyttä kohtaan Goffmanin tutkimustyö antoi alkusäyksen keskustelunanalyysin ja lingvistiikan yhteistyölle (Liddicoat 2012, 4).

1970-luvulla Harvey Sacks kiinnostui arkipuheen kielellisestä järjestäytymisestä. Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin (1974) keskustelunanalyttinen artikkeli ilmestyi vuonna 1974 *Language*-lehdessä, ja se kannusti lingvistejä yhteistyöhön sosiologien kanssa keskustelun tutkimisessa. Artikkelin ilmestymisen jälkeen ensimmäiset lingvistit kiinnostuivat keskustelujen käytöstä kielentutkimuksen aineistona.

1980- ja 1990-luvuilla diskurssifunktionaalinen koulukunta alkoi aiempaa systemaattisemmin yhdistellä keskustelututkimuksen metodia lingvistisiin kysymyksenasetteluihin. Diskurssifunktionalistit selvittivät kieliopin vuorovaikutuksellista merkitystä, ja heille oli tärkeää tutkia kielioppia sen alkuperäisessä kontekstissa. Diskurssi-funktionalisten mukaan tämä kieliopin luonnollinen ympäristö on yhtenäinen ja kontekstisidonnainen diskurssi. (Fox–Thompson–Ford–Couper-Kuhlen 2013, 727.)

Keskustelunanalyysi tarjosi lingvistiikalle kokonaan uuden aineistotyyppin, aidon puhutun keskustelun. 1980-luvun diskurssifunktionalisuudesta lähtien lingvistiikka on ollut kiinnostunut arkikeskustelun kieliopista ja erilaisista tavoista suorittaa vuorovaikutuksellisia toimintoja kielellä. Keskustelunanalyysin ja perinteisen, kirjoitettuihin lähteisiin keskittyneen, lingvistiikan väliin syntyneitä uutta tutkimusaluetta alettiin 2000-luvun alussa kutsua vuorovaikutuslingvistiikaksi (engl. interactional linguistics). (Fox ym. 2013, 727–729.) Vuorovaikutuslingvistiikka etsii, kuten edellä on esitelty, vastauksia lingvistisiin tutkimuskysymyksiin keskustelunanalyysin metodeja hyödyntäen.

Vuorovaikutuslingvistiikan kenttä on monipuolinen. Barbara Foxin, Sandra Thompsonin, Cecilia Fordin ja Elizabeth Couper-Kuhlenin (2013, 735) mukaan keskustelunanalyysi ja lingvistiikka ovat osittain limittyneet jopa siten, että pelkästä tutkimuksesta voi olla mahdollon erottaa, onko tutkijan tausta lingvistinen vai keskustelunanalyttinen. Osa vuorovaikutuslingvistikista tutkimuksista lähtee liikkeelle yksittäisestä kielenpiirteestä. Yksittäisen kielenpiirteen tasolta lähtevät tutkimukset pyrkivät saamaan selville, missä ja miten juuri kyseisen tutkimuksen kartoittamaa piirrettä käytetään keskustelussa. Suomen kielestä on tehty tutkimuksia tästä lähtökohdasta muun muassa *kyllä*-partikkelista (Hakulinen 2001) ja *tämä*-pronominista (Etelämäki 2007).

Jotkin vuorovaikutuslingvistiset tutkimukset ottavat lähtökohdakseen ennemminkin sosiaalisen vuorovaikutuksen kokonaisuutena, johon kieli sijoittuu täyttämään omaa tehtävänsä. Sosiaalisesta toiminnasta käsin etenevät tutkimukset ottavat lähtökohdakseen jonkin sosiaalisen toiminnon ja selvittävät, millaisilla kielellisillä resursseilla toimintoa tehdään. Näistä lähtökohdista suomessa on tutkittu esimerkiksi Kelan asiointikeskustelujen aloituksia (Sorjonen–Raevara 2006) ja käynnin syyn esittämistä kioskiasioinnissa (Sorjonen–Raevara–Lappalainen 2009). Tässä tutkielmassa lähdän liikkeelle direktiivisistä toiminnoista ja tutkin, millaisilla kielellisillä muodoilla näitä toimintoja hoidetaan pakohuonevuorovaikutuksessa.

2.2. Keskustelunanalyysi tutkimusmetodina

Sekä yhteiskuntatieteellinen keskustelunanalyysi että vuorovaikutuslingvistiikka tutkivat keskustelua, vaikka niiden kiinnostuksen kohteet ovatkin usein erilaisia. Yhteistä näille kahdelle tutkimustraditiolle on ennen kaikkea se, että molemmat tutkivat aitoa vuorovaikutusta. Molemmat traditiot pyrkivät ymmärtämään, miten ihmiset ovat keskenään

vuorovaikutuksessa normaaliolosuhteissa, joten tutkittujen tilanteiden tulee olla mahdollisimman luonnollisia (Liddicoat 2012, 14).

George Psathasin (1995, 45) mukaan aitoa vuorovaikutusta on mikä tahansa kommunikaatio, joka tapahtuisi ilman tutkijan läsnäoloakin. Toisin sanoen keskustelunanalyttinen ja vuorovaikutuslingvistinen tutkimus ovat kenttätutkimusta, jossa ihmisten välinen kommunikaatio on kiinnostuksen kohteena nimenomaan alkuperäisessä muodossaan. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia ei tehdä esimerkiksi kokeellisissa laboratorio-oloissa, jotka ovat yleensä erityisesti tutkimusta varten järjestettyjä. Tätä käsillä olevaa tutkielmaa varten kerätty aineisto on Psathasin määritelmän mukaan aitoa vuorovaikutusta, sillä nauhoitetut ryhmät olisivat pelanneet pelinsä joka tapauksessa, vaikka en olisi heitä nauhoittanutkaan.

Kuten edellä totesin, keskustelunanalyttinen tutkimus pyrkii käyttämään aineistonaan mahdollisimman luonnollista ja aitoa vuorovaikutusta. Vaikka tutkija pyrkii valitsemaan aidon vuorovaikutustilanteen, sen luonnollisuutta on vaikea taata. William Labov (1972) huomasi sosiolingvistisissä tutkimuksissaan metodologisen vaikeuden, jota hän kutsui tarkkailijan paradoksiksi. Tarkkailijan paradoksilla tarkoitetaan sitä, että nauhoitettu tilanne muuttuu väistämättä toisenlaiseksi, kun sitä nauhoitetaan. (Liddicoat 2012, 15.) On mahdotonta arvioida tarkkaan, miten paljon tarkkailijan paradoksi on vaikuttanut analysoimaani aineistoon, mutta ilmiön olemassaolosta on hyvä olla tietoinen, kun tarkastelee nauhoitettuja vuorovaikutustilanteita.

Tutkimusmetodina keskustelunanalyysi on hyvin aineistolähtöinen. Aineiston analyysissä keskustelunanalyysi pyrkii selvittämään, mitä vuorovaikutuksessa todella tapahtuu. Aineistoa tulee siksi lähestyä ennakkoluulottomasti ja ilman liian tarkkoja ennaltamääritettyjä kategorioita. (Liddicoat 2012, 9.) Tutkittavan kielellisen toiminnon tai piirteen tulee vuorovaikutuslingvistiikassakin olla vuorovaikutukselle merkityksellinen. Tutkittava piirre ei voi olla tutkijan sattumanvaraisesti valitsema, vaan sillä täytyy olla selkeä funktio aineiston vuorovaikutuksen etenemisessä. Vuorovaikutuksen osallistujien tulee myös osoittaa toiminto tai piirre merkitykselliseksi keskustelussa esimerkiksi reagoimalla siihen jollakin tavalla. (Raevara 1997, 78.)

2.3. Keskusteluntutkimuksen keskeisiä käsitteitä

Tässä luvussa esittelen niitä keskusteluntutkimuksen käsitteitä, jotka ovat keskeisiä omalle tutkielmalleni. Tutkimukseni on vuorovaikutuslingvistinen, ei sosiologisesti keskustelunanalyttinen. Vuorovaikutuslingvistiikka kuitenkin käyttää keskusteluntutkimuksen käsitteistöä aineistojen analysoinnissa, joten esittelen tässä tärkeimmät keskusteluntutkimuksen käsitteet.

2.3.1. Vuoro ja lausuma

Keskusteluntutkimuksen ehkä keskeisin käsite on **vuoro**. Ajatus keskustelun vuorotte-
lusta oli ensimmäisiä keskustelunanalyysin kiinnostuksen kohteita. Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin (1974) keskeinen oletus olikin, että vuorotellen toiminen on kaiken sosiaalisen järjestäytymisen keskeinen piirre. Keskustelunanalyysissa vuoro tarkoittaa vuorovaikutuksen rakenneyksikköä, joka alkaa ja päättyy puhujanvaihdokseen (Hakulinen 1997, 37). Vuorovaikutuksen osallistuja saa toisin sanoen aloittaa oman vuoronsa, kun edellinen puhuja on päättänyt omansa. Vuoron tuottaja puolestaan päättää vuoronsa osoittamalla esimerkiksi prosodisin keinoin siirtävänsä puhujan roolin toiselle. Yksi osallistuja tuottaa yhden vuoron kerrallaan, mutta lyhytaikaiset päällekkäisyydet ovat yleisiä. (Hakulinen, mp.)

Vuorojen muodostamisen ja vaihtumisen säännöt eivät ole kategorisia, vaan ne joustavat ja muuttuvat vuorovaikutustilanteen vaatimalla tavalla (Hakulinen 1997, 33). Drew ja Heritage (1992, 36) korostavat, että vuorovaikutuksessa tuotettu vuoro on valintojen tulosta. Heidän mukaansa asiat voi ilmaista monella tavalla ja se, miten ne lopulta ilmaistaan, on aina jotenkin motivoitunut valinta. Drew'n ja Heritagen mainitsemia vuoron aikana tehtäviä ratkaisuja ovat syntaktiset, sanastolliset ja prosodiset valinnat. (Drew–Heritage, mp.)

Vuorovaikutuksessa tuotettu vuoro ei välttämättä muodostu lauseista. Toki vuorossa saattaa esiintyä syntaktisesti kokonaisia, predikaatin sisältäviä lauseita, mutta kaikkia vuoron osia ei voi tulkita syntaktisesti kokonaisiksi lauseiksi. Lauseen sijaan **lausumaa** pidetään puheen perusyksikkönä kielitieteellisessä keskusteluntutkimuksessa. Lausumalla tarkoitetaan yhtä prosodista kokonaisuutta, joka voi koostua kokonaisista lauseista, mutta toisaalta myös pelkästään esimerkiksi interjektioista tai minimipalautteesta. (Hakulinen 1997, 43.) Yksi lausuma saattaa koostua yhdestä tai useammasta syntaktisesti

kokonaisesta lauseesta, mutta myös esimerkiksi dialogipartikkelista (Hakulinen 1997, 41) tai vapaasta nominilausekkeesta (Helasvuo 2001).¹ Jatkossa käytän tässä tutkielmassa termiä lausuma, kun puhun vuorojen prosodisesti kokonaisista osista.

2.3.2. Esittämismuotti ja osallistumiskehikko

Erving Goffman esittää teoksessaan ”Forms of Talk” (1981), että perinteisesti keskusteluanalyysissa käytetyt puhujan ja kuulijan käsitteet olivat riittämättömiä jäsentämään keskusteluja. Goffman kritisoi vanhoja käsitteitä liiasta staattisuudesta ja pyrki luomaan tilalle käsitteistön, joka ottaa paremmin huomioon vuorovaikutuksessa vaihtelevat diskurssi-identiteetit Perinteisen aktiivisen puhujan ja passiivisen kuulijan tilalle Goffman ehdotti käsitteitä esittämismuotti ja osallistumiskehikko. (Goffman 1981.)

Esittämismuotti korvaa Goffmanin käsitteistössä puhujan käsitteen. Esittämismuotti huomioi, ettei **esittäjä**² (engl. animator) välttämättä ilmaise omaa ajatustaan tai käytä omia sanavalintojaan tuottaessaan vuoron keskusteluun. Esittäjällä Goffman tarkoittaa henkilöä, joka fyysisesti puhuu keskustelutilanteessa. (Goffman 1981, 144.) Luonnollisesti esittäjä voi ilmaista omia ajatuksiaan, mutta mahdollista on myös ilmaista lainattuja ajatuksia. Tätä moniäänisyyttä selkeyttääkseen Goffman loi esittämismuottiin tekijän ja toimeksiantajan käsitteet.

Esittämismuotissa **tekijä** (engl. author) tarkoittaa sitä tahoa, jonka sanoja käytetään vuorossa. **Toimeksiantaja** (engl. principal) on puolestaan se, kenen ajatuksia ja arvoja vuorossa ilmaistaan. (Goffman 1981, 144.) Esittäjä, tekijä ja toimeksiantaja saattavat olla yksi ja sama henkilö, jolloin äänessäolija ilmaisee omia ajatuksiaan omin sanoin. Joskus kaikki kolme saattavat erota toisistaan. Esimerkiksi poliittisessa vaalipuheessa esittäjänä on ehdokas, mutta tekijänä saattaa toimia kokenut puheiden kirjoittaja ja toimeksiantajana poliittinen puolue. Kuitenkin myös tavallisessa arkipuheessa on mahdollista, että tekijä tai toimeksiantaja on muu kuin esittäjä. Tekijän tai toimeksiantajan vaihtuminen on huomattavissa esimerkiksi esittäjän muuttaessa ääntään (Goffman 1981, 128): esittäjä muuttaa puhetapaansa kertoakseen muille osallistujille, ettei sanoja ole tarkoitus pitää hänen ominaan.

---

¹ Helasvuo (2001) tarkoittaa vapaalla nominilausekkeella vuorona tai vuoron osana tuotettua kokonaisuutta, josta puuttuu syntaktisesti kokonaiselle lauseelle pakollisia osia (esim. predikaatti). Puuttuvat osat ovat vapaassa nominilausekkeessa sellaisia, ettei rakennetta voi pitää elliptisenä.

² Goffmanin termistön suomennokset: Seppänen 1997.

Siinä missä esittämismuotin on tarkoitus korvata puhujan käsite, kuulijan käsitteet tilalle Goffman ehdottaa **osallistumiskehikkoa** (engl. participation framework). Keskustelun osallistumiskehikko käsittää vaihtelevan joukon osallistujia, joiden suhde keskusteluun vaihtelee sen edetessä. (Goffman 1981.) Goffmanin osallistumiskehikko korostaa vastaanottajan roolin aktiivisuutta ja dynaamisuutta, toisin kuin kuulijan käsite, joka kuvaa vastaanottajan passiivisena.

Osallistumiskehikko ottaa huomioon sen, että kaikki samassa tilanteessa olevat eivät välttämättä ole vuorovaikutuksen osallistujia. Goffman (1981, 131–133) käyttää käsitettä **ratifioitu osallistuja** tarkoittamaan niitä tilanteessa olevia, jotka ovat kiinteästi sidoksissa käytävään keskusteluun ja siten aktiivinen osa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Vuorovaikutuksen ratifioidut osallistujat voidaan jakaa edelleen puhuteltuihin ja kohteisiin. **Puhuteltu** (engl. addressee) tarkoittaa yksinkertaisesti sitä osallistujaa, jota esittäjä puhuttelee. **Kohteet** (engl. target) puolestaan ovat vastaanottajan roolissa olevia osallistujia, jotka eivät ole suoraan puhuteltuja, mutta voivat olla viestien kohteena. **Asennonvaihoilla** (engl. changes of footing) Goffman (1981, 128) tarkoittaa puolestaan roolien muutoksia sekä esittämismuotissa että osallistumiskehikossa eli osallistujan siirtymisiä esimerkiksi kohteesta puhutelluksi.

Goffmanin teoria esittämismuotista ja osallistumiskehikosta sopii erityisen hyvin jäsentämään monenkeskisiä keskustelutilanteita (Seppänen 1997), mikä tekee siitä hyvin oman aineistoni analysointiin sopivan teorian. Aineiston analyysiluvuissa käytänkin Goffmanin käsitteistöä tarpeen mukaan analysoidessani aineistostani löytyviä direktiivejä ja niitä ympäröivää vuorovaikutusta.

2.3.3. Sekventiaalisuus, vieruspari ja preferenssijäsennys

Ihmisten välinen vuorovaikutus on kokonaisuudessaan rakenteellisesti järjestäytyntä eikä siten mitään keskustelun yksityiskohtaa voi pitää sattumanvaraisena (Raevaara 1997, 75; Heritage 1984). Eräs puhutun vuorovaikutuksen järjestäytymisen tapa on luvussa 2.2.1 esittelemäni vuorot ja vuorottelujäsennys. Toinen tapa jäsentää puhuttua vuorovaikutusta on sekvenssijäsennys. **Sekventiaalisuudella** tarkoitetaan erilaisia tapoja, joilla peräkkäiset vuorot kytkeytyvät toisiinsa (ks. esim. Raevaara 1997). Sekventiaalisuuden pääajatus on, että jokainen vuoro on muotoiltu sopimaan tai reagoimaan edellisen esittäjän vuoroon, vastaamaan sen luomiin odotuksiin. **Sekvenssi** on toimintajakso, jonka toisiinsa kytkeytyneet vuorot muodostavat. (Raevaara 1997, 75.)

Vieruspari on sekvenssi, jossa perättäiset vuorot ovat hyvin kiinteästi sidoksissa. Vierusparin vuorot ovat niin kiinteästi konventionaalistuneet perättäisiksi, että vuorovaikutuksen sujumiseksi vieruspariin tulee tuottaa molemmat jäsenet. (Raevaara 1997, 76.) Artikkelikeskustelussa tavallisia vieruspareja ovat esimerkiksi tervehdys ja vastatervehdys sekä kysymys ja vastaus. Schegloff ja Sacks (1973, 295–296) nimeävät viisi kriteeriä, joiden tulee täytyä, jotta sekvenssiä voidaan pitää vierusparina:

Vieruspari on

- a) kahden puheenvuoron muodostama toimintajakso, jossa nämä puheenvuorot ovat
- b) vierekkäisiä,
- c) eri puhujan esittämiä,
- d) järjestäytyneet etujäseneksi ja jälkijäseneksi siten, että
- e) kunkintyyppinen etujäsen vaatii tietyn tyyppisen jälkijäsenen (tai yhden tietyn tyyppisten jälkijäsenten joukosta).³

Kuten ylläolevan lainauksen kohdassa e sanotaan, vierusparissa **etujäsen** eli ensin sanottu vuoro vaatii tietynlaisen **jälkijäsenen** eli seuraavan vuoron. Jos etujäsenen jälkeen puhuva esittäjä tuottaa odotuksenmukaisen jälkijäsenen (esimerkiksi vastatervehdyksen), vuorovaikutus jatkuu ongelmitta. Tätä odotuksenmukaista vuoroa kutsutaan keskusteluanalyysissa **preferoiduksi jälkijäseneksi** (Tainio 1997, 94). Jos jälkijäsenen esittäjä taas tuottaa odotuksia rikkovan jälkijäsenen (esimerkiksi ei vastaa tervehdykseen), se aiheuttaa oletettavasti hämmennystä ja korjauksia vuorovaikutuksessa tai vaatii ainakin selityksen. Odotuksia rikkovaa jälkijäsentä nimitetään **preferoimattomaksi jälkijäseneksi**. (Tainio, mp.) Vierusparien jälkijäsenten analysoimista joko preferoiduiksi tai preferoimattomiksi kutsutaan kokonaisuudessaan **preferenssijäsennykseksi**.

---

³ Kriteerien suomennos Raevaara 1996, 76.

3. Direktiivi

Tässä luvussa selitän direktiivin käsitteen lukijalle siinä määrin kuin se on tarpeellista tämän tutkielman lukemisen ja ymmärtämisen kannalta. Luvussa 3.1 kuvailen direktiivin ohjailevaa ja neuvovaa tehtävää vuorovaikutuksessa. Direktiivisyyttä ilmaistaan käytännön kielenkäytössä monilla eri morfosyntaktisilla ja leksikaalisilla keinoilla, joista kerron tarkemmin luvussa 3.2.

3.1. Direktiivi ohjailevana lausumana

Ison suomen kieliopin (VISK:n) mukaan direktiivi on ”ohjaileva lausuma, jolla kääntää, kehoitetaan, pyydetään tai neuvotaan puhuteltavaa toimimaan tai olemaan toimimatta tietyllä tavalla” (VISK § 1645). Vuorovaikutuksessa direktiivilausuma pyrkii lyhyemmin sanottuna ohjailemaan puhuteltavan toimintaa puhetilanteessa. Direktiivin prototyyppinen ilmaisutapa on imperatiivi- eli käskylausuma (VISK § 1647), kuten *tuo se tänne*. Monissa tilanteissa on mahdollista kuitenkin käyttää myös muita direktiiviksi tulkittavia kielen keinoja.

Keskustelussa direktiivit ovat useimmiten vierusparin etujäseniä (ks. luku 2.3.3) (VISK § 1645). Direktiivisen vuoron esittäjä olettaa vuorovaikutuksessa, että hänen tuottamansa direktiivi aiheuttaa puhuteltavassa sanotun mukaista toimintaa. Direktiivisessä vierusparissa preferoitu jälkijäsen eli odotuksenmukainen vastaus on kehotuksen mukaan toimiminen. Preferoiduksi jälkijäseneksi direktiiville sopii joko kehotuksen suora noudattaminen (ei-kielellinen vastaus) tai esimerkiksi dialogipartikkeli tai jopa kokonainen lause (kielellinen vastaus). (VISK § 1647.) Kehotuksen noudattamatta jättäminen puolestaan on preferoimaton jälkijäsen, joka saattaa aiheuttaa ongelmia vuorovaikutuksen etenemisessä tai vaatii ainakin selityksen (VISK § 1645).

Direktiivin prototyyppinen paikka on etujäsenenä, mutta se voi asettua myös vierusparin jälkijäseneksi:

(1) – Saako tästä ottaa?

– Ottakaa vaan.

Esimerkin 1 direktiivi *ottakaa vaan* esiintyy jälkijäsenenä, mikä on VISK:n (§ 1657) mukaan imperatiivimuotoiselle direktiiville etujäsenpositiota harvinaisempi paikka.

Direktiivi voi kuitenkin asettua vierusparin jälkijäseneksi esimerkiksi tilanteissa, joissa annetaan lupa (kuten esimerkissä 1) tai käydään neuvottelua (VISK § 1657).

3.2. Direktiivilausuman monimuotoisuus

Luvussa 3.2 käsittelen direktiivi-ilmaisujen monimuotoisuutta. Käsittelen seuraavaksi neljää tapaa ilmaista direktiivisyyttä. Luvussa 3.2.1 käsittelen prototyyppisintä tapaa muodostaa direktiivi, imperatiivia. Luvussa 3.2.2 käsittelen väitelausumia direktiiveinä. Luvun 3.2.3 aihe on konditionaalit direktiivisessä käytössä.

3.2.1. Imperatiivit direktiiveissä

Imperatiivi on VISK:n (§ 1647) mukaan prototyyppinen tapa ilmaista direktiivisyyttä. Vuorovaikutuksessa imperatiivimuodon tulkitseminen direktiiviksi tapahtuu puhetilanteen ja tilanteessa meneillään olevan toiminnan pohjalta. Myös tuotetun vuoron leksikaaliset piirteet ohjaavat imperatiivisen direktiivin tulkitsemista käskyksi eikä esimerkiksi idiomaattiseksi ilmaukseksi⁴. (VISK § 1647.)

Direktiiveillä voidaan neuvoa tai käskeä muuta ryhmää pois lukien puhuja itse: *mene sinne, menkää sinne*. Direktiiviä saatetaan käyttää myös ohjaamaan koko vuorovaikutuksen osallistujakehikkoa mukaan lukien esittäjää itseään. Monikon 1. persoonan imperatiivista direktiiviä ilmaistaan morfologisesti passiivissa olevalla lauseella tai lausumalla (VISK § 1654): *mennään sinne*. Monikon 1. persoonan direktiiville on tyyppillistä verbialkuisuus, mikä erottaa sen selkeästi puhekielisestä väitelauseesta *me mennään sinne* (VISK § 1654).

Imperatiivimuotoisen direktiivin verbeillä on joitakin piirteitä, joiden perusteella ilmaus tulkitaan käskeväksi. Imperatiivi-ilmaus on yleensä verbialkuinen ja subjektiton (VISK § 1648). Direktiivisessä tarkoituksessa käytetyssä imperatiivissa verbin ilmaisema toiminta on tahdonalaista ja ainakin teoriassa puhuteltavan toteutettavissa (VISK § 1653). VISK:n (§ 1653) mukaan verbialkuisen lausuman direktiivisen tulkinnan yksi ehto on toteutettavuus. Toteutettavuuden lisäksi direktiivisen tulkinnan kannalta keskeistä on predikaatiiverbin muoto. Verbin tulee olla yksikön tai monikon 2. persoonassa tai monikon 1. persoonassa, jotta se voidaan tulkita direktiiviksi. (VISK § 1653.)

---

⁴ Joissakin idiomaattisissa ilmaisuissa imperatiivi esiintyy olematta direktiivi. Tällainen on esimerkiksi sanonta *ota siitä selvä* merkityksessä 'ei siitä saa selvää'. (VISK § 1658.)

Kuten edellä totesin, imperatiivimuotoisen direktiivin ilmaiseman toiminnan tulee olla tahdonalaista, jotta ilmaisua voi pitää direktiivisenä (VISK § 1653). Imperatiividirektiivin käskemä tai ohjeistama toiminta on lähtökohtaisesti oltava puhuteltavan toteutettavissa. Toteutettavuuden lisäksi imperatiivimuotoisen direktiivin kohdalla on keskeistä ohjeistettun toiminnan sopivuus. Sorjosen, Raevaaran ja Couper-Kuhlenin (2017, 14) mukaan imperatiivin käyttäminen osoittaa, että direktiivin esittäjä pitää direktiivin osoittamaa toimintaa tämänhetkiseen toimintaan sopivana. Imperatiividirektiivillä on siis selkeä yhteys jo tapahtuvaan toimintaan.

Keskustelussa imperatiivimuotoinen direktiivi on usein vuoron alussa. Vuoro voi joko koostua pelkästä direktiivistä tai siinä voi olla muunlaisiakin lausumia mukana. (Sorjonen–Raevaara–Couper-Kuhlen 2017, 13.) Imperatiivialkuisuudesta seuraa käytännössä useimmiten verbialkuinen vuoro, sillä imperatiivi on tyypillisesti subjektiton ja alkaa verbillä (VISK § 1648). Joskus vuoron alussa ennen imperatiivia käytetään myös muita elementtejä. Esimerkiksi *sit(ten)* ja *no niin* ovat sellaisia vuoronalkuisia konnektoreja ja vastauspartikkeleja, jotka kytkevät direktiivivuoron aiempaan keskusteluun. (Sorjonen ym. 2017, 9–10.)

Liisa Raevaaran (2017, 389) mukaan direktiivi tuotetaan imperatiivimuotoisena vuorovaikutuksessa silloin, kun esittäjä pyrkii ohjaamaan puhuteltavan tekemään jotakin välittömästi aloitettavaa tehtävää. Raevaaran tutkimus käsittelee kerhonojajaajan tuottamia direktiivejä 10–12-vuotiaiden tyttöjen kokkikerhon kokoontumisten aikana. Raevaaran tutkimustuloksissa imperatiivimuotoinen direktiivi ilmaisee ohjeenmukaisen toiminnan kiireellisyyttä (esimerkiksi varoituksessa *varo sitä levyä*) tai muuten tiivistä aikasuhdetta direktiivin ja sitä ympäröivän toiminnan välillä.

Raevaaran (2017, 385–386) aineistossa imperatiividirektiiveillä ohjeistetaan muuttamaan jo aloitettua toimintaa toisenlaiseksi. Esimerkissä 2 kerhonojajaaja (Heli) neuvoo kerholaiselle (Sara), miten katkaista leivinpaperia rullasta.

(2)

Heli: sä voit vetää siitä korjata

(0.5)

((Sara katkaisee paperin repimällä sitä.))

Heli: paina, (.) tavallaa alaspäin sitä; (Raevaara 2017, 386 – 387.)

Helin ensimmäinen Saralle kohdistama direktiivi on deklaratiivilauseen muodossa: *sä voit vetää siitä korjata* (väitelauseista direktiiveinä ks. luku 3.2.3). Imperatiivimuotoisella direktiivillä (*paina tavallaa alaspäin siitä*) Heli ohjeistaa korjaamaan Saran jo aloittamaa toimintaa, paperin repimistä. Imperatiivi esiintyy siis vuorovaikutuksen kohdassa, jossa jo aloitettu toiminta vaatii korjausta tai uutta ohjeistusta. (Raevaara 2017, 387.)

Tässä luvussa olen käsitellyt melko laajasti imperatiiveja käskemisen, pyytämisen ja neuvomisen keinoina. Olen osoittanut lähteiden pohjalta, että imperatiividirektiiveille on tyyppillistä olla vuoron aloittavia lausumia, joilla esittäjä pyrkii muokkaamaan vastaanottajan jo aloittamaa toimintaa. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan väitelauseita eli deklaratiiveja direktiivisessä käytössä.

3.2.2. Indikatiivit direktiiveissä

Luvussa 3.2.2 käsittelen indikatiivien käyttöä direktiiveissä aiemman direktiivintutkimuksen valossa. Ensin kuvailen indikatiivimuotoisten väitelauseiden direktiivistä käyttöä VISK:n sekä Malaskan (2016) ja Raevaaran (2017) havaintojen pohjalta. Väitelauseiden jälkeen käsittelen indikatiivisten kysymyslauseidirektiivien kuvauksia aiemmassa tutkimuksessa.

Indikatiivimuotoiset väitelauseet direktiiveissä

Väitelausuman eli deklaratiivin pääasiallinen käyttötarkoitus on asiaintilan toteaminen, mutta se voi imperatiivin tavoin toimia myös direktiivinä. Direktiivisen väitelauseen verbi on indikatiivin preesensissä ja usein 2. persoonassa, vaikka 3. persoonan muotojakin on käytössä. (VISK § 1663.) Direktiivi muotoillaan deklaratiivilausumaksi silloin, kun neuvottava itse on pyytänyt apua tai ohjeen noudattaminen on vuorovaikutuksessa selkeästi ongelmaton. VISK:n (mp.) mukaan deklaratiividirektiivit ovat yleisiä myös valmennustilanteissa, joissa edellytetään välitöntä toimintaa.

Deklaratiivilausumasta syntyy direktiivinen tulkinta, sillä preesensissä olevan lausuman aikamuoto on mahdollista suomen kielessä tulkita myös futuuriseksi (VISK § 1665). Preesensissä oleva väitelausuma voidaan tulkita ennustukseksi pian tapahtuvasta. Jos ohjeen mukainen toiminta on tilanteessa yksiselitteistä ja ongelmaton, tai jos deklaratiivin tuottajalla on tilanteessa auktoriteettia, saatetaan hänen lausumaansa kohdella käskynä. (VISK § 1665.)

Malaskan (2016) aineistossa ohjaajan tuottamat peräkkäiset deklaratiiivit toimivat usein siirtymisdirektiiveinä. Siirtymisdirektiivien tehtävä on valmistella näyttelijät uuteen harjoitukseen ja pohjustaa uusi aloitettava toimintajakso. (Malaska 2016, 27–28.) Esimerkki 3 on Malaskan tutkielmasta ja siinä ohjaaja esittää useita deklaratiividirektiivejä.

- (3)
- Maria: se maitoloppui rooli? (.) eli seisotte siel sillä tavalla et teiän (.) jalat ovat liimatuneet ↑lattiaan,
(4.1)
(Nuoret asettuvat paikoilleen, osa heiluu hieman.)
- Maria: teiän se- selät on hiy- hyvinkin pitkät?
(0.5)
- Maria: selkäranka on ↑pitkä?
(2.0)
- Maria: takaraivo on osa seinää?
(1.8)
- Maria: te ootte ↓isoja.
(0.7)
- Maria: kainaloiden alla on vähän ↑tilaa? (Malaska 2016, 29–30.)

Esimerkissä 3 teatteriohjaaja (Maria) esittää kuusi deklaratiivimuotoista direktiiviä, jotka kaikki ovat Malaskan (2016, 30) analyysin mukaan siirtymisdirektiivejä ennen varsinaisen kohtauksen harjoittelemista. Siirtymisdirektiiveissä ohjaaja ohjeistaa näyttelijöitä olemaan ryhdikkäästi lavalla ennen kohtauksen aloittamista. Maria tuottaa yhden direktiivin yhdessä vuorossa, jonka jälkeen seuraa tauko ja näyttelijät noudattavat kehotusta. Malaska toteaa, että harjoitustilanteessa siirtymisdirektiivien indikoiman toiminnan suorittaminen on välttämätöntä harjoitusten etenemiseksi. Ryhdin parantamiseen ohjeistavat direktiivit todetaan tosiasioina, ja siksi ne esitetään väitelausumina. (Malaska 2016, 30.)

Raevaara (2017, 398) toteaa Malaskan tavoin, että deklaratiiviset direktiivit ovat usein käytössä, kun puhuteltavaa ohjataan aloittamaan uusi toiminto. Raevaaran kokkikerhoaineistossa deklaratiiviset direktiivit ohjeistavat uuden jakson aloittamista, kun taas imperatiiviset direktiivit pyrkivät muuttamaan jo aloitetun jakson toimintaa (ks. tarkemmin luku 3.2.1). Raevaaran ja Malaskan aineistoanalyysit viittaavat molemmat siihen, että deklaratiividirektiiveillä on erityinen rooli uuden toimintajakson ohjeistamisessa.

Väitelausumadirektiivit olivat frekventein direktiivimuoto kerhonohtajan puheessa Raevaaran aineistossa (Raevaara 2017, 398). Yleisimmin väitelauseen verbi on indikatiivin presensin 2. persoonassa, mutta joissakin ohjeissa kerhonohtaja käyttää verbiä 3. persoonassa tai nollapersonassa. Yli puolessa Raevaaran aineiston deklaratiivisista

direktiiveistä on apuverbi, useimmiten *voida*. *Voida*-verbin käyttö direktiiveissä ei kuitenkaan tarkoita, että ohjeiden mukaan toimiminen olisi vapaaehtoista. (Raevaara 2017, 398–401.)

Indikatiivimuotoiset kysymyslauseet direktiiveissä

VISK (§ 1661) toteaa kysymyslauseen eli interrogatiivin merkitsevän pyyntöä tai kehoitusta, kun interrogatiivin verbi on passiivissa tai indikatiivin presensin toisessa persoonassa. Useimmiten direktiiviseksi tarkoitettua interrogatiivista puuttuu ilmisubjekti, vaikka tämä piirre ei ole ehdoton puhutussa kielessä. Puhutussa kielessä sekä lausuma *mennäänkö me nyt* että ilmisubjektiton *mennäänkö nyt* on yhtä lailla mahdollista tulkita kehotuksiksi sopivassa asiayhteydessä. (VISK § 1661.)

Verbialkuisella kysymysrakenteella muodostettuja direktiivejä voidaan pitää kielenkäytössä kohteliaina ratkaisuina (VISK § 1661). Verbialkuinen vaihtoehtokysymys tarjoaa lähtökohtaisesti mahdollisuuden vastata joko myöntävästi tai kieltävästi (VISK § 1689), mikä tekee interrogatiivista kohteliaamman kehotuksen kuin esimerkiksi imperatiivi, joka edellyttää lähtökohtaisesti välitöntä myöntymistä vuorovaikutuksen jatkumiseksi ongelmattomana. VISK:ssa (§ 1661) kuitenkin huomautetaan, että joskus interrogatiivimuotoisia direktiivejä käytetään tilanteissa, joissa kieltävän vastauksen antaminen ei ole käytännössä mahdollista. Näissä tilanteissa indikatiivimuotoisella kysymysdirektiivillä ilmaistaan, että pyytjä on tietoinen siitä vaivannäöstä, jonka myöntyminen toiselle aiheuttaa: *pidättekö päätä käännettynä oikealle?* Jos pyyntö ei aiheuta puhutellulle ylimääräistä vaihua, direktiivi voi olla myös imperatiivimuotoinen: *sanokaa "aa" tai sanotteko "aa"*.⁵ (VISK, § 1661.)

Myönteinen ja kielteinen interrogatiivi voivat molemmat toimia direktiivin roolissa. Lausumat *ojennatko maidot* ja *etkö ojentaisi maitoa* voivat molemmat olla kehotuksia ojentaa maito. (Ks. esim. Brown–Levinson 1978.) Kuitenkaan ei ole samantekevää, kumpaa muotoa puhuja käyttää, vaan myönteinen ja kielteinen kysymys eroavat toisistaan kohteliaisuudessa. Myönteiseksi muotoiltu kysymys ohjailemaan pyrkivänä vuorona koetaan kohteliaampana ja kielteiseksi muotoiltu epäkohteliaampana kehotuksena, sillä kielteinen

---

⁵ Esimerkit VISK § 1661

kysymyslause odottaa vahvemmin myöntävää vastausta, ja puhuteltavan tila kieltäytyä koetaan pienemmäksi. (Brown–Levinson 1978.)

Trine Heinemann (2006) kartoittaa artikkelissaan ”Will you or can’t you?: Displaying entitlement in interrogative requests” myönteisten ja kielteisten kysymyslauseiden käyttöalueita direktiiveinä. Heinemannin aineisto koostuu tanskankielisten vanhusten ja hoitajien välisestä vuorovaikutuksesta. Heinemannin aineistossa myönteisinä esitetyt kysymykset vaikuttavat ongelmallisilta vuorovaikutuksessa. Niitä usein pehmennetään tavoilla, jotka tarjoavat puhuteltavalle mahdollisuuden vastustaa direktiiviin myöntymistä. (Heinemann 2006, 1084.)

Heinemann (2006, 1084) perustelee tulkintansa myönteisistä kysymyksistä ongelmallisina direktiivivuoroina neljän hänen aineistostaan nousevan ulottuvuuden kautta. Vanhus–hoitaja-aineistossa orientoidutaan tällaisissa direktiiveissä ensinnäkin puhuteltavan halukkuuteen toimia ohjeen mukaisesti esimerkiksi ilmaisuilla kuten *would you* tai *will you: and will you tuck it well down* (Heinemann 2006, 1085–1089). Toiseksi vanhusaineistossa pyyntö- tai kehoitusvuoroina käytettyjä myönteisiä kysymyksiä pehmennetään usein erilaisilla kohteliaisuussanoilla, mikä osoittaa puhujan tunnistavan tuottamansa vuoron mahdollisesti ongelmalliseksi (Heinemann 2006, 1085).

Kolmanneksi pyyntövuoron ongelmallisuutta osoittavaksi piirteeksi Heinemann (2006, 1089) mainitsee pyyntöjen rutiineja vastustavan luonteen. Heinemannin aineistossa osa myönteisillä lauseilla muodostettavista pyynnöistä ei ole odotuksenmukaisia tai rutiinimaisia asiayhteyksissään. Esimerkkinä Heinemann esittelee tilanteen, jossa vanhus pyytää työntekijää peittelemään hänet viltillä, vaikka ei ole talvi (Heinemann 2006, 1089). Alla esittelen Heinemannin esimerkin englanninkielisen käännöksen, jossa P on vanhus ja HH kotipalvelun työntekijä⁶:

(4)

→ P: And will you t:uck it well down

(1.4)

((HH tucks the blanket around P.))

P: Yeah, thanks.=

---

⁶ Käännös otettu suoraan Heinemannin artikkelista, s. 1089.

HH: Nyeah but it's not winter you know

P: No but you know it's when I'm cold (Heinemann 2006, 1089.)

Esimerkin 4 ensimmäisessä vuorossa vanhus esittää työntekijälle odottamattoman, ei-rutiinimaisen pyynnön. Heinemann (2006, 1089) osoittaa katkelman poikkeavan monista muista hänen aineistonsa myönteisesti esitetyistä pyyntövuoroista siten, että pyynnön pehmentämiseen ei käytetä kohteliaisuussanoja. Heinemannin (2006, mp.) aineistossa on useampia tapauksia, joissa myönteisellä verbimuodolla pyydetään jotakin odottamatonta.

Neljäs piirre, josta Heinemann (2006, 1090) päättelee myönteisen kysymysmuotoisen direktiivin ongelmallisuuden, on puhuteltavan vastustus. Vaikka puhuteltava yleensä lopulta toteuttaa pyynnön, saattaa pyyntöä seuraava puheenvuoro olla vastustava tai toiminnan tarpeellisuutta kyseenalaistava (Heinemann 2006, mp.).

Olen edellä esitellyt neljä Heinemannin (2006) erittelemää vuorovaikutuksen piirrettä, jotka artikkelin ”Will you or can't you?” aineistossa osoittavat myönteisellä verbillä muodostetun direktiivikysymyksen ongelmalliseksi osaksi kielellistä vuorovaikutusta. Artikkelin aineistossa tällaiset kysymysdirektiivit muodostuvat kaksiosaista pyyntö–toteutusparia pidemmiksi vuorovaikutusjaksoiksi, joissa pyytäminen toimintana on korostetusti esillä. Heinemann (2006, 1092) jatkaa analyysiaan toteamalla, että kielteisellä verbimuodolla esitetyt kysymysdirektiivit eivät ole vuorovaikutuksen kannalta ongelmallisia, sillä ne odottavat yksiselitteisemmin pyyntöön myöntymistä tarjoamatta puhuteltavalle tilaa kieltäytyä, kuten esimerkissä 5:

(5)

→ P: Can't you turn on the overhead light?

HH: Y↓es

(2.2)

HH: You know she has to be told that always

P: °Yeah/Mm°

((HH turns towards light switch.))

(1.2)

((HH turns the light on.)) (Heinemann 2006, 1093.)

Esimerkissä 5 vanhus esittää pyynnön laittaa valon päälle kielteisenä kysymyksenä, johon odotetaan vastaukseksi pyynnön mukaan toimimista, ei sen kyseenalaistamista tai vuorovaikutuksen kannalta problemaattiseksi osoittamista (Heinemann 2006, 1093). Vanhus–hoitaja-aineiston tulokset tukevat Brownin ja Levinsonin kohteliaisuusajatuksia, joiden mukaan kielteinen kysymysdirektiivi on vähemmän kohtelias kuin myönteinen. Myönteinen direktiivi tarjoaa puhuteltavalle laajemmat mahdollisuudet kyseenalaistaa tai kieltäytyä ja siten säilyttää kasvonsa sosiaalisessa tilanteessa. (Heinemann 2006, 1100.)

Tässä alaluvussa olen esitellyt indikatiivimuotoisten kysymyslauseiden käyttöä direktiiveinä Heinemannin (2006) tanskankielisen aineiston ja VISK:n pohjalta. Edellä olen esitellyt teorialähteiden pohjalta, milloin ja millaisissa ympäristöissä indikatiivista kysymysdirektiiviä voidaan käyttää. Seuraavassa alaluvussa siirryn käsittelemään direktiivejä, joiden verbi on konditionaalissa.

3.2.3. Konditionaalit direktiiveissä

Luvussa 3.2.3 tulen käsittelemään konditionaalien käyttöä direktiivi-ilmauksissa. Lähtökohdaksi otan ne huomiot, joita aiemmassa direktiivisyyden tutkimuksessa on tehty konditionaalien käytöstä. Esittelen ensin konditionaalimuotoisista väitelausedirektiiveistä tehtyä tutkimusta. Konditionaalisten väitelausedirektiivien jälkeen käsittelemän konditionaalista kysymyslauseista tutkimuskirjallisuudessa tehtyjä analyysejä.

Konditionaalimuotoiset väitelauseet direktiiveinä

Tavallisesti lausumilla, joiden verbi on konditionaalissa, ilmaistaan hypoteettista asiantilaa. Konditionaalilla puhuja voi ilmaista aiheena olevan asiantilan joko toivottavaksi tai ei-toivottavaksi. (Lindström–Lindholm–Laury 2016, 9.) Prototyypin lisäksi lauseita, joiden verbi on konditionaalin preesensissä, voidaan käyttää vetoamuksina ja pyyntöinä. Varsinkin muodollisemmissa tilanteissa konditionaalilla käytetään muodostamaan kohteliaita kehotuksia ja ehdotuksia. (VISK § 1659.) Konditionaalimuotoista direktiiviä käytetään myös, kun halutaan ilmaista asiassa olevan neuvotteluvaraa tai kun pyynnön toteutuminen on riippuvainen puhutellusta (Lindström ym. 2016, 9). Esimerkiksi kioskillä tapahtuvissa asiointikeskusteluissa käytetään konditionaalista direktiiviä (*Ottaisin kaks noita Helsingin sisäisen liikenteen kertalippuja.*⁷), kun kaupantekotilanne on

---

⁷ Esimerkki Sorjonen ym. 2009, 109

riippuvainen siitä, että myyjä ojentaa kauppatavaran tiskin takaa asiakkaalle (Sorjonen ym. 2009, 109).

Radoslaw Wójtowicz (2018) tutkii väitöskirjassaan suomen konditionaalimuotoisia direktiivejä institutionaalisissa ja arkisissa keskusteluissa. Wójtowicz (2018, 112) toteaa aineistoanalyysinsä perusteella konditionaalimoduksen olevan hyvin vahvasti yhteydessä direktiivisiin keskustelutoimintoihin. Konditionaalilla merkitään kuulijalle, että kielellisessä vuorovaikutuksessa parhaillaan tapahtuva toiminto on käsky, pyyntö tai ehdotus erotuksena esimerkiksi informaatiohakuisesta kysymyksestä (Wójtowicz 2018, 115). Konditionaali-ilmaisut kantavat Wójtowiczin (2018, 115) mukaan direktiivisiä merkityksiä silloinkin, kun ohjeistaminen tai pyytäminen ei ole varsinaisesti kielellisen toiminnan keskiössä.

Yksiselitteisimmin direktiiviksi eli ohjaileviksi ovat ymmärrettävissä konditionaali-ilmaukset, jotka sisältävät verbin 2. persoonassa: *harkitsisit vielä*. Direktiivi saatetaan ilmaista myös kieltomuodon kautta (*Et veisi tätä postiin mennessäsi*), jolloin ohje ymmärretään pyyntönä tehdä kuten lausumassa sanotaan. Joskus direktiivisen ilmauksen verbi saattaa olla yksikön 1. persoonassa. Tällöin verbin ilmaisema toiminta ja muu konteksti ohjaavat tulkitsemaan ilmauksen direktiivisesti. (VISK § 1660.) Esimerkiksi edellä esitetty esimerkkilause Helsingin matkalipuista ymmärretään asiakkaan myyjälle esittämänä direktiivinä, kun ollaan tietoisia tilanteen kontekstista.

Jan Lindström, Camilla Lindholm ja Ritva Laury (2016) tutkivat ehtoa ilmaisevien *jos*-lausumien käyttöä direktiiveinä suomen- ja ruotsinkielisissä puhelinkeskusteluissa ja kasvokkain käydyissä keskusteluissa. Molemmissa kielissä keskustelussa esitettyä *jos*-lauseetta pidettiin täydellisenä vuorona, jota seurasi välittömästi käskyyn myöntyminen tai siitä kieltäytyminen. Analysoidut *jos*-lauseet esiintyvät vuorossa ilman päälauseetta, eikä sitä vaadita, vaan vuoro ymmärretään kokonaiseksi pyynnöksi tai käskyksi sellaisenaan molemmissa kielissä. (Lindström–Lindholm–Laury 2016, 10.) Vaikka tavallisesti sivulauseina käytetyt *jos*-lauseet esiintyvät direktiivisessä käytössä ilman päälauseetta, eivät ne ole täysin itsenäisiä konstruktioita. Lindströmin ym. (2016, 14) mukaan *jos*-direktiivi muodostuu usein vain tietynlaisessa vuorovaikutuksellisessa ympäristössä. *Jos*-alkuista konditionaalidirektiiviä täytyy edeltää pohjustussekvenssi, jonka aikana direktiivi alustetaan. Pohjustussekvenssiin kuuluu myös vastaanottajan tilaisuus reagoida pohjustukseen,

minkä tämä voi käyttää tai olla käyttämättä. Vasta pohjustuksen jälkeen voidaan siirtyä tuottamaan varsinainen *jos*-alkuinen pyyntö tai ohje. (Lindström ym. 2016, 14.)

Lindströmin ym. (2016, 13) toteavat *jos*-lauseiden voivan toimia suoranaisena pyyntönä, joka on kohdistettu toisen ihmisen toimintaan. Tutkimuksen aineistossa *jos*-lauseella saatiin ehdottaa myös yhteistä toimintaa, jolloin *jos*-direktiivillä pyritään ohjaamaan paitsi puhutellun tekemistä myös omaa ja mahdollisen muun ryhmän toimintaa. Suomenkielisessä aineistossa *jos*-lauseen verbi saattaa olla indikatiivissa (*jos teet*) tai konditionaalissa (*jos tekisit*), ja molemmissa tapauksissa vastaanottaja vaikuttaa tulkitsevan ilmauksen direktiiviksi. (Lindström 2016, 13.)

Jos-konditionaalilausumia on tutkinut myös Wójtowicz (2018, 121). Hänen mukaansa *jos*-lauseita käytetään erityyppisissä direktiiveissä arkikeskusteluissa kuin institutionaalisissa keskusteluissa. Esimerkiksi Wójtowiczin aineiston Kelassa käydyissä keskusteluissa *jos*-direktiivejä käytetään ilmaisemaan pyyntöjä, mikä on yleistä institutionaalisissa tilanteissa. (Wójtowicz 2018, 121.) Arkisissa keskusteluissa taas *jos*-konditionaalilausumat ilmaisevat ehdotuksia, kuten *mitäs jos me laitettais kahvia* (Wójtowicz, mp.).

Väitelause, jonka verbi on konditionaalissa, tulkitaan helposti vuorovaikutuksessa direktiiviksi, jos ilmaisun konteksti antaa siihen aiheita. Konditionaali on toisin sanoen direktiiveille tyypillinen modus. (Wójtowicz 2018, 112–115.) Myös kysymyslauseet, joiden verbi on konditionaalissa, voivat saada direktiivisen tulkinnan. Seuraavaksi käsittelemme kysymysmuotoisia direktiivejä, joiden verbi on konditionaalissa.

Konditionaalimuotoiset kysymyslauseet direktiiveinä

Konditionaalimuotoisten direktiivikysymysten yleisin käyttöalue on pyynnöt ja kutsut (VISK § 1662). Direktiiviseksi tulkittuissa konditionaalimuotoisissa kysymyksessä yhdistyvät konditionaalinen pyytävä ja kysymyksen vaihtoehtoja antava merkitys (VISK § 1662). Usein konditionaalissa kysymysdirektiiveissä esiintyy apuverbi *voida*. *Voida*-verbin sisältävä konditionaalimuotoinen kysymys, jonka predikaatti on yksikön tai monikon toisessa persoonassa, onkin kiteytynyt merkitykseltään direktiiviseksi: *voisitteko toistaa kysymyksen*. (VISK, mp.)

Konditionaalikysymys, jonka verbi on yksikön ensimmäisessä persoonassa, on ymmärrettävissä pyyntönä tietyissä ympäristöissä. Jos predikaatti *saada* esiintyy lausumassa konditionaalimuodossa ja yksikön ensimmäisessä persoonassa, on lausuma mahdollista

tulkita direktiivisenä, kuten esimerkissä *saisinko tulla sisään*. (VISK § 1662.) Yksikön ensimmäisen persoonan kautta muodostettu direktiivi ilmaisee vuoron esittäjän aiottua toimintaa, mutta odottaa toimintaa myös muilta keskusteluun osallistujilta (Wójtowicz 2018, 117). Tämän muotoisessa direktiivissä myöntymisestä hyötty yleensä esittäjä itse (Wójtowicz, mp.).

Kysymyksen *olisiko teillä lainata markkaa* tyypiset lausumat tulkitaan direktiivisiksi. Niissä konditionaalimuotoisen *olla*-verbin kanssa käytetään toisen verbin A-infinitiiviä, ja konstruktio on usein verbialkuinen. (VISK § 1662.) Vaikka muodoltaan tämännäköiset lausumat ovat polaarikysymyksiä, ne ovat konventionaalistuneet direktiiviseen merkitykseensä ilmaisemaan pyyntöä (VISK § 1662).

Kaikissa esittelemissäni esimerkkilauseissa on käytetty *-kO*-liitepartikkelia, mutta tätä liitepartikkelia ei aina käytetä direktiivisissä konditionaalikysymyksissä (VISK § 1662). On mahdollista muodostaa kysymysdirektiivi myös ilman kysymysliitepartikkelia *-kO*, jolloin lausuman sanajärjestyksen on oltava VS ja subjektipronomini on pakollinen: *maksat sinä huomisen illan*. (VISK § 1662.) Usein sekä ilman *-kO*-liitepartikkelia että sen kanssa muodostetut kysymysdirektiivit ovat verbialkuisia, kuten edellä esitetyistä esimerkeistä on huomattavissa. Jos verbialkuinen kysymysdirektiivi alkaa kieltoverbillä, sen merkitys on vetoavampi kuin muutoin: *et sä maksaisi huomista iltaa*⁸. (VISK § 1662.) Kieltoverbillä alkavassa pyynnössä esittäjä ikään kuin varautuu puhutellun vastustukseen. Kieltoverbialkuisissa kysymysdirektiiveissä on useimmiten modaaliverbi, esimerkiksi *voida* tai *viitsiä*. (VISK, mp.)

---

⁸ Esimerkki kirjoittajan

4. Direktiivit pakohuonepeleissä

Aineistonani tässä tutkimuksessa on kaksi 60 minuuttia kestäväää pakohuonepelinauhoitetta, yhteensä 120 minuuttia keskustelua. Aineistossa puhujat muodostavat yhteensä 106 direktiiviä, joihin myös osallistumiskehikon muut osallistujat orientoituvat käskyinä tai pyyntöinä.

Luvussa 4 analysoin sitä, millaisia direktiivejä pelaajat käyttävät pakopelikontekstissa. Tutkimus on laadullinen, mutta annan myös määrällistä tietoa tutkittavien rakenteiden esiintyvyydestä silloin, kun se on tarpeellista paremman kokonaiskuvan antamiseksi aineistosta. Etenen luvun 3 rakennetta mukaillen eli tarkastelen eri tavalla muodostettuja (imperatiivi-, deklaraatiivi- ja interrogatiivimuotoisia) direktiivejä omissa alaluvuissaan. Jokaisessa alaluvussa analysoin paitsi direktiivejä myös sitä, saavatko ne preferoidun vai preferoimattoman jälkijäsenen vastaukseksi. Luvussa 4.1 käsittelen pakohuonepeliaiaineistossa esiintyviä imperatiivimuotoisia direktiivejä.

4.1. Imperatiivit pakohuonekeskustelujen direktiiveissä

Kaikista 106:sta aineistoni direktiiveistä 55 on imperatiivimuotoisia. Imperatiivin prototyyppinen tapa ilmaista pyyntöä, kieltoa ja käskyä on yleisin pakohuonepeliaiaineistossani käytetty tapa muodostaa direktiivi. Imperatiivimuotoisen direktiivin esittäjä olettaa, että käsketty toiminta on puhujan toteutettavissa ja ettei käskyyn myöntymisen ole ristiriidassa tämänhetkisen toiminnan kanssa (ks. tämän työn luku 3.2.1.). Suurin osa aineistoni imperatiivimuotoisista direktiiveistä saa preferoidun jälkijäsenen eli joko verbaalisen tai nonverbaalisen myöntymisen käskyyn. Imperatiividirektiivien kohdalla vain 12 tapauksessa puhuteltu kieltäytyy toimimasta käskyn mukaisesti tai problematisoi sen jollakin muulla tavalla. Jälkijäsenten saamisen lisäksi 6 imperatiivia toimivat pakohuonekeskusteluissa itse jälkijäsenenä.

4.1.1. Imperatiivit ja preferoidut jälkijäsenet

Direktiiveille preferoitu, odotuksenmukainen jälkijäsen on myöntymisen eli direktiivin pyynnön tai käskyn mukaan toimiminen (VISK § 1647). Suurin osa pakohuonepelitalanteissa muodostetuista imperatiiveista saa vastaukseen verbaalisen tai non-verbaalisen myöntymisen. Puhuteltu tuottaa jonkinlaisen myöntyvän vuoron osoittamaan käskyyn suostumista tai toteuttaa suoraan sanomatta mitään pyydetyn toiminnan. Preferoitujen

jälkijäsenten suuri määrä imperatiivisten direktiivien yhteydessä osoittaa, että imperatiivit ovat usein suoraviivaisia käskyjä tai kehotuksia, joihin myöntymistä ei koeta vuorovaikutuksellisesti ongelmalliseksi.

Imperatiivit ja verbaalinen myöntyminen

Sanallisen myöntymisen aineistossani saa yhteensä 20 imperatiivista direktiiviä. Verbaalinen myöntyminen lupaa osassa esiintymistä, että kehotuksen mukaisesti tullaan toimimaan myöhemmin (esimerkki 6). Sanallinen myöntyminen tapahtuu joskus myös samanaikaisesti sanattoman myöntymisen kanssa, jolloin puhuteltu esimerkiksi toistaa direktiivin sisältämää numerosarjaa kokeillessaan sitä johonkin lukkoon. Verbaalinen myöntyminen voi myös itsessään olla käskyn mukaan toimimista, kun puhuteltava toistaa pyynnöstä esimerkiksi numeroyhdistelmän (esimerkki 7).

(6) Peli A

Maria: pitäskö laskee näit numeroi yhtee mitä näist tauluist tai siis et täs on tää numerosarja

((Maria osoittaa kädessään olevaa kuvaa))

Maria: ja si tosa o viisviis

((Maria koskettaa seinässä olevaa taulua, jossa auton rekisterinumerossa on numero 55.))

((Kirsi kääntyy katsomaan Timoa.))

→ Kirsi: koita sitä seittämän kaks yks viis viis

→ Timo: no mää voin koittaa näitä kaikkia

Maria: siin on (kyl) toi kaheksan

Pelistä A otetussa esimerkissä 6 Maria ehdottaa ensin, että kirjahyllyn päällä olevissa kuvissa näkyvät numerot pitäisi ehkä laskea yhteen lukkoon sopivan numerokoodin löytämiseksi. Hän tarkentaa ehdotustaan sanoilla *tai siis* alkavalla lausumalla, jossa hän ilmaisee tarkoittavansa yhdestä kuvasta löytyvää kolmen numeron numerosarjaa ja taulusta löytyvää numeroparia viisi viisi. Puhuessaan Maria orientoituu ensin kädessään olevaan kuvaan ja sitten seinällä olevaa tauluun. Hän ei merkitse sanallisesti eikä sanattomasti vuoronsa osallistumiskehikkoon puhuteltavaa vaan vaikuttaa tarjoavan kaikille huoneessa olijoille kuulijan roolin.

Seuraavaksi esittämismuottiin asettuu Kirsi, joka muodostaa imperatiivimuotoisen käskyn Marian ideasta. Osallistumiskehikkoajattelun mukaan Kirsi on lausumansa esittäjä ja tekijä. Kirsin vuoron toimeksiantaja on edelleen Maria, sillä ajatus numeroiden yhdistämisestä on Marian. (Osallistumiskehikosta tarkemmin, ks. tämän työn luku 2.3.2; Goffman 1981.)

Ennen direktiivivuoron muodostamista sekä Kirsi että neljäs pelaaja Jenna ovat asettuneet Marian vuoron kuulijoiksi. He osoittavat kuulijapositionaan olemalla kääntyneinä Mariaan päin ja katsomalla tätä. Kuitenkin direktiivilausumansa aloittaessaan Kirsi merkitsee lattialla lukkoa käsittelevän Timon oman vuoronsa puhuteltavaksi. Timo vastaa Kirsin direktiiviin preferoidulla jälkijäsenellä *no mää voin koittaa näitä kaikkia*, jossa hän lupaa toimia käskyn mukaisesti. Esimerkissä 6 verbaalinen preferoitu jälkijäsen lupaa imperatiividirektiivin mukaista toimintaa, vaikkei sitä ole vielä ehditty toteuttaa. Katkelman tilanteessa verbaalisella jälkijäsenellä on tärkeä rooli direktiiviin reagoimisessa, sillä numerokoodien kokeileminen lukkoon on pikkutarkkaa ja siten melko hidasta. Sanallinen vastaus ilmaisee pyydettyä non-verbaalista toimintaa nopeammin, että Kirsin vuoro on tulkittu direktiiviseksi ja aiotaan toteuttaa.

Peli B:stä otetussa esimerkissä 7 imperatiivimuotoinen direktiivi saa preferoidun jälkijäsenen. Tässä katkelmassa preferoitu jälkijäsen saa kuitenkin hieman erilaisen roolin kuin esimerkissä 6, sillä se ei pelkästään lupaa tai ennakoiki kehotuksen mukaista toimintaa. Katkelman 7 jälkijäsen on direktiivin mukainen toiminto.

(7) Peli B

- Raimo: sanoks sä ne aikavyöhykkeet niist kelloist. kokeillaa sitä tänne,
→ Petteri: sano sä:: (.) ((osoittaa Danielia ja katsoo häntä)) Daniel. aikavyöhykkeet kelloist. ((viittilöi kohti Raimoa))
→ Daniel: miinus viis nolla kaks seittämä kaheksa

Esimerkin 7 ensimmäisellä rivillä Raimo esittää interrogatiivimuotoisen pyynnön Petterille, jotta Petteri lukisi ääneen kelloissa näkyvät aikavyöhykemerkinät. Petteri on kuitenkin pyynnön aikana kaukana kelloista, joten hän uudelleenosoittaa pyynnön kellojen lähellä seisovalle Danielille imperatiividirektiivillä *sano sä::* .

Esimerkissä 7 saman osallistumiskehikon jäseniä ovat alun perin Raimo ja Petteri. Esittäjän roolin ottaessaan Petteri tuo myös Danielin osaksi kehikkoa puhuttelemalla tätä.

Ensin Petteri käyttää persoonapronominia *sä* puhutteluilmaisuna. Vaikuttaa siltä, ettei muille tule selväksi, ketä Petteri tarkoittaa, sillä kukaan ei näkyvästi reagoi. Petteri pitää vuorossaan mikrotauon, jonka aikana hän orientoituu Danieliin. Tarkentaakseen direktiiviään *sano sä* Petteri lausuu appositiona vokatiivin *Daniel*, joka itsessään muodostaa yhden laskevaan intonaatioon päättyvän lausuman. Saatuaan vokatiivilla Danielin huomion Petteri jatkaa ohjeensa loppuun kertomalla Danielille, mitä pitää sanoa. Direktiivivuoron aikana Petterin käyttämät nonverbaaliset eleet osoittavat Petterin pyrkivän luomaan keskusteluyhteyden Danielin ja Raimon välille. Petteri vaikuttaa pyrkivän siihen, että Raimo saisi Danielilta tiedon, johon Danielilla on keskusteluhetkellä Petteriä helpompi pääsy.

Alexandra Aikhenvaldin (2010, 203) mukaan imperatiiveja voidaan käyttää välittämään erivahvuisia käskyjä. Aikhenvald toteaa, että imperatiivi yksinään voi antaa neutraalin käskyn. Eri kielellisillä strategioilla voidaan edelleen vahvistaa tai pehmentää annettua käskyä eli lisätä tai vähentää sitä painetta, joka kohdistuu puhuteltuun toimia käskyn mukaisesti. Edellä esitetyt aineistoesimerkit 6 ja 7 ovat Aikhenvaldin kuvailemia neutraaleja käskyjä: ne asettavat painetta puhutellun toiminnalle vain imperatiivin keinoin eivätkä käytä muita keinoja paineen lisäämiseen tai vähentämiseen. Tulkintaa esimerkkien neutraaliudesta tukee myös niiden saamat odotuksenmukaiset jälkijäsenet. Esimerkkien imperatiivit eivät rajoita liiaksi puhutellun toiminnanvapautta eivätkä siten käynnistä ongelmasekvenssiä.

Kuten edellä olen esimerkein osoittanut, verbaalisilla kehotukseen myöntymisillä imperatiividirektiivin jälkijäsenenä on pakopeliaineistossani erilaisia tehtäviä. Imperatiiviset direktiivit itsessään voivat odottaa jälkijäsenekseen jonkin sanattoman toiminnon, kuten numerosarjan kokeilemistä lukkoon, tai sanallisen toiminnon, kuten numeroiden lukeminen ääneen. Seuraavaksi käsittelen direktiivejä, joiden odotuksenmukainen jälkijäsen on sanaton toiminta ja joiden jälkijäsen muodostetaan täysin non-verbaalisti.

Imperatiivit ja non-verbaali myöntyminen

Analysoimassani aineistossa on yhteensä 17 imperatiividirektiiviä, jotka saavat jälkijäsenekseen non-verbaalisen myöntymisen eli suoran toiminnan, ilman sanallista osaa. Tällaiset imperatiivit ovat luonteeltaan sellaisia, että niiden pyytämä toiminta on puhutellun mahdollista aloittaa heti, ilman viivettä tai delegointia (vrt. esimerkit 6 ja 7). Tämän tyyppiset imperatiiviset direktiivit ovat yleisin imperatiivityyppi aineistossa. Tästä voi

päätellä, että suuri osa pakohuonepeliaiaineistossa tuotetuista imperatiiveista on ongelmattomia: niiden noudattaminen ei useinkaan tarvitse selventäviä kielellisiä jaksoja.

Esimerkissä 8 (Peli B) Petteri huomaa ensimmäisellä rivillä, että pelihuoneen takanreunuksella olevat kynttilänjalat ovat kiinni alustassaan kepeillä, ja niitä pystyy kiertämään ylöspäin. Petteri keskittyy kynttilänjalkoihin ja viittaa niihin demonstratiivipronomeilla *ne* ja *se*. Hän muodostaa imperatiividirektiivin saadakseen toisen pelaajan auttamaan häntä kiertämään kynttilänjalkoja ylöspäin.

(8) Peli B

→ Petteri: okei eli meil o keppi löydettyinä kirja välistä ja viivoti o ylimääräsi mitä o. (.) näist tulee hei joku.

((Petteri katsoo Raimoa.))

→ Petteri: kokeile. vedä sitä ylös sillee.

((Petteri ja Raimo vetävät takanreunuksen kynttilänjalkoja ylöspäin.))

Raimo: ei se nouse (enää).

Pelin B alkuun sijoittuvassa esimerkissä 8 Petteri on vuoronsa ensimmäisellä rivillä orientoitunut aikaisemmin löydettyihin vihjeisiin, kun takanreunuksen kynttilänjalat kiinnittävät hänen huomionsa. Ennen direktiivi-ilmauksia *kokeile* ja *vedä ylös*, Petteri orientoituu kielellisesti kynttilänjalkoihin deklaratiivilla *näist tulee hei joku*. Videolta ja äänitteeltä on vaikea tehdä lopullisia päätelmiä siitä, onko jo deklaratiivi-ilmaus osoitettu jollekin tietylle puhutellulle.

Esimerkin 8 kehotuksissa ei ole kielellistä puhuttelujaksoa, mutta ennen direktiivilausemia Petteri kääntää katseensa kynttilänjaloista Raimoon, mikä merkitsee Raimon puhutteluksi. Välittömästi kehotuksen *vedä sitä ylös sillee* jälkeen Petteri alkaa vääntää yhtä kynttilänjaloista ylöspäin ja Raimo liittyy toimintaan vetämällä toista kynttilänjalkaa. Kun Raimo ei saa kynttilänjalkaa enää ylöspäin, hän tuottaa deklaratiivivuoron *ei se nouse (enää)* merkiksi direktiivinmukaisen toiminnon loppuun saattamisesta.

Raevaara (2017, 389) kokkikerhoaineistossa imperatiiveja käytetään, kun puhuteltua ohjataan tekemään jotakin välittömästi aloitettavaa toimintaa. Tämä imperatiivin käyttöalue on käytössä myös pakopeliaiaineistossa. Esimerkissä 8 Petteri ilmaisee imperatiivivuorollaan, että hän odottaa Raimon vääntävän välittömästi, juuri meneillään olevassa tilanteessa, kynttilänjalkoja. Samoin aiemmin läpikäydyissä esimerkeissä 6 ja 7 imperatiivit

ilmaisevat toivetta välittömästi toiminnasta: esimerkiksi 7 jälkijäsen on välitön verbaalinen toiminto ja esimerkin 6 jälkijäsenellä ilmaistaan eksplisiittisesti kyvyttömyys välittömään toimintaan. Toinen Raevaaran (2017, 385–386) mainitsema imperatiividirektiivien käyttöalue on meneillään olevan toiminnan muokkaaminen toisenlaiseksi. Edellä esite-tyistä esimerkeistä imperatiivi on tässä käytössä esimerkissä 6. Ennen katkelmaa ja sen aikana Timo on jo työskennellyt lukon kanssa. Kirsin direktiivi ilmaisee, että Timon tulisi jatkaa lukon käsittelyä, mutta muuttaa toiminnan laatua kokeilemalla katkelmassa ehdotettua numerosarjaa.

Katkelma 8 on hyvä esimerkki tilanteesta, jossa puhuteltavan on mahdollista antaa direk-tiiville preferoitu jälkijäsen sanattomassa muodossa. Direktiivivuoron käyttämishetkellä puhuteltavalla, Raimolla, on vaivaton pääsy direktiivin pyytämään toimintaan, sillä hän on jo etukäteen seissyt lähellä Petteriä ja kynttilänjalkoja. Direktiivissä pyydetty toiminto on myös selkeästi määritelty ja Raimon toteutettavissa, joten se ei vaadi selvennystä tai vastustusta. Pyydetty toiminto on myös mahdollista aloittaa nopeasti ja viiveettä, jolloin sanallista jälkijäsentä ei tarvita (vrt. esimerkki 6).

Kaikki pakopeliaineiston non-verbaaliset jälkijäsenet ovat analyysini mukaan preferoi-tuja. Aineistossani ei toisin sanoen esiinny yhtään preferoimatonta non-verbaalista jälki-jäsentä. Käytännössä sanaton preferoimaton jälkijäsen olisi pyynnön huomiotta jättämi-nen. Tällaiset tapaukset olen systemaattisesti jättänyt tarkasteluni ulkopuolelle tässä työssä, sillä huomiotta jätettyjä imperatiividirektiivejä ei ole vuorovaikutuksessa tulkittu direktiiveiksi, vaikka ohjaaminen on saattanutkin olla vuoron esittäjän alkuperäinen tar-koitus.

4.1.2. Imperatiivit ja preferoimattomat jälkijäsenet

Kaikista aineistoni 55:stä imperatiivimuotoisesta käskystä 12 saa preferoimattoman jäl-kijäsenen. Preferoimattomassa jälkijäsenessä direktiivin mukaisesta toiminnasta kieltäy-dytään tai sen tarve kyseenalaistetaan. Olen laskenut preferoimattomiksi jälkijäseniksi myös sellaiset tapaukset, jossa puhuteltu vaikuttaa hämmentyneeltä siitä, mitä hänen käs-ketään tekemään ja pyytää odottamattomasti lisätietoa jälkijäsenellä. Aineistoni tällaiset jälkijäsenet olen tässä luokitellut preferoimattomiksi riippumatta siitä, tehdäänkö direk-tiivin mukainen toiminta lopulta vai ei, sillä selvennystä pyytävät jälkijäsenet aiheuttavat vuorovaikutuksessa odottamattoman toisto-, tarkennus- tai korjausjakson välittömän käs-kyn noudattamisen tai myöntyvän vuoron tuottamisen sijaan.

Kuten jo aiemmin totesin, kaikki aineistoni 12 preferoimatonta jälkijäsentä ovat verbaalisia. Tämä ilmiö johtuu tekemästäni huomiosta, jonka mukaan non-verbaali preferoimatonta jälkijäsen olisi yksinkertaisesti käskyn kokonaan huomiotta jättäminen. Tällaisia imperatiividirektiivejä ei ole millään tavalla vuorovaikutuksessa käsitelty direktiivisinä, vaikka ohjaaminen on saattanutkin olla vuoron esittäjän alkuperäinen tarkoitus. Niiden analysointi ei tunnu keskusteluanalyttisesta näkökulmasta kovinkaan mielekkäältä, koska ne eivät aloita vuorovaikutusjaksoa.

Esimerkissä 9 Jenna tuottaa konditionaalimuotoisen kysymysdirektiivin *oisko viis seittemän nolla neljä* ja kohdistaa sen Marialle, joka toimintahetkellä kokeilee erilaisia numeroyhdistelmiä varashälytyksen pois päältä kääntämiseksi. Jennan direktiiviä seuraa kuitenkin tauko, joka antaisi ymmärtää Jennan direktiivin jäävän kokonaan huomiotta. Tauon päättää Timo tuomalla Jennan ajatuksen uudelleen esille imperatiivimuotoisella direktiivillä, joka saa odotuksenvastaisen jälkijäsenen.

(9) Peli A

Jenna: oisko viis seittemän nolla neljä.

(2.1)

→ Timo: koita koita [koita ny.]

→ Maria: [siin on ny toi,] no joo. (.) viis seitsemän nolla neljä. mukku se jäi siit edellisestä, [siit toi-]

Timo: [a:]

Kirsi: joo se ke- se.

Maria: nii taas se jää nyt sit vaa.

Jenna: mut laita siihen nyt ihan mitä sattuu, nii et se nollautuu.

Maria: a::

Esimerkissä 9 Timo rakentaa Jennan ehdotuksen validiutta kohdistamalla koodeja kokeilevalle Marialle imperatiivimuotoisen direktiivivuoron *koita koita koita ny*. Kolmesti toistettu imperatiivi *koita* antaa Timon vuorolle kärsimättömän sävyn ja kertoo samalla, että Jennan ehdotusta seurannut tauko on jotain odottamatonta ja vuorovaikutuksen etenemisen kannalta ongelmallista. Timon vuoroa seuraa verbaalinen preferoimatonta jälkijäsen, kun Maria tuottaa deklaratiiivilausuman *siin on ny toi* päällekkäispuhunnassa Timon

kanssa. Maria osoittaa päällekkäispuhunnalla tunnistavansa aikaisemman viiveensä ongelmalliseksi ja alkaa tuottaa selitystään päällekkäin Timon direktiivin kanssa.

Deklaratiivialkuisessa jälkijäsenessä Maria tarjoaa selityksen sille, miksi hän ei toiminut Timon (tai aiemmin Jennan) kehotuksen mukaisesti. Marian vuoro asettuu täten kiinnostavasti preferoimattomaksi jälkijäseneksi paitsi Timon, tavallaan myös Jennan direktiiviin. Ongelmaksi käskyn noudattamisessa muodostuu se, ettei Maria osaa tyhjentää koodin vastaanottavan näppäimistön muistia, jolloin edellisistä kokeiluista jää numeroita uusiin. Timo puolestaan osoittaa Marian vuoron lopun kanssa päällekkäin tuotetulla vuorolla a : Marian tuottaman vuoron olevan hyväksyttävä selitys toiminnan viiveelle.

Esimerkissä 9 preferoimattomalla jälkijäsenellä tuotetaan selitys sille, miksi kehotuksen mukaista toimintaa ei voida toteuttaa sillä hetkellä. Tämä on aineistossani yleinen preferoimattoman jälkijäsenen funktio. Toisaalta preferoimattomassa jälkijäsenessä voidaan myös ilmaista epävarmuutta tai pyytää selvennystä, kuten esimerkissä 10.

(10) Peli B

→ Raimo: san- sano Antero noi aika (.) vyöhykenumerot (tosa).

→ Antero: niinku pienimmästä alkae.

→ Raimo: eiku vasemmalt oikeell. sillee niinku normaalisti.

Antero: miinus viis.

Raimo: (joo)

Antero: nolla. (.) kaks. (.) seittämä. (.) kahdeksan.

Raimo: ei auennu.

Esimerkissä 10 selvennystä pyytävä jälkijäsen lykkää odotuksenmukaista toimintaa vain hieman, sillä jo selvennyssekvenssiä seuraavassa vuorossa Antero alkaa luetella Raimolle tämän pyytämiä aikavyöhykenumeroita. Kuitenkin tämä pieni viive tekee Anteron tuotetusta ensimmäisestä jälkijäsenestä preferoimattoman, sillä ongelmattomien imperatiividirektiivien odotuksenmukainen vastaus on tässä aineistossa välitön sanallinen tai sanaton myöntyminen.

Esimerkki 10 alkaa Raimon lausumalla *sano Antero noi aikavyöhykenumerot (tosa)*. Raimo osoittaa valitsemallaan imperatiivimuodolla, että hän pitää käskyä toteutettavissa olevana ja tilanteeseen sopivana (ks. Sorjonen ym. 2017) eikä siten odota, että seuraava

vuoro osoittaa käskyn ongelmalliseksi. Anteron vastaus *niinku pienimmästä alkae* osoittaa kuitenkin, että Raimo on antanut direktiivissä liian vähän tietoa käskyn toteuttamiseksi, mikä tekee Raimon direktiivistä ongelmavuoron.

Anteron muodostamaa preferoimatonta jälkijäsentä *niinku pienimmästä alkae* voi katkelman 10 kontekstissa pitää ymmärrysehdokkaana. Kun Raimo ei ole alkuperäisessä direktiivissään antanut yksiselitteistä tietoa siitä, miten aikavyöhykkeiden luvut tulee luetella, tarjoaa Antero oman tulkintansa ohjevuorosta. Tällaisia kuulijan vuorovaikutuksessa tekemiä tulkintoja kuvasi ensimmäistä kertaa Heritage (1984, 319), joka nimesi ilmiön ymmärrysehdokkaaksi (engl. candidate understanding).

Heritagen käsitettä on pohtinut ja tarkentanut muun muassa Charles Antaki (2012). Antaki jakaa artikkelissaan ymmärrysehdokkaat hyväksyviin (engl. affiliative) ja hylkääviin (engl. disaffiliative). Hyväksyvillä ymmärrysehdokkailla Antaki tarkoittaa ymmärrysehdokkaita, joilla vuoron vastaanottanut henkilö pyrkii lisäämään uutta informaatiota keskusteluun edellisen vuoron puutteiden ratkaisemiseksi. (Antaki 2012, 532.) Hyväksyvä ymmärrysehdokas kelpuuttaa puutteellisen vuoron tarkennussekvenssin lähtökohdaksi ja pyrkii selvittämään puutteellisen vuoron lopullista sisältöä omalla tulkinnallaan (Antaki, mp.) Hylkäävä ymmärrysehdokas puolestaan pysäyttää koko tarkennussekvenssin rakentamisen, sillä se ei tarjoa tuoretta informaatiota eikä osoita selvästi, mikä on puutteellisen vuoron ongelma. Hylkäävän ymmärrysehdokkaan tuottaja ei etsi selvyyttä edellisen vuoron spesifiin ongelmaan, vaan pyrkii kyseenalaistamaan koko ongelmavuoron lähtökohdan. (Antaki 2012, 534–535.)

Antakin (2012) käsitepari antaa välineitä, joilla voi analysoida myös tarkemmin esimerkin 10 ymmärrysehdokasta. Antakin käsitteillä kuvattuna Anteron vuoro *niinku pienimmästä alkae* on hyväksyvä ymmärrysehdokas. Se osoittaa spesifiksi ongelmaksi tulkitussa vuorossa sen, että Raimo ei kerro, miten numerot tulee lukea. Osoittamaansa spesifiin ongelmaan Anteron vuoro tarjoaa ymmärrysehdokkaana ratkaisun ja pyrkii rakentamaan Raimon direktiivistä sekvenssiä eteenpäin. Antero hyväksyy vuorossaan Raimon direktiivin sekvenssin aloitukseksi ja pyrkii ratkaisemaan sen puutteita tarkennuksellaan.

Esimerkissä 10 vuorovaikutus pääsee Raimon antaman selvennyksen *eiku vasemmalt oikelle* jälkeen jatkumaan normaalisti, kun Antero toteuttaa alkuperäisen direktiivin pyytämän teon luettelemalla aikavyöhykkeiden GMT-luvut. Raimon selvennys on kuitenkin itsessään mielenkiintoinen vuoro, sillä sen voi tulkita uudeksi direktiiviksi, joka koostuu

predikaattomasta rakenteesta. Käskyn sisältö pysyy selvennyksessä samana (sano), vaikka varsinaista predikaattia ei lausumasta löydykään. Vuorovaikutuksessa selvennyksen jälkijäsen on sama kuin ongelmattoman direktiivin. Myös Raimon toinen vuoro on siis predikaatinpuutteesta huolimatta tulkittavissa omaksi direktiivikseen, joka saa preferoidun jälkijäsenen.

4.1.3. Imperatiividirektiivien jälkijäsenet pakohuonepeleissä

Olen edellisissä alaluvuissa kuvaillut pakohuonepeliaiaineistossani esiintyviä imperatiivimuotoisia direktiivejä ja niiden saamia vastauksia eli jälkijäseniä. Analyysini osoittaa, että suurin osa (67,3 %) aineistoni imperatiivisista käskyistä ja kehotuksista ovat vuorovaikutuksessa ongelmattomia ja saavat jälkijäsenekseen kehotukseen myöntymisen. Direktiivien saama myöntyminen on joko verbaalinen tai non-verbaalinen. Huomattavasti pienempi osa aineiston imperatiividirektiiveistä (21,8 %) käynnistää vuorovaikutuksessa korjaus- tai selvennyssekvenssin, jossa direktiivin muodostanut puhuja joutuu tarkentamaan kehotustaan, jotta myöntyminen saataisiin aikaiseksi. Kaavio 1 havainnollistaa imperatiivien erilaisten jälkijäsenten jakautumista pakohuonepelikeskusteluissa.

Kaavio 1. Imperatiivimuotoisten direktiivien jälkijäsenet

Kaaviossa 1 sinisen eri sävyt kuvaavat imperatiividirektiivien preferoituja jälkijäseniä eli myöntymisiä. Vihreä osa kaaviosta puolestaan kuvaa tilanteita, joissa direktiiviin myöntymistä ei tapahdu tai siinä on selkeä viive direktiivistä alkavan keskustelun korjaus- tai selvennyssekvenssin takia. Ympyräkaavion osissa näkyvät numerot kertovat kunkinlaisen jälkijäsenen lukumäärät pakohuoneaineistossa: 17 non-verbaalista myöntymistä, 20 verbaalista myöntymistä ja 12 direktiivistä alkavaa ongelmasekvenssiä. Kaaviosta on helpposti nähtävissä, miten paljon yleisemmin aineiston imperatiividirektiivit saavat odotuksenmukaisen jälkijäsenen kuin odotuksenvastaisen.

Kaavion 1 kaikki vihreän osan preferoimattomat jälkijäsenet ovat verbaalisia, sillä olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle ne direktiivit, joiden voi ajatella saavan non-verbaalisen preferoimattoman jälkijäsenen. Direktiivin non-verbaalinen odotuksenvastainen jälkijäsen on käytännössä direktiivin kokonaan huomiotta jättämisestä, jolloin ei synny kehotuksesta ja reaktiosta muodostuvaa vuorovaikutussekvenssiä eikä tällaisia tapauksia ole siten mielekästä tarkastella tässä tutkielmassa.

Kuusi imperatiividirektiivitapausta ei saa jälkijäsentä lainkaan vaan toimivat itse esimerkiksi neuvonpyytämissekvenssin jälkijäsenenä tai luvan antavana jälkijäsenenä (ks. esim. VISK § 1657). Nämä tapaukset olen luokitellut kaaviossa 1 kategoriaan muu, sillä ne eivät ymmärrettävästikään sovi mihinkään muista jälkijäsenkategorioista. Imperatiivi jälkijäsenenä on koko aineistoon suhteutettuna melko marginaalinen positio, mutta sen esiin nostaminen kiinnittää huomion siihen, miten monenlaisissa ympäristöissä direktiivit toimivat.

Koko luvun 4.1 analyysissä ja kokoavasti kaaviossa 1 olen esitellyt imperatiividirektiivien käyttöä tutkielmani aineistossa. Analyysin pohjalta voidaan todeta, että imperatiivisten direktiivien käyttö pakopeliaineistossa on useimmiten ongelmaton: imperatiivilla muodostettu direktiivi saa useimmiten myöntymisen välittömäksi jälkijäsenekseen. Kuitenkin 12:ssa imperatiivitapauksessa (21,8 % kaikista imperatiivikehotuksista) kehotus aloittaa vuorovaikutuksessa jonkinlaisen ongelmasekvenssin. Ongelmasekvenssi alkaa, kun puhuteltu ei esimerkiksi pysty noudattamaan kehotusta (esimerkki 9 edellä) tai tuo esille, ettei hän ymmärrä kaikilta osin, mitä häntä kehoitetaan tekemään (esimerkki 10).

4.2. Indikatiivit pakohuonekeskustelujen direktiiveissä

Indikatiivit ovat analysoimassani pakohuonepeliaineistossa melko yleinen direktiivisiin ilmaisuihin hyödynnetty kielellinen resurssi. Indikatiivisia direktiivejä aineistossani on yhteensä 29, mikä on huomattavasti pienempi määrä kuin luvussa 4.1 käsiteltyjen imperatiivien 55 esiintymää. Kuitenkin erilaiset indikatiivimuotoiset vuorot ovat myös melko frekventti tapa ilmaista direktiivisyyttä aineistossani. 16 indikatiividirektiiviä saa pakohuonekeskusteluissa preferoidun jälkijäsenen ja 10 preferoimattoman. Lisäksi muutama indikatiividirektiivi saa jälkijäsenen, joita on vaikea tulkita yksiselitteisesti preferoiduiksi tai preferoimattomiksi.

Osa analysoimani aineiston indikatiivisista direktiiveistä on esitetty kysymysmuotoisina. Indikatiivimuotoisia kysymyksiä, joilla on ilmaistu pyyntöä tai kehotusta, on pakohuonekeskusteluissa 11. Käsittelen tässä luvussa indikatiivisia kysymysdirektiivejä samalla tavalla kuin direktiivisiä väitelauseita. Otan esille kysymysmuotoisia direktiivejä omina esimerkkeinään sekä luvussa 5.2.1 että 5.2.2 jaoteltuna sen mukaan, onko niiden jälkijäsenen preferoitu vai preferoimaton ja verbaalinen vai non-verbaalinen.

4.2.1. Indikatiivit ja preferoidut jälkijäsenet

Indikatiivimuotoiset direktiivit saavat pakohuonepeliaiaineistossa useammin preferoidun kuin preferoimattoman jälkijäsenen. Tämä tendenssi osoittaa, että vaikka indikatiivin prototyyppinen tehtävä ei olekaan käskeminen (ks. VISK § 1590), indikatiiviset direktiivit ymmärretään yleensä suorasukaisesti kehotuksiksi. Preferoitujen jälkijäsenten yleisyydestä voi myös päätellä, että analysoimassani aineistossa indikatiiviset kehotukset tai pyynnöt annetaan usein tavalla, joka ei häiritse tapahtuvan vuorovaikutuksen etenemistä. Indikatiivimuotoisiin kehotuksiin siis sisällytetään useimmiten sopiva määrä informaatiota, jotta puhuteltava pystyy noudattamaan kehotusta. Indikatiividirektiiveillä muodostetut käskyt vaikuttavat myös tilanteeseen sopivilta, koska niiden vastaukseksi annetaan usein välitön sanaton tai sanallinen myöntyminen.

Indikatiiviset väitelausedirektiivit ja verbaalinen myöntyminen

Kokonaisuudessaan analysoimissani peleissä esiintyy 29 indikatiivista väitelausetta, jotka ovat tulkittavissa pyrkimykseltään direktiivisiksi. Näistä kuusi saa vastaukseen verbaalisen myöntymisen. Samoin kuin imperatiivien kohdalla, myös indikatiivien saamat sanalliset myöntymiset usein edeltävät tai tapahtuvat samanaikaisesti kehotuksen non-verbaalin toteutuksen kanssa. Pelistä B otetussa esimerkissä 11 pelaajat tarkastelevat huoneesta löytyviä useita muotokuvia, ja Antero ohjeistaa indikatiividirektiivillä Vesaa kirjoittamaan kuvista löytyviä kirjaimia muistiin.

(11) Peli B

((Antero katsoo huoneen vasemmalla sivuseinällä olevaa kuvaa. Vesa kirjoittaa vieressä kuvasta muistiinpanoja lehtiöön.))

Antero: onks niis kaikis toi kirjain toi.

((Antero kääntää päätään ja siirtää katseensa toisella seinällä olevaan muotokuvaan. Antero palauttaa huomionsa ensimmäiseen kuvaan ja osoittaa sitä.))

Antero: on. siis toi >keskikirjain.<

((Vesa nostaa katseensa kuvaan.))

Vesa: se o muute totta.

((Sekä Vesa että Antero siirtyvät katsomaan huoneen peräseinällä olevaa muotokuvaa. Antero osoittaa peräseinän muotokuvaa etusormellaan.))

→Antero: se kannattaa heittää viäl ylös.

→Vesa: totta?

((Vesa jatkaa muistiinpanojen kirjoittamista katse lehtiössä. Antero siirtyy tutkimaan huoneen toisessa päässä olevaa lukkoa.))

Esimerkin 11 alussa Antero kiinnittää ensin nonverbaalisti huomiota seinillä roikkuviin muotokuvaan. Ensimmäisellä kielellisellä huomiolla, kysymyslausumalla *onks niis kais toi kirjain toi*, Antero yrittää saada vieressään seisovan Vesan tutkimaan myös maalauksia. Vesa jatkaa kuitenkin katkelman alussa edellistä tehtäväänsä eikä vaikuta kiinnittävän huomiota Anteroon. Antero yrittää uudelleen kiinnittää Vesan huomiota jatkamalla kirjaimista puhumista. Hän tutkii kuvia tarkemmin ja uudelleenmuotoilee ajatuksensa väitteeksi *on*. Samassa vuorossa hän tarkentaa havaintoaan sanomalla *siis toi >keskikirjain.<* Selvennyksen *keskikirjain* Antero tuottaa hieman muuta puheympäristöä nopeammalla temmolla, ehkä siksi että on jo saanut Vesan huomion ja huomaa tämän ymmärtävän. Selvennyksen jälkeen Vesa huomioi keskustelunaiheena olevat kirjaimet ensimmäistä kertaa eksplisiittisesti ja myöntää Anteron havainnon todeksi. Tämän toteamuksen jälkeen molemmat miehet orientoituvat muotokuvaan, mikä mahdollistaa kuviin liittyvän direktiivisekvenssin käynnistymisen.

Esimerkin 11 katkelmassa Antero tuottaa viimeisessä vuorossaan indikatiivisen lausuman, jonka tarkoituksena on saada Vesa kirjoittamaan ylös aiempien muistiinpanojen lisäksi myös tauluista löytyvät kirjaimet. Toisin sanoen se, mitä Antero yrittää saada lausumallaan aikaan tekee vuorosta direktiivin pelkän toteamuksen sijaan. Esimerkissä 11 puhuja välttää suoran käskyn antamista tai sen kohdistamista eksplisiittisesti puhutellulle, vaikka vuoron tarkoitus onkin ohjata toisen toimintaa muistiinpanojen keräämisessä. Tämä epäsuoruus näkyy siinä, että puhuja valitsee toteamusta muistuttavan indikatiivin käskevämmän imperatiivin sijasta.

Esimerkissä 11 Antero ei lausumassaan *se kannattaa heittää viäl ylös* spesifioi mitenkään kielellisesti, että nimenomaan Vesan pitäisi tehdä jotakin. Sen sijaan hän asettaa objektin

se lauseen teemapaikkaan ja käyttää nollapersoonaa välttääkseen suoraa käskemistä. Nollapersoonaisuus on yleistä apuverbillisten lauseiden modaaliverbeissä (VISK § 1352). Esimerkin 11 direktiivissä Antero käyttää modaaliverbiä *kannattaa*, joten VISK:n mainitsema tendenssi näkyy direktiivivuorossa.

Vesan tuottama verbaalinen jälkijäsen *totta?* ilmaisee samanmielisyyttä direktiivissä kehotetun toiminnan kanssa. Siten on perusteltua olettaa, että jatkaessaan muistiinpanojen tekoa Vesa kirjoittaa ylös myös kirjaimet, vaikka sitä ei aukottomasti ääninauhalta tai videolta pysty toteamaan. Tämän olettamuksen perusteella vaikuttaa siltä, että Vesan jälkijäsen edeltää non-verbaalia käskyn mukaista toimintaa, kuten verbaalisen jälkijäsenet tässä aineistossa useimmiten tekevät.

Esimerkin 11 jälkijäsen on prosodisilta ominaisuuksiltaan kiehtova: siinä painotetaan tunnusmerkittävästi sanan loppua alun sijaan, ja se päättyy kevyesti nousevaan sävelkulkuun. Tällaisilla painotuksilla puhuja vaikuttaa ilmaisevan, että ajatus kirjaimista ja niiden muistiin kirjoittamisesta on hänelle vasta kehotuksen myötä syntynyt ja yllättävä. Puheen prosodiaan keskittyvissä tutkimuksissa on todettu, että tavallista suuremman prosodian vaihtelun tulkitaan merkitsevän puhujan affektiivista reaktiota, usein yllättyneisyyttä uudesta tiedosta tai näkökulmasta (Gussenhoven 2002, 50; Lai 2009, 1965). Esimerkin 11 katkelman alussa Vesa kirjoittaa ylös muotokuvissa lukevia syntymävuosia aiemman päättelyketjun tuloksena. Kuten katkelmasta selviää, hän ei ole kiinnittänyt huomiota kirjaimiin ennen Anteron ensimmäistä vuoroa.

Esimerkissä 11 huomionarvoista on, että puhuja valitsee muodostaa kehotuksensa subjektittomaksi nollapersoonarakenteeksi. Lähes kaikki pakopeliaineiston verbaalisen ja preferoidun jälkijäsenen saavat direktiivit on muodostettu epätavallisilla subjektirakenteilla tai kokonaan ilman subjektia, kuten esimerkissä 11. Tässä tutkielman osiossa käsiteltävistä viidestä direktiivistä yksi on nollapersoonainen ja yksi passiivissa. Näiden lisäksi direktiiveistä kaksi on muodostettu nesessiivirakenteella: *ei toho just kaikkien kannata keskittyä* ja *sun tarvii vastaan painaa*. Nesessiivirakenteessa subjekti on suomelle epätyypillisesti genetiivimuotoinen, eikä se kongruoi verbin kanssa (VISK § 906).

Kongruoivan perussubjektin käyttöä vältetään aineistoni indikatiividirektiiveissä. Tässä alaluvussa käsiteltävän viiden tapauksen perusteella on vaikea tehdä päätelmiä siitä, mistä tämä ilmiö johtuu. Sen voisi ajatella johtuvan esimerkiksi esittäjän pyrkimyksestä käyttää kohteliaisuusstrategioita. Esittäjä saattaa välttää tyypillisiä subjekteja erottaakseen

direktiivi-ilmaisun indikatiivisen lauseen prototyypisistä, deklaratiiivisesta käytöstä, jossa esiintyy usein pronominisubjekti verbin kanssa kongruoivana. Näiden hypoteesien toteennäyttäminen vaatisi kuitenkin aineiston, jossa on enemmän indikatiivimuotoisia direktiivejä kuin omassa aineistossani.

Seuraavaksi siirryn käsittelemään väitelausedirektiivejä, jotka saavat jälkijäsenekseen non-verbaalin toiminnon. Kaikki neljä non-verbaalisen jälkijäsenen saavaa direktiiviä on muodostettu edellä käsitellyn esimerkin tavoin persoonattomalla rakenteella, passiivilla. Seuraavassa alaluvussa pohdin, miksi näin on ja millaisia passiivilauseet ovat direktiiveinä.

Indikatiiviset väitelausedirektiivit ja non-verbaalinen myöntyminen

Pakohuonepeliaiaineistossa esiintyy neljä indikatiivimuotoista väitelausetta, jotka ovat direktiivisessä käytössä ja saavat non-verbaalisen myöntymisen. Non-verbaalisella myöntymisellä tarkoitan välitöntä pyynnön mukaista toimintaa, johon ei kuulu minkäänlaista verbaalista tai artikuloitua osaa. Esimerkissä 12 Anteron passiivimuotoinen indikatiividirektiivi saa jälkijäsenekseen sanattoman, käskynmukaisen toiminnon (puhelimeen vastaamisen).

(12) Peli B

((Huoneessa soi puhelin.))

Antero: .hh @vastataa@

((Petteri nostaa kuulokkeen ja vastaa puhelimeen.))

Petteri: jellou?

Esimerkissä 12 Antero lausuu direktiivivuoronsa *vastataa* reaktion huoneessa soivaan puhelimeen. Anteron direktiivi on selkeä ja tilanteeseen sopiva, mutta siinä on selvästi mukana huumoria ja performatiivista luonnetta. Anteron äänensävy poikkeaa paljon hänen muissa tilanteissa käyttämästään äänensävyistä. Se on korosteisen innostuneen kuuloinen ja jo vuoron aloittava sisäänhengitys on poikkeuksellisen terävä. Huolimatta siitä että Antero sanoo direktiivinsä selvän leikkimielisesti ja pelitilanteeseen eläytyvästi, puhelimeen vastaava Petteri reagoi vain vuoron sisältöön.

Antero valitsee esimerkin direktiivissä ilmaisuun käytettäväksi resurssiksi passiivimuotoisen indikatiivilauseen. Direktiivisessä merkityksessä käytetyn passiivin voi tulkita

joko inklusiiviseksi (puhujasta kuuluu ohjattavien joukkoon) tai ei-inklusiiviseksi (puhujasta ei kuulu ohjattavien joukkoon). Siihen, miten passiivimuotoinen direktiivi tulkitaan, vaikuttaa verbivalinta ja konteksti. (VISK § 1654.) Susanna Shore (1986, 42) huomauttaa, että passiivilla on usein direktiivinen ja inklusiivinen merkitys silloin, kun se on lauseen alussa.

Esimerkissä 12 Anteron *vastataa* on kohdistettu koko pelitiimille ja siten Antero itsekin kuuluu oman direktiivinsä vastaanottajapiiriin. Muodostaessaan vuoronsa *vastataa* Antero ei myöskään katso ketään muista pelaajista, vaan hän keskittyy soivaan puhelimeen. Katseen suunta tukee tulkintaa siitä, että vastaanottajana on koko ryhmä, sillä esittäjä ei suuntaa katsettaan kehenkään eikä siten sanattomasti osoita direktiivinsä osallistujakehikossa tiettyä puhuteltua. Sen sijaan Anteron toiminta asettaa kaikki muut peliryhmän osallistujat kohteen asemaan, ja Petteri omalla teollaan asettaa itsensä lähelle puhutellun positiota.

Vastataa-tyyppiset passiivimuotoiset direktiivit ovat mielenkiintoinen direktiiviryhmä, jota on melko paljon pohdittu jo aiemmassa direktiivitutkimuksessa. Lauranto (2014, 36) kiinnittää huomiota siihen, että passiivimuotoinen predikaatti vie tällaisen direktiivin kauemmaksi käskemisen ytimeksi, jonka Lauranto käsittää prototyypiksi imperatiiviksi. Passiivimuotoisissa indikatiivilauseissa ei ole näkyvillä morfologista imperatiivin eikä monikon 1. persoonan merkintää, mikä jättää kaikki perusteet tulkita passiivi direktiiviksi syntaktiselle tasolle. Predikaatissa itsessään ei ole mitään merkintää käskymäisyydestä, mikä tekee esimerkin 12 *vastataa*-kehotuksen tyyppisistä direktiiveistä epätyypillisiä. (Lauranto 2014, 35–36.)

Kaksi non-verbaalisen vastauksen saavista väitelausedirektiivistä ovat vaikeampia tulkita, sillä ne saavat jälkijäsenensä lähinnä hiljaisena hyväksyntänä niin, ettei kukaan vastusta direktiivin ohjaamaa toimintaa. Käsittelen nämä kaksi tapausta non-verbaalisen myöntymisen tapauksina sen sijaan, että rajaisin ne tutkielman ulkopuolelle huomiotta jättämistapauksina. Tämän rajauksen teen siksi, että nämä kaksi direktiiviä koskevat pidemmän aikavälin toimintaa eivätkä siten välttämättä ylipäätään vaadi suoranaista jälkijäsentä. Esimerkkitapauksena pelissä B Vesa huomaa, että käsittelyssä olevan tehtävän ratkaisemiseen tarvitaan lisää vihjeitä ja ohjaa pelikavereitaan tekemään välissä muita tehtäviä muodostamalla passiivimuotoisen indikatiivilauseen *palataa siihne myöhemmi*. Lause on direktiivisessä käytössä ja pyrkii ohjailemaan koko ryhmän yhteistä toimintaa,

mikä selittää passiivimuodon käytön. Se ei direktiivisyydestään huolimatta pyydä välitöntä toimintaa eikä siten myöskään jälkijäsentä, jolloin jälkijäsenen puute merkitsee direktiivin hyväksymistä.

Kaikki pakohuonepeliaineiston indikatiivimuotoiset väitelausedirektiivit, jotka saavat non-verbaalin myöntymisen vastaukseksen, on muodostettu passiivimuodolla. Passiivimuoto, kuten edellä olen selittänyt, on morfologisesti poikkeuksellinen tapa rakentaa direktiivistä ilmaisua. Edellä käsitellyissä neljässä tapauksessa passiivin ymmärtäminen direktiiviksi ei kuitenkaan ole ongelmallista, sillä nämä tapaukset eivät saa jälkijäsenikseen vastustusta tai selvennyspyyntöjä.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkielman aineistossa on pienehkö määrä direktiivisiä passiivilauseita, mutta niitä ympäröivässä vuorovaikutuksessa ei ilmene tavallista enempää ongelmia. Kuten esimerkiksi Lauranto (2014, 35) on todennut, lauseiden syntaksi tarjoaa perusteet direktiiviselle tulkinnalle silloin, kun predikaatti ei osoita direktiivisyyttä. Varsinkin käsittelemässäni pakohuonepeliaineistossa myös kielenulkoinen konteksti ohjaa passiivimuotojen tulkintaa direktiivisinä. Esimerkissä 12 Antero sanoo lausumansa *vastataa* ja katsoo samalla puhelinta. Tällöin Petteri tulkitsee vuoron kehotukseksi. Sen sijaan, jos Antero olisi kurottanut kättään kohti puhelinta sanoessaan *vastataa*, olisi täsmälleen samassa paikassa ja samalla äänensävyllä tuotettu vuoro tulkittu todennäköisesti puhujan omaa toimintaa koskevaksi toteamukseksi.

Indikatiiviset kysymyslausedirektiivit ja verbaalinen myöntyminen

Edellä olen mahdollisimman tyhjentävästi selostanut niitä ilmiöitä, jotka aineistossani nousevat esille indikatiivimuotoisten väitelausedirektiivien yhteydessä. Seuraavaksi käsitelen indikatiivisia kysymyslauseita, jotka on pakopelien vuorovaikutuksessa tulkittu direktiivisiksi. Aineistossa on yhteensä 10 direktiiviksi tulkittua indikatiivimuotoista kysymyslauseita. Kuusi niistä saa jälkijäsenekseen odotuksenmukaisen verbaalin myöntymisen ja niitä käsitelen tässä luvussa. Non-verbaalia myöntymistä ei esiinny yhdenkään indikatiivikysymyksen yhteydessä. Toisin kuin edellä käsitellyissä indikatiivimuotoisissa väitelausedirektiiveissä, indikatiivisissa kysymysdirektiiveissä puhuteltu eksplikoidaan useimmiten suoraan persoonamuotoisella predikaatilla ja persoonapronominilla. Indikatiivisen kysymysdirektiivin esiintymistä vain yksi on nollapersonainen ja passiivia näissä direktiiveissä ei käytetä lainkaan.

Seuraavassa esimerkissä pelin B pelaajat ratkovat arvoitusta, jossa pitää liikuttaa magneettia tiettyihin suuntiin määrättyssä järjestyksessä. Vesa on aiemmin yrittänyt ratkoa magneettitehtävää, mutta ei ole onnistunut. Esimerkissä 12 on useita direktiivisiä toimintajaksoja, jotka muodostuvat, kun magneettia nyt ratkovat Antero ja Petteri yrittävät selvittää, mitä Vesa on tehnyt ja onko siinä aineksia oikeaan ratkaisuun.

(13) Peli B

Antero: hei VESA,

Vesa: HÄ

Antero: >hop hop hop hop< he he

((Vesa tulee toiselta puolelta huonetta Anteron viereen.))

Antero: mitä reittiä sä menit. jos ne on kato [ne suunnat.]

Petteri: [ne suunnat] ne pitäs tiputtaa,

Vesa: tosta

Petteri: onks se nyt siin.

Vesa: sit tosta, tosta

→ Petteri: >odota< oota. voiks sä sanoo

→ Vesa: tonne [ylös]

Antero: [ylös]

→ Vesa: ylös vieläki. ei se mee.

Antero: eiku sano sä:: mihin sä menit vaa

Esimerkissä 13 magneettilukkoa ratkova Petteri aloittaa kysymysmuotoisen direktiivin sisältävän vuoronsa ensin kahdella imperatiividirektiivillä: Nopeasti sanottua *odota*-direktiiviä seuraa hitaammin toistettu *oota*. Kahden imperatiivin jälkeen Petteri vaihtaa direktiivinsä muotoa indikatiivimuotoiseksi kysymykseksi *voiks sä sanoo*. Käyttämällä persoonapronominia *sä* Petteri ilmaisee kehotuksen kohteeksi Vesan, joka on edellisissä vuoroissaan osoittanut, että hänellä on pääsy siihen tietoon, mitä arvoituksen ratkaiseminen vaikuttaa tarvitsevan. Kysymysmuotoisella kehotuksella Petteri saa haluamansa responsin: tilanteeseen liian epämääräisen demonstratiivipronominin *tosta* sijaan, Vesa alkaa käyttää suunnan ilmaisuja, kuten *tonne ylös*, kuvaillakseen aiemmin kokeilemaansa magneetin reittiä.

Esimerkin 13 indikatiivisen kysymysdirektiivin jälkijäsen on verbaalinen myöntyminen edellisen puhujan pyyntöön *voiks sä sanoo*. Samalla jälkijäsen toimii myös pyynnön sisällön toteuttavana vuorona, kun pyynnössä puhuteltua kehoitetaan kertomaan puhujalle jotakin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Petterin pyynnön *voiks sä sanoo* sisältö jää osittain epäselväksi Vesalle, sillä hän antaa omassa vuorossaan myös ehdotuksen *ylös vieläki*, mikä osoittautuu mahdottomaksi, koska magneetti ei nouse enempää, eikä voi siten olla osa Vesan edellistä yritystä. Magneetin ratkaisutilanteessa mukana oleva Antero tarkoittaa Petterin alkuperäistä direktiiviä imperatiivi-ilmauksella: *sano sä:: mihin sä menit vaan*. Anteron korjauksen jälkeen vuorovaikutus jatkuu ongelmattomana, ja Vesa jatkaa ohjeistamistaan magneetin liikesuunnista.

Kuten esimerkin 13 kysymysdirektiivissä, myös muissa pakohuonepelien indikatiivimuotoisissa kysymysdirektiiveissä persoonapronominien käyttö puhutellun yksilöimiseen on yleistä. Kuudesta verbaalisen myöntymisen jälkijäseneksi saavasta indikatiivikysymyksestä viisi on muodostettu siten, että esittäjä ilmaisee puhutellun persoonapronominilla.

Tendenssi persoonapronominien käyttöön kysymysdirektiiveissä on mielenkiintoinen ero indikatiivisiin väitelausedirektiiveihin, joita käsittelin aiemmin tässä luvussa. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että väitelauseella muodostetuissa indikatiividirektiiveissä esittäjä pyrkii välttämään persoonapronominien käyttöä ja pehmentämään siten pyyntöään kohteliaisuusstrategian omaisesti. Kysymysmuotoisissa direktiiveissä sen sijaan esittäjät valitsevat lähes aina käyttää persoonapronominia. Persoonapronominin käytön kysymys- mutta ei väitelausemuotoisissa direktiiveissä kertoo, että esittäjä ei koe tarvetta direktiivin pehmentämiseen silloin, kun direktiivi ilmaistaan kysymysmuodossa. Kysymysmuodon on todettu universaalisti, useissa kielissä olevan väitelausemuotoa kohteliaampi strategia ilmaista direktiivisyyttä (Brown–Levinson 1978, 140–141).

Esimerkissä 14 Maria tuottaa indikatiivisen kysymyslausedirektiivin, jolla hän pyrkii ohjaamaan Timoa työskentelemään kassakaapin parissa. Marian direktiivi saa Timon *joo*-vastauksesta verbaalin odotuksenmukaisen jälkijäsenen, joka edeltää varsinaista toimintaa.

(14) Peli A

((Jenna vääntelee kassakaapin avausmekanismia. Kaappi ei aukea. Jenna astuu pois kaapin luota ja katsoo muita ryhmäläisiä.))

- Jenna: haluuks joku >tätä kokeilla.< (2.6) hal[uuks joku]
- ((Maria on työskennellyt huoneen etuosassa olevan pöydän ääressä Kirsin kanssa, selkä kameraan. Jennan vuoron jälkeen hän kääntyy nopeasti ja siirtää katseensa ensin kohti Jennaa ja sitten Timoa.))
- Maria: [halusiksä kokeil]la kokeilla tota kassa[kaappi]
- Timo: [joo]
- ((Timo siirtyy tutkimaan kassakaappia.))
- Kirsi: te ootte ennenki ottanu kassakaappeja ni (.) he [he he]
- Timo: [mitä] siin piti tehdä
- Jenna: tos o noi kolme rullaa ni kelt- keltasen viivan kohdalle isoimmat kolot. ja sitä pyörittämällä ne rullat liikkuu? pyöritä sitä nii sä näät ku ne liikkuu.

Esimerkissä 14 Maria pyytää kysymysdirektiivillä *halusiksä kokeilla kokeilla tota kassakaappi* Timoa tutkimaan kassakaappia. Aiemmin pelissä Maria ja Timo ovat käyneet kahdenkeskisen keskustelun, jossa Timo on osoittanut kiinnostusta kassakaappia kohtaan. Oletettavasti tähän keskusteluun viitaten Maria tuottaa direktiivinsä imperfektimuotoisena kysymyksenä *halusiksä*. Katseen suunnalla Maria merkitsee Timon vuoron vastaanottajaksi ja puhutelluksi.

Marian vuoron imperfektisyys on tunnusmerkittävä piirre vuorossa: tilanteessa puhutaan tästä hetkestä, joten tunnusmerkitön valinta olisi ollut preesens *haluaksä*. John Tynan ja Eva Delgado Lavin (1997, 117–118) että konditionaalien yhteydessä käytetty aikamuoto vaikuttaa vahvasti niihin episteemisen tason merkityksiin, joita konditionaalilauseisiin koodataan ja joita niistä tulkitaan. Tynan ym. (1997) rakentaa hypoteesinsa englannin- ja espanjankielisille aineistoille, mutta tuovat esille mahdollisuuden samankaltaisten vaikutusten olemassaolosta muissakin kielissä. Tynanin ym. hypoteesin perusteella väitän, että myös tämän tutkielman esimerkissä 14 puhuja rakentaa episteemistä kannanottoa aikamuotovalinnalla. Marian käyttämä imperfekti *halusiksä* rakentaa erilaista episteemistä oletusverkkoa kysymysvuorolle kuin preesens *haluaksä*. *Halusiksä* rakentaa pyynnön, joka rakentuu oletukselle, että Timo haluaa katsoa kassakaappia. Preesens *haluaksä* olisi puolestaan tehnyt koko vuorosta vähemmän direktiivisen ja enemmän aidon kysymyksen: preesensillä Maria olisi antanut ymmärtää, että hänellä ei ole tietoa siitä, onko Timo kiinnostunut työskentelemään kassakaapin parissa.

Marian direktiivi on kysymyslause, jossa käytetään myönteistä predikaattia *haluksiksi*. Heinemannin (2006, 1086) aineistossa myönteisellä predikaatilla muodostetut kysymysdirektiivit kohdistuvat nimenomaan puhutellun haluun tehdä pyydetty asia. Tutkielman seuraavassa luvussa (4.2.2) hahmottelen tarkemmin hypoteesia, jonka mukaan Heinemannin tanskankielisestä aineistosta esiin nostamat piirteet ovat ainakin jossain määrin näkyvillä myös pakopeliaineistossa. Esimerkki 14 tukee tätä ajatusta, sillä Heinemannin kuvailemalla tavalla Maria käyttää myönteisellä predikaatilla muodostettua kysymysdirektiiviä orientoitumaan puhutellun toimintahalukkuuteen. Toimintahalukkuuteen orientoituva *halusiksi* on polaarikysymys: se odottaa jälkijäsenekseen joko myöntyvää (*kyllä*) tai kieltävää (ei) vastausta. Preferoitu jälkijäsen esimerkin 14 kaltaiseen myönteiseen kysymykseen on myöntyminen. (Raymond 2003, 944.) Tällöin Timon tuottama *joo* on selvästi preferoitu jälkijäsen Marian polaarikysymykselle. Odotuksenmukaista Timon toiminta on myös suhteessa Marian vuoron direktiivisyyteen, sillä heti sanottuaan *joo* Timo lähtee suorittamaan pyynnönmukaista toimintaa.

4.2.2. Indikatiivit ja preferoimattomat jälkijäsenet

Pakohuonepelaineistossa on 10 indikatiivimuotoista direktiiviä, jotka saavat preferoimattomaksi luokiteltavan jälkijäsenen. Kuusi näistä direktiiveistä muodostetaan väitelauseella ja neljä kysymyksellä. Jotkut indikatiividirektiivien saamat preferoimattomat jälkijäsenet pyytävät selvennystä tai varmistusta ja osoittavat siten direktiivin puutteelliseksi ongelmavuoroksi. Toisissa jälkijäsenissä jäsenen esittäjä puolestaan problematisoi omaa kykyään toimia kehotuksen mukaisesti tai huomauttaa kielenulkoisesta tekijästä, joka tekee kehotuksen toteuttamisesta mahdotonta.

Indikatiivinen väitelausedirektiivi ja preferoimaton jälkijäsen

Kuusi indikatiivista väitelausedirektiiviä saa pakopeliaineistossa preferoimattoman jälkijäsenen. Direktiivisten väitelauseiden jälkijäsenet tässä kategoriassa hoitavat erilaisia tehtäviä: Ne ilmaisevat tarvetta direktiivin kehotuksesta neuvottelulle. Ne myös pyytävät lisävarmistusta tai epäselvyyttä käskyn sisällöstä. Esimerkissä 15 preferoimattoman jälkijäsenen esittäjä ilmaisee direktiivin ohjeistuksen puutteelliseksi ja pyytää varmistusta siihen, onko ymmärtänyt kehotuksen oikein.

(15) Peli A

((Maria tutkii kassakaappia ja katsoo sisään lukkomekanismin näyttävästä silmänaukosta.))

→ Maria: miten tää toimii onks joku kokeillu jo

Timo: e:i

→ Jenna: vierität sitä sillai ne oikeet luvut sinne nii sil se aukee

→ Maria: tohon ton punasen kohalle

Jenna: mhm

Esimerkin 15 katkelmassa Maria tutkii pelihuoneen seinällä olevaa kassakaappia ja miettii sen avausmekanismia. Jenna osoittaa ohjeensa kassakaapin lukkomekanismin vierittämisestä Marialle. Maria on ennen Jennan direktiiviä esittänyt kysymyksen kassakaapin mekaniismista, ja direktiivissä Jenna nimeää Marian eksplisiittisesti vuoron puhutelluksi ja kehotuksen toimijaksi yksikön 2. persoonan verbimuodolla *vierität*.

Jenna muodostaa direktiivinsä persoonapronominittomalla verbialkuisella indikatiivilauseella *vierität sitä sillai ne oikeet luvut sinne nii sil se aukee*. Jennan kehotuksen kaltaisia verbialkuisia indikatiividirektiivejä on tutkinut omasta aineistostaan muun muassa Lauranto. Lauranto (2014, 22) osoittaa ensinnäkin esimerkin kaltaiset indikatiivilauseet direktiivijaottelun kannalta poikkeuksellisiksi. Lauranto vertaa verbialkuisia indikatiivisia direktiivejä imperatiivisiin käskyihin, joita hän pitää prototyypisimpänä direktiivien muodostumistapana. Lauranto huomauttaa, että esimerkin 15 kaltainen direktiivivuoro on imperatiivin tavoin persoonapronominiton eli sen subjekti käy ilmi vain predikaatista. Edellä esitetyn kaltaisten lauseiden käyttöalue on myös Laurannon mukaan merkittävästi erilainen kuin tyypillisellä deklaraatiivilla, jolla todetaan asioiden laita. Verbialkuisella indikatiivilla on usein kehotuksen tulkinta ja siten direktiivinen käyttöalue. Nämä piirteet saavat tällaisen indikatiivilauseen lähentymään direktiivisyyden prototyypistä ydintä, imperatiivia. (Lauranto 2014, 22.)

Toinen kiinnostava seikka, josta muun muassa Lauranto (2014, 68) kirjoittaa, on asiantuntijuuden ilmeneminen verbialkuisissa indikatiividirektiiveissä. Verbialkuisien indikatiividirektiivien tyypillinen käyttöalue on tilanne, jossa direktiivin esittäjällä on paras pääsy tietoon ja hän on jonkinlaisessa asiantuntijaroolissa. Lauranto (2014, 68–69) esittää esimerkin, jossa verbialkuisia direktiivejä tuottava esittäjä neuvoo puhutellulle tietä: *kussa lähet sieltä kukkakioskilta käännyt vasemmalle*.

Tutkimani pakopeliaineiston verbialkuiset indikatiividirektiivit tukevat hypoteesia esittäjän asiantuntijuudesta. Esimerkissä 15 Marian kysyessä kassakaapista puheenvuoron ottaa Jenna, joka on aiemmassa vaiheessa peliä jo tutkinut kaappia. Kuvatussa tilanteessa Jennalla on ryhmän vahvin pääsy kassakaappia koskevaan tietoon, jolloin hän on kaapin avaamisen asiantuntija. Jenna myös muodostaa direktiivinsä asiantuntijuuteen viittavalla tavalla, verbialkuisella indikatiividirektiivillä.

Esimerkistä 15 tulee huomata myös, että esimerkin ensimmäisellä rivillä Maria pyytää neuvoa kassakaapin avaamiseen. Tällainen ympäristö on mahdollinen indikatiivimuotoisen väitelauseen käyttöön direktiivisenä. Jos neuvottava itse pyytää neuvoja, on väitelause vaihtoehto direktiivin muodostamisen keinoksi. (VISK § 1663.) Edellä esitetyn asiantuntijuustulkinnan lisäksi on mahdollista, että Jenna käyttää valitsemaansa resurssia siksi, että Maria on pyytänyt apua.

Edellä olen keskittynyt erittelemään Jennan direktiivin muotoa esimerkissä 15. Jennan vuoron direktiivisyyden ja indikatiivimuodon lisäksi vuoro pitää tulkita myös vuorovaihtuksen ongelmavuoroksi, joksi Marian jälkijäsenen sen asettaa. Kiinnostavaa on se, että vaikka Maria osoittaa omalla varmistavalla vuorollaan *tohon ton punasen kohalle* Jennan direktiivin ohjeet puutteellisiksi, hän ei kyseenalaista Jennan asiantuntijuutta tilanteessa. Hän ei myöskään problematisoi direktiivin sopivuutta tai oikeellisuutta, vaan ilmoittaa jälkijäsenenellään, että hänellä ei ole tarpeeksi tietoa suoraan myöntymiseen. Syy puutteelliseen tiedonantoon saattaa löytyä Jennan käyttämästä paikan adverbistä *sinne*. Keskusteluhetkellä Maria ja Jenna eivät näe samaa näkymää, sillä Maria katsoo silmänaukosta sisälle kaapin lukkomekanismiin ja Jenna ei. Tällöin Jennan käyttämän *sinne*-sanana tarkoite vaikuttaa osittain jäävän epäselväksi lukkoon parhaillaan katsovalle Marialle, mikä tekee keskustelijoiden välillä jaetun tiedon määrästä ongelmallisen.

Marian vastausvuoroa voi myös käsitellä hyväksyvänä ymmärrysehdokkaana (engl. *affiliative candidate understanding*, ks. Antaki 2012). Maria huomaa Jennan direktiivivuoron puutteelliseksi ja lähtee hakemaan uutta tietoa Jennan vuoron pohjalta. Ymmärrysehdokkaana Marian vuoro tarjoaa Jennan adverbille *sinne* oman tulkintansa *tohon ton punasen kohalle*, jolla varmistetaan, että molemmat puhuvat samasta asiasta.

Esimerkin 15 tavoin suurin osa muista pakohuonepeliaineiston indikatiivisten direktiivien preferoimattomat jälkijäsenet pyytävät selvennystä direktiiviin ja merkitsevät tiedon määrän ongelmaksi. Poikkeuksena aineistosta löytyy kuitenkin yksi tapaus, jossa

direktiivi torjutaan kokonaan. Pelin B loppupuolella kuuden miehen ryhmä on ratkaissut suurimman osan huoneen lukoista ja arvoituksista. Huoneesta löytyy kuitenkin vielä joitakin lisätehtävämäisiä kokonaisuuksia, joita on tarkoitus ratkoa niin paljon kuin ehtii. Tässä vaiheessa peliä Vesa ehdottaa ryhmälle pelin lopettamista direktiivillä *eiköhä täst voi lähteä menee sit jo*. Antero muodostaa tähän direktiiviin preferoimattoman jälkijäsenen *eiku me viä tehää*. Tämä vuorovaikutuskatkelma on aineistossani ainoa tilanne, jossa preferoimattommalla jälkijäsenellä osoitetaan kehotus kokonaan sopimattomaksi.

Indikatiivinen kysymyslausedirektiivi ja preferoimaton jälkijäsen

Pakopeliaineistossa on neljä indikatiivimuotoista kysymyslausedirektiiviä, jotka saavat preferoimattoman jälkijäsenen. Kuten väitelauseidirektiiveissäkin, myös kysymyslausedirektiiveissä preferoimattommilla jälkijäsenillä osoitetaan käskyn toteuttamisen kannalta ongelmalliseksi joko kielenulkoisen konteksti tai direktiivivuoro itsessään. Esimerkissä 15 preferoimaton jälkijäsen ilmoittaa kielenulkoisen elementin, tässä tapauksessa valon määrän pimeässä tilassa, olevan sopimaton direktiivin kehottaman toiminnan tekemiseksi.

(16) Peli A

((Huone on hämärästi valaistu. Maria ja Kirsi yrittää saada hälytystä pois päältä kokeilemalla eri numerosarjoja hälytyslaitteen näppäimistöön.))

→ Maria: saaks sä nyt nollattua niit.

→ Kirsi: emmä nää mitään. täs [onki ny]

→ Maria: [nii:i?]

→ Kirsi: tää ettei nää

Maria: aa:a

Kirsi: onks puhelimes joku.

Maria: mistä se nollataa.

Kirsi: onks tääl joku taskulamppu hh. ((Timolle ja Jennalle:)) ↑oliks siel joku taskulamppu.

Esimerkin 16 keskustelu käydään ryhmän A pelin alussa tilanteessa, jossa pelaajien pitää saada huoneessa soiva hälytys pois päältä. Hälytyksen sammuaessa myös valot syttyvät huoneeseen, mutta katkelman tilanteessa pelaajat joutuvat työskentelemään hyvin hämärässä valaistuksessa, minkä Kirsi osoittaa ensimmäsissä vuoroissaan ongelmaksi.

Esimerkin 16 ensimmäinen vuoro on Marian kysymyslausuma *saaks sä nyt nollattua niit*. Nollaamisella vuorossa viitataan siihen, että hälytyslaitteen muistiin on jäänyt aiemmin kokeiltuja numeroyhdistelmiä eikä uusia yhdistelmiä voi kokeilla ennen kuin laitteen digitaalisen muistin saa tyhjennettyä. Direktiivisen vuoronsa resurssiksi Maria valitsee kysymysmuodon ja siten vaikuttaa jo ennakoivan mahdollisia ongelmia direktiivin kehotuksen toteuttamisessa. Vuoron puhujan muodostaman verbialkuisen kysymysdirektiivin kaltaiset vuorot tarjoavat puhutellulle enemmän tilaa vastata kielteisesti kuin esimerkiksi imperatiivimuoto (VISK § 1689). Esimerkin 15 tilanteessa Maria on saattanut huomata tilanteen haastavuuden ja siksi muodostaa hälytyslaitteen nollaamista koskevan direktiivin kysymyksellä, joka tulkitaan vastaajalle tilaa jättävänä ja kohteliaana direktiivinmuodostuksen resurssina.

Toisella esimerkin rivillä Kirsi tuottaa Marian kysymysmuotoiseen direktiiviin preferoimattoman jälkijäsenen väitelauseella *emmä nää mitään*. Erona esimerkiksi katkelman 15 direktiivi–jälkijäsen-vuoropariin esimerkin 16 keskustelussa jälkijäsen kuvaa ongelmaksi kielenulkoiset olosuhteet, ei varsinaisen direktiivin muotoilua. Vuorollaan Kirsi tuo keskustelun aiheeksi valon vähäisyyden huoneessa. Marian direktiivi osoittautuu ongelma- vuoroksi siksi, että se pyytää tekemään jotain, mikä sen hetkisissä olosuhteissa on mahdotonta.

Kirsin ensimmäisen vuoron loppuosan *täs onki ny* kanssa päällekkäispuhuntana Maria lausuu dialogipartikkelin *nii:i?*. *Niin*-sanalla dialogipartikkeleilla puhuja osoittaa kuulolla olemista ja ottaa kantaa muun muassa siihen, onko edeltäneessä vuorossa ilmaistu tietoa uutta vai tuttua. *Niin*-partikkelia voidaan käyttää myös kannustamaan edellisen vuoron tuottajaa jatkamaan puhettaan. (VISK § 797; § 1046.) Sorjosen (1999, 178) mukaan dialogipartikkeli *niin* ilmaisee myös ainakin jonkinasteista samanmielisyyttä: vähintäänkin sillä ilmaistaan tunnistettavaksi asia, josta keskustelukumppani puhuu. *Niin*-dialogipartikkelilla implikoidaan Sorjosen (1999, 183) aineistossa tunnistettavaksi ja hyväksyttäväksi paitsi toisen selitys, myös kommentoitavan vuoron affektiivinen sisältö.

Marian päällekkäispuhuttu vuoro *nii:i?* toimii esimerkissä Sorjosen ja VISK:n kuvailemalla tavalla. Se ei pyri siirtämään puheenvuoroa kokonaan sanojalleen, vaan ilmaisee Marian kuuntelevan Kirsin puhetta. Se myöskin tarjoaa Kirsille tilaa jatkaa omaa vuoroaan, ja Kirsi käyttääkin tilaisuuden toistamalla ongelman: *tää ettei nää*. Myös Sorjosen mainitsema samanmielisyyden nähtävissä esimerkissä 16. Dialogipartikkelillaan *nii:i?*

Maria ilmaisee huomaavansa huoneen olevan pimeänä ja tunnistavansa valon puutteen mahdolliseksi ongelman lähteeksi direktiivin toteuttamisessa. Samanmielistä myötäilyä Maria jatkaa pari riviä alempana äänteellä *aa:a*. Kuitenkin huolimatta siitä, että Maria vaikuttaa tunnistavan ongelman ja ilmaisevan samanmielisyyttä Kirsin vaikeuksista, Maria ei lopulta orientoidu valon puutteeseen välitöntä ratkaisua vaativana ongelmana. Katkelman lopussa Kirsi lähtee ratkaisemaan pimeysongelmaa kyselemällä huoneessa olevaa taskulamppua. Maria puolestaan on edelleen orientoitunut ainoastaan hälytyslaitteen nollaamiseen. Lopulta jää epäselväksi, missä määrin Maria hahmottaa alkuperäisen direktiivinsä ongelmavuoroksi. Ainakaan hän ei osallistu minkäänlaiseen kielelliseen korjaussekvenssiin eikä luovu pyrkimyksistään nollata hälytysjärjestelmä edelleen pimeässä tilassa.

Kysymyksellä muotoiltuja pyyntöjä vanhusten ja hoitajien välisessä vuorovaikutuksessa tutkinut Heinemann (2006) pitää tietynlaisia kysymysdirektiivejä ongelmavuoroina keskustelussa. Olen esitellyt Heinemannin tutkimuksen tarkemmin aiemmin tässä työssä, luvussa 3.2.2, joten tässä kohtaa kerron tutkimuksesta vain sen verran kuin on oman aineistoni valossa tarpeellista. Heinemannin (2006, 1084) mukaan kysymysdirektiiveihin, joiden verbi on myönteisessä muodossa, orientoidutaan ongelmallisina vuoroina muun muassa erilaisilla kiertämis- ja pehmentämisstrategioilla tai kohtelemalla pyyntöä ei-rutiininomaisena. Jotkin Heinemannin mainitsemista kysymysdirektiivin ongelmallisuuden piirteistä näkyvät myös pakopeliaineistossa, mutta toiset piirteet taas eivät esiinny käsittelemässäni aineistossa Heinemannin kuvailemalla tavalla.

Heinemann (2006, 1084) esittää vanhus–hoitaja-keskustelujen pohjalta, että myönteisillä verbimuodoilla muodostetuilla kysymyksillä tehdään erityisiä ei-rutiininomaisia pyyntöjä. Erityisyydellä ja ei-rutiininomaisuudella Heinemann tarkoittaa sitä, että lausutussa direktiivissä on sisältöä, minkä avulla puhuteltu voi kyseenalaistaa direktiivin sopivuuden tilanteeseen tai sen, onko pyytäjällä oikeutta tehdä esitetyn kaltaista pyyntöä. Heinemannin mukaan sisällön ei-rutiininomaisuus tekee kysymysdirektiivistä mahdollisen ongelmavuoron, mikäli pyyntö problematisoidaan (Heinemann 2006, 1089). Myös tämän tutkielman pakopeliaineistossa on huomattavissa ainakin jonkinasteinen yhteys myönteisen verbimuodon ja ei-rutiininomaisen sisällön välillä. Esimerkiksi edellä analysoidussa katkelmassa 15 Marian kysymysdirektiivi *saaks sä nyt nollattua niit* on vuorovaikutuksen olosuhteissa – pimeässä huoneessa vieraan laitteiston kanssa työskenneltäessä – ei-

rutiininomainen ja siten ongelmallinen. Samoin kysymysdirektiiviesimerkissä 13 Petterin direktiivi *voiks sä sanoo* on kontekstissaan ei-rutiininomainen, sillä katkelmassa puhuteltu Vesa on jo edeltävässä vuorossaan alkanut antaa direktiivillä pyydettyä informaatiota. Katkelmassa 13 ryhmä kaipaa informaation erilaisessa muodossa kuin Vesa sen antaa, joten Petteri käyttää tilaa vuorovaikutuksessa muodostaakseen ei-rutiininomaisen direktiivin.

Heinemannin (2006, 1086) aineistossa myönteisillä verbimuodoilla muotoiluissa kysymyksissä orientoidutaan yleensä puhutellun halukkuuteen tehdä pyydetty asia (*will you*). Vastaavasti kielteisillä verbimuodoilla muotoiluissa kysymyksissä keskitytään puhutellun kyvykkyyteen suorittaa pyydetty toiminto (*can't you*) (Heinemann 2006, 1084). Pakopelikeskustelussa osassa myönteisiä kysymysdirektiivejä keskitytään puhutellun halukkuuteen (*voiks sä sanoo*) ja osassa kyvykkyyteen (*saaks sä nyt nollattua*). Heinemannin esittämää selkeää tendenssiä on pakohuonevuorovaikutuksesta toisin sanoen vaikea selkeästi löytää, mutta se saattaa osaltaan johtua aineiston kysymysosuuden pienuudesta: pakopelikeskusteluissa on yhteensä vain 10 indikatiivimuotoista kysymysdirektiiviä.

Heinemann (2006, 1084) mainitsee kohteliaisuussanojen käytön piirteenä, joka osoittaa myönteisellä verbimuodolla esitettyjen kysymysdirektiivien ongelmallisuutta vuorovaikutuksessa. Heinemannin tanskankielisessä aineistossa kysymysdirektiivien yhteydessä käytetään kohteliaisuusilmaisuja, kuten *godt* (engl. 'please'). Pakohuonevuorovaikutuksessa ei käytetä kohteliaisuusilmaisuja myönteisten kysymysmuotoisten kehotusten yhteydessä, kuten on nähtävissä muun muassa esimerkeistä 13 ja 16. Pakohuoneaineistossa sen sijaan jo kysymysmuodon käyttö itsessään vaikuttaa ilmaisun pehmentämis- ja kohteliaisuusstrategialta. Luvussa 4.2.1 kuvailen persoonapronominien välttelyä aineistoni väitelausedirektiiveissä. Arvelen persoonapronominien puutteen olevan pyrkimys tehdä kohteliaammaksi väitelauseen ilmaisema pyyntö. Kysymysdirektiivien kohdalla esittäjät taas käyttävät useimmiten persoonapronomineja, mikä viittaa siihen, että kysymysmuoto itsessään koetaan kohteliaisuusstrategiana verrattuna imperatiiviin tai väitelauseisiin. On tärkeää myös huomioida, että suomessa ja tanskassa on lähtökohtaisesti hyvin erilaiset tavat ilmaista kohteliaisuutta. Heinemann (2006, 1102) huomauttaa artikkelinsa lopussa, että artikkelissa esitetyt tulokset koskevat nimenomaan käsiteltyä aineistoa ja laajemmin tanskan kieltä. Ei ole siis syytä olettaa, että Heinemannin esittelemät ilmiöt esiintyisivät

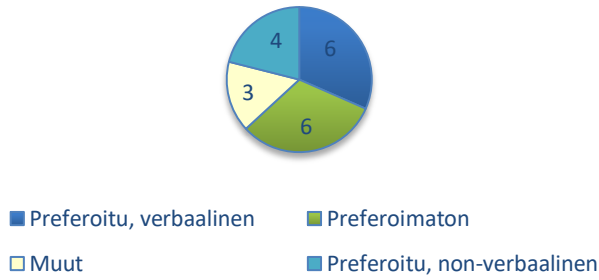
kaikin tavoin samankaltaisina pakopeliaineistossa, joka on paitsi erikielinen myös hyvin erilaisesta tilanteesta kerätty.

Heinemannin artikkelista löytyy ajatus, joka saattaa osaltaan – aineistojen eroavaisuudesta huolimatta – selittää pakopeliaineiston kysymysdirektiivien suoruutta. Heinemann (2006, 1101) esittää, että suurempia ja vähemmän kohteliaita kysymysdirektiivejä käytetään, kun pyynnöllä keskeytetään puhutellun edellinen toiminta. Tällöin suoruuden funktio on osoittaa pyyntö tärkeäksi ja saada toinen keskeyttämään aiempi tekeminen (Heinemann, mp.). Ilmiö on näkyvillä myös pakopeliaineistossa. Vaikuttaa siltä, että esimerkkien 13 ja 16 pyynnot saattavat olla huomattavan suoria siksi, että ne keskeyttävät puhutellun muun toiminnan. Esimerkissä 13, jota käsitelin edellä, Petteri keskeyttää Vesan ohjeiden antamisen toimintaa tarkentavalla pyynnöllä *voiks sä sanoo*. Esimerkkiä 15 edeltävässä tilanteessa Kirsi on keskittynyt keksimään uusia numerosarjoja kokeiltavaksi hälytyslaitteeseen. Maria keskeyttää Kirsin työskentelyn ja pyytää häneltä toisenlaista toimintaa kysymysdirektiivillä *saaks sä nyt nollattua niit*.

4.2.3. Indikatiividirektiivien jälkijäsenet pakohuonepeleissä

Luvuissa 4.2.1 ja 4.2.2. käsitelin pakopelikeskustelujen indikatiivimuotoisia direktiivejä. Aineistossa on yhteensä 29 direktiiviä, joiden predikaatti on indikatiivissa. Näistä 10 on kysymysmuotoisia direktiivejä. Luvussa 4.2.3 esittelen pakopeliaineiston indikatiivisia direktiivejä ja niiden jälkijäseniä numeerisen tiedon valossa siten, että erotan väitelause- ja kysymysmuotoiset kehotukset omiksi kuvaajikseen.

Kaaviossa 2 on kuvattuna väitelausemuotoisten direktiivien jälkijäsenten jakautuminen pakopeliaineistossa. Indikatiivisia väitelausedirektiivejä aineistosta löytyy yhteensä 19. Odotuksenmukaisen jälkijäsenen näistä saa kymmenen direktiiviä eli hieman yli puolet kaikista väitelausemuotoisista indikatiividirektiiveistä. Preferoitujen jälkijäsenten tapaukset on jaoteltu edelleen verbaalisiin ja non-verbaalisiin. Kaaviossa 2 niitä kuvataan sinisen eri sävyillä. Kuusi direktiiviä saa preferoimattoman jälkijäsenen ja kolme kehotusta saa jälkijäsenen, jota on vaikea luokitella kummaksikaan. Kolmannes indikatiivien saamista jälkijäsenistä on preferoimattomia.

Kaavio 2. Vätelausemuotoisten indikatiividirektiivien jälkijäsenet

Kaaviosta 2 on huomattavissa, että vätelausemuotoisista indikatiividirektiiveistä hieman yli puolet saa preferoidun jälkijäsenen. Toisin sanoen yli puolet aineiston indikatiivisista vätelauseista saa vastauksekseen välittömän sanallisen tai sanattoman myöntymisen. Tämä tendenssi kertoo, että direktiivien muodostuksessa indikatiivinen vätelause on toimiva resurssi. Suuri osa indikatiivilla muodostetuista vätelauseidirektiiveistä on ongelmattomia: niiden direktiivisyys käy selväksi puhutelluille, ne ovat toteutettavissa olevia ja vuorovaikutustilanteeseen sopivia. Merkittävä osa indikatiivisista direktiiveistä on yhtä lailla toimivia, ongelmattomia direktiivejä kuin prototyypisemmin direktiiviset imperatiivimuodot.

Kaikki indikatiivisten vätelausekehotusten saamat preferoimattomat jälkijäsenet ovat verbaalisia. Preferoimattomia jälkijäseniä on kuusi, ja ne problematisoivat joko direktiivin kielellisen ilmaisun sopivuutta tai kehotuksen toteuttamisedellytyksiä kielenulkoi-
 ssa kontekstissa. Direktiivin kielellistä sopivuutta problematisoivat jälkijäsenet asettavat kyseenalaiseksi esimerkiksi sen, annetaanko kehotuksessa sopiva määrä informaatiota käskyn toteuttamiseen (ks. esimerkki 15). Kehotuksen toteuttamisedellytyksiin keskittyvät jälkijäsenet puolestaan asettavat direktiivin ongelmavuoroksi siksi, että kielenulkoisen ympäristö tekee direktiivistä sopimattoman tai mahdottoman toteuttaa (esimerkki 16.)

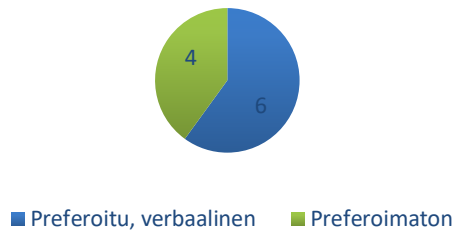
Olen tässä analyysissä luokitellut kolme indikatiivisten vätelauseiden saamaa jälkijäsentä kategoriaan muut tai luokittelemattomat. Kahdessa tapauksessa direktiivit saavat jälkijäsenen, joka tunnistaa edeltävän vuoron direktiiviseksi, mutta reagoi siihen odottamattomalla tavalla. Pelissä B Antero antaa muulle ryhmälle direktiivin erään lukon käsitte-
 telystä: *siihen ei saa koskea ny ku se hajoo sielt*. Vesa vastaa Anteron kieltoon nauramalla, eikä kielto saa lainkaan jälkijäsentä, joka ottaisi kantaa lukkoon koskemiseen. Nauru

jälkijäsenenä viittaa siihen, että Vesa tunnistaa Anteron vuoron pyrkimykseltään direktiiviseksi, mutta kokee sen jollakin tasolla myös ryhmän vuorovaikutusta uhkaavaksi.

Naurua käytetään vuorovaikutuksen resurssina paitsi silloin, kun edellinen vuoro on tarkoitettu vitsiksi, myös silloin, kun vuoro on jollakin tavalla ongelmallinen. Naurulla merkitään vakavamieliseksi tarkoitettu edellinen vuoro esimerkiksi liian rohkeaksi tai röyhkeäksi. (Clift 2016, 80.) Tällaisesta naurun käytöstä on kyse myös pakopelin direktiivin jälkeisessä naurussa, sillä Antero pyrkii rajoittamaan muun ryhmän toimintaa hyvin suoralla kiellolla. Suora kieltäminen on rohkea tapa muodostaa direktiivi: se pyrkii rajoittamaan rankasti kuulijan toiminnanvapautta, mitä pidetään puhutellun kasvoja uhkaavana ja epäkohteliaana vuorovaikutuksessa (ks. esim. Brown–Levinson 1978, 75). Pakopelivuorovaikutuksessa nauru jälkijäsenenä osoittaa edeltäneen vuoron ongelmavuoroksi, mutta siinä ei ole varsinaisia kielellisiä osia. Siksi pidän sitä paremmin muut-kategoriaan kuuluvana kuin sellaisena preferoimattomana jälkijäsenenä, mitä preferoimattomuudella tässä tutkielmassa tarkoitetaan.

Kaksi muut-kategoriaan kuuluvaa tapausta ovat nauruesimerkin kaltaisia odottamattomia jälkijäseniä, jotka eivät sovi muihin kategorioihin. Kolmas muut-kategorian tapaus puolestaan on tilanne, jossa direktiivi itse on jälkijäsenen positiossa. Pelissä B Petteri antaa toimintaohjeen *se pitää vaan sit, joko pitää plussata ja kokeilla* vastauksena kysymykseen siitä, miten pelaajat löytävät oikean numerosarjan vaihtoehtojen joukosta. Tällöin direktiivi ei saa lainkaan jälkijäsentä, ja se kuuluu poikkeustapauksena luontevasti muu-kategoriaan kaaviossa 2.

Kaikki jälkijäsenten muut-kategorian tapaukset löytyvät väitelausemuotoisten indikatiividirektiivien ryhmästä. Siksi alla olevassa indikatiivisia kysymysdirektiivejä kuvaavassa kaaviossa 3 ei ole kategoriaa muut, vaan kaikki jälkijäsenet tulevat luokitelluiksi preferoituiksi tai preferoimattomiksi. Myöskään non-verbaalisia preferoituja jälkijäseniä ei esiinny indikatiivimuotoisten kysymysdirektiivien kanssa, vaan kaikki myöntymiset ovat sanallisia (ks. luku 4.2.1). Kaaviossa 3 kuvataan erilaisten jälkijäsentyyppien jakautumista indikatiivimuotoisissa kysymysdirektiivitapauksissa.

Kaavio 3. Kysymysmuotoisten indikatiividirektiivien jälkijäsenet

Kaaviosta 3 käy ilmi, että direktiivisiä indikatiivimuotoisia kysymyslause tapauksia on 10. Kuusi saa verbaalisen preferoidun jälkijäsenen. Odotuksenvastaisia jälkijäsentapauksia on neljä. Samoin kuin indikatiivisten väitelausedirektiivien kohdalla, myös kysymysdirektiiveistä yli puolet saa preferoidun jälkijäsenen. Aineistosta voi todeta, että suurin osa indikatiivisista kysymysdirektiiveistä on vuorovaikutuksen kannalta ongelmattomia. Ne tulkitaan tarkoituksenmukaisesti kehotuksiksi, ja ne antavat sopivan määrän tietoa käskyn toteuttamiseksi.

Samoin kuin indikatiivisten deklaratiividirektiivien kohdalla, myös indikatiivisten kysymysdirektiivien preferoimattomat jälkijäsenet osoittavat ongelmaksi joko direktiivin muodon tai kielenulkoisia seikkoja. Esimerkissä 16 annettu direktiivi osoitetaan preferoimattomalla jälkijäsenellä tilanteeseen sopimattomaksi kielenulkoisen olosuhteen – huoneen pimeyden – takia. Lähes jokainen indikatiiviselle kysymysdirektiiville annettu preferoimaton jälkijäsen aineistossa keskittyy kielenulkoisiin seikkoihin eikä direktiiviin siinänsä.

4.3. Konditionaalit pakohuonekeskustelujen direktiiveissä

Olen edellä käsitellyt imperatiiveja (luku 4.1) ja indikatiiveja (luku 4.2) direktiivinmuodostuksen resursseina pakohuonepelikeskusteluissa. Näiden kahden resurssin lisäksi direktiivejä muodostetaan myös konditionaali-ilmauksilla. Konditionaalimuotoisia direktiivejä pakopelikeskusteluissa on 10, mikä tekee konditionaaleista vähemmän käytetyn käskemisresurssin kuin imperatiivit (55 tapausta) tai indikatiivit (29 tapausta).

Konditionaalien suhteellinen vähäisyys on mielenkiintoinen tulos, sillä aiemmissa konditionaalia käsittelevissä tutkimuksissa konditionaalien on todettu olevan direktiiveille tyypillinen sijamuoto suomen kielessä (ks. esim. Wójtowicz 2018, 112). Analysoimassani aineistossa kuitenkin konditionaalien saamat direktiiviset tulkinnat ovat paljon

harvinaisempia kuin imperatiivien tai indikatiivien saamat direktiivitulkinnat. Luvun 4.3 alaluvuissa käsittelen konditionaalidirektiivien saamia vastauksia: preferoituja jälkijäseniä (luku 4.3.1) ja preferoimattomia jälkijäseniä (luku 4.3.2).

4.3.1. Konditionaalit ja preferoidut jälkijäsenet

Pakopelikeskustelujen konditionaalisista direktiiveistä yhdeksän saa preferoidun jälkijäsenen. Kaikki preferoidut jälkijäsenet ovat verbaaleja eli ne sisältävät sanallisen myöntymisen. Preferoituja jälkijäseniä saavat sekä väitelause- että kysymysmuotoiset konditionaalidirektiivit. Seuraavaksi käsittelen ensin väitelausedirektiivejä ja myöhemmin kysymyslausedirektiivejä.

Konditionaalinen väitelausedirektiivi ja verbaalinen myöntyminen

Verbaalisen myöntymisen jälkijäsenekseen saa kuusi konditionaalimuotoista väitelausedirektiiviä pakopeliaineistossa. Kaikki konditionaalisten väitelauseiden saamat myöntymiset ovat verbaalisia eli konditionaalisten väitelausedirektiivien kanssa ei esiinny lainkaan non-verbaalia myöntymistä. Pakopeliaineiston konditionaaliset deklaratividirektiivit ovat melko ehdotusmaisia. Osa niistä tuntuukin hakevan – ja saavan – preferoiduksi jälkijäseneksi enemmänkin samanmielisyyttä ehdotuksen sisältöön kuin suoranaista toimintaa. Olen kuitenkin sisällyttänyt ne mukaan direktiiveinä, sillä direktiivin ja ehdotuksen raja on pakopelikeskustelun kontekstissa monesti hyvin häilyvä. Lisäksi VISK (§ 1645) pitää ehdottamista yhtenä direktiivin funktioista, ja nojaan tässä tutkielmassa pitkälti Ison suomen kieliopin direktiivisyysmääritelmään.

Esimerkin 16 alkupuolella on nähtävissä loppuosa pitkähköstä neuvottelusekvenssistä, jossa pelin A pelaajaryhmä on pyrkinyt löytämään ratkaisun yhteen huoneen numerosarjaa kaipaavista lukoista. Sekvenssi on kuitenkin ollut tulokseton, sillä ryhmä ei ole päässyt yhteisymmärrykseen siitä, mitä numeroita kannattaisi kokeilla. Esimerkin 16 alussa Kirsi tuo esiin ratkaisuehdotuksen yhdestä muotokuvasta seinällä imperatiividirektiivillä *koitappa*. Maria ilmaisee samanmielisyytensä ehdotukseen deklarativilla *no sen om pakko olla vihje* ja lähtee kokeilemaan lukkoon Kirsin ehdottamaa numerosarjaa. Esimerkin 17 toiseksi viimeisellä rivillä Timo tuottaa ehdotusmaisena konditionaalidirektiivin *vois ottaa vihjeen*.

(17) Peli A

Kirsi: °(sillo) ku se kuoli°

- Jenna: ei
- Kirsi: koitappa kakstuhatta yheksän. ku se kuali sillon tää Aaro ja sil on tosiaan lukko roikkuu tos.
- Maria: no sen om pakko olla vihje. (.) ää kaks,
- Timo: sit varmaa puolen tunnin kohdalla vois ottaa vihjeen viimestä [jos,]
- Maria: [joo.]

Esimerkin 17 Timon direktiivi *sit varmaa puolen tunnin kohdalla vois ottaa vihjeen viimestä jos* on tyypillinen pakopeliaineiston konditionaalinen deklaratiividirektiivi, sillä se on nollapersoonainen. Yhtä lukuunottamatta kaikki preferoidun jälkijäsenen saavat konditionaaliset väitelausedirektiivit ovat nollapersoonaisia. Wójtowiczin (2018, 122–125) mukaan esimerkin kaltaisten nollapersoonaisien *voisi*-rakenteiden yleistä käyttöaluetta ovat pyynnöt ja ehdotukset. Myös Timon direktiivi esimerkissä 17 on ehdotus. Aiemmin tässä työssä olen todennut perussubjektin välttämisen yhdistyvän suoran käskyn välttämiseen. Tarkemmin perussubjektin ja suoran käskyn suhteesta kirjoitin luvussa 4.2.1. Perussubjektin välttämisen voi ajatella olevan yhteydessä myös kohteliaisuuteen, sillä persoonapronominin lausuma ei velvoita ketään tekijäksi. Nollapersoonaa jättää vuorovaikutukseen avoimen tilan, jossa kuka tahansa voi osallistua (Laitinen 2006, 218). Se ei siten siten uhkaa kenenkään autonomiaa vuorovaikutuksen toimijana (autonomiasta ks. Brown–Levinson 1978, 75).

Konditionaalimuodolla on vahva yhteys kohteliaaseen vuorovaikutukseen. Suomen kielen tutkimuksessa on tunnistettu jo pitkään konditionaalinen yhteys kohteliaisuuteen ja pehennysstrategioihin. Muun muassa Aarni Penttilä (1963, 476) toteaa, että konditionaali antaa kohteliaan vaikutelman, koska se sisältää tietynlaisen lausumattoman ehdon ilmaistulle asialle. Penttilän (mp.) mukaan lausumaton ehto lieventää asian varmuutta ja asettaa toiminnan ehdolliseksi. Samankaltaisia havaintoja konditionaalisen käyttöalueesta kohteliaisuudessa ilmaisee vanhemmassa tutkimuksessa myös Valma Yli-Vakkuri (1986, 201). Käsittelemässäni esimerkissä 16 on tästä näkökulmasta huomionarvoista myös se, että Penttilän mainitsema lausumaton ehto ei olekaan täysin lausumaton. Vaikka esimerkissä 17 Timo lopettaa vuoronsa ennen kuin hän ilmaisee ehdon varsinaista sisältöä, hän kuitenkin aloittaa ehdollisen kokonaisuuden sanalla *jos*. Hän tuo vuorossaan ilmi osittain jopa eksplisiittisesti sen, että konditionaalilausuman ehdotuksen toteutuminen on riippuvaista olosuhteista ja muun ryhmän suostumuksesta.

Esimerkissä 17 Timon voi tulkita jättävän konditionaalisessa direktiivissään kohteliaasti ryhmälle tilaa vastustaa kehotusta vihjeen ottamisesta. Hän ilmaisee kehotuksen riippuvaisuuden ryhmän suostumuksesta konditionaalilla ja vuoronloppuisella *jos*-sanalla. Lisäksi hän välttää velvoittamasta ketään suoraan kuulijaksi tai toimijaksi käyttämällä nollapersoonapredikaattia *vois ottaa*. Timon valinnat antavat hänen vuorolleen hyvin kohteliaan ja jopa varovaisen sävyn, sillä hän käyttää useampia kohteliaisuutta korostavia strategioita. Äärimmäinen kohteliaisuus selittää osaltaan, miksi Timon vuoro on niin ehdotusmainen. Sillä pyritään kaikin tavoin välttämään minkäänlaista toimimiseen velvoittamista, mikä puolestaan on prototyypisemmän direktiivin käyttöaluetta.

Timon vuoron lisäksi katkelmassa 17 on huomioitava Marian vastausvuoro. Maria vastaa Timon ehdotukseen vihjeen ottamisesta verbaalisessa myöntymisellä *joo*. Dialogipartikkelia *joo* käytetään ilmaisemaan samanmielisyyttä edeltävän vuoron kanssa (Sorjonen 1999, 178.) Tähän tarkoitukseen Maria käyttää *joo*-partikkelia myös esimerkissä ilmaisessaan samanmielisyyttä Timon vihjeenottohalukkuuden kanssa. Tanskalainen Heinemann on tehnyt omasta aineistostaan havaintoja tanskan *jo*-partikkelista. Heinemann (2006, 1093) kertoo dialogipartikkelin *jo* toimivan myöntyvänä jälkijäsenenä kysymysdirektiiveille ja lupaavan direktiivinmukaisen toiminnan tapahtuvan lähitulevaisuudessa sopivana hetkenä. *Jo* myöntyvänä jälkijäsenenä ei toisin sanoen ole yhteydessä välittömään non-verbaaliseen toimintaan, mutta sitoutuu sen tapahtumiseen myöhemmin.

Heinemannin artikkelin ja oman aineistoni perusteella vaikuttaisi siltä, että tanskan dialogipartikkeli *jo* jakaa direktiivien jälkijäsenenä osittain käyttöaluetta suomen *joo*-san kanssa. Pakohuonepeliaineiston esimerkissä 17 dialogipartikkelilla *joo* sitoudutaan tulevaan toimintaan: Marian vastaus ei ilmaise halua ottaa ylimääräinen vihje välittömästi, mutta ilmaisee valmiutta ottaa se pian, Timon ehdottamana ajankohtana *puolen tunnin kohdalla*. *Joo* on ongelmaton vastaus Timon direktiiviin, sillä sekä *joo* vastauksena että direktiivi ovat orientoituneet myöhempään ajankohtaan. Timon direktiivissä ei edes odoteta jälkijäseneksi välitöntä toimintaa, vain samanmielisyyttä halukkuuteen ottaa ylimääräinen vihje.

Mainitsin aiemmin tässä luvussa, että esimerkin 17 tapaus on pakopeliaineiston tyypillinen konditionaalinen väitelausedirektiivi, sillä se on nollapersoonainen. Nollapersoonatendenssistä löytyy kuitenkin yksi poikkeus, jota esittelen ja analysoin nyt lyhyesti. Esimerkissä 18 pelaajaryhmä yrittää ratkaista lukkoa, jossa pitää käyttää magneetteja ja

irtonaista metallinpalaava lukon avaamiseen. Erilaisten epäonnistuneiden yritysten jälkeen Juhani tuottaa konditionaalimuotoisen ehdotuksen ja myöhemmin vielä tarkentaa sitä.

(18) Peli B

((Antero ja Juhani tutkivat lukkoa, jossa on läpinäkyvä muoviastia. Astian sisällä on magneettinen mekanismi ja pöydällä irtonainen metallinpala. Petteri seisoo Anteron ja Juhinin takana, kasvot käännettynä myös kohti lukkoa.))

Antero: kyl se vähä eläis jos se, siin ois tota.

→ Juhani: ni. tota mä en tiä jos me tiputettas:. (.) jos tää ois tarkoitus käyttää näin.

((Petteri siirtyy seisomaan Anteron ja Juhinin väliin ja kumartuu tutkimaan pöydällä olevaa astiaa.))

→ Petteri: hei totta?

→ Antero: joo, on varmaa.

→ Juhani: jos sen tiputtais sinne ja kokeilis saada sillä.

→ Antero: [joo just näi.]

Petteri: [(-)]

((Antero pudottaa magneetinpalan astiaan.))

Esimerkissä 18 Juhani tuottaa konditionaalilauseuman *tota mä en tiä jos me tiputettas:. (.) jos tää ois tarkoitus käyttää näin*. Tällä vuorolla Juhani ehdottaa irrallisen metallinpalasen pudottamista astiaan, jotta se toimisi ikään kuin vastakappaleena lukon kahdelle muulle magneetille. Vastaukseksi hän saa ehdotukseen myöntymisiä Petteriltä ja Anterolta. Juhanan ensimmäinen, ehdotusmaisempi vuoro on poikkeus konditionaalidirektiivien joukossa, koska sen ensimmäinen osa *mä en tiä jos me tiputettas:.:* ilmaisee eksplisiittisesti aiotun tekijän persoonapronominilla *me*.

Molemmat Juhanan vuorot esimerkissä 18 ovat *jos*-alkuisia. Aiemmassa suomen kielen tutkimuksessa on osoitettu *jos*-alkuisten indikatiivi- ja konditionaalilauseumien olevan yleisiä direktiivisyyden ilmaisuun käytettyjä resursseja (ks. esim. Lindström ym. 2016; Wójtowicz 2018). *Jos*-alkuisilla lausumilla voidaan luonnollisestikin pyrkiä ohjaamaan muiden toimintaa, mutta niiden käyttöaluetta ovat myös tilanteet, joissa ehdotetaan yhteistä toimintaa. *Jos*-alkuisilla direktiiveillä saatetaan samanaikaisesti ohjailla omaa ja muiden toimintaa. (Lindström ym. 2016, 13.) Juhanan ensimmäinen vuoro vaikuttaa pyrkivän ohjailemaan koko ryhmän toimintaa Lindströmin ym. kuvailemalla tavalla, mutta

epäonnistuu siinä osittain, kun kukaan ei lähde yrittämään magneetin pudottamista sanallisesti indikoidusta samanmielisyydestä huolimatta.

Esimerkissä 18 Juhanin ensimmäinen vuoro on lopulta direktiivisyydeltään kyseenalainen, koska se ei saa direktiiville tässä aineistossa tyypillistä preferoitua tai preferoimattonta jälkijäsentä. Juhanin toinen vuoro puolestaan saa vuorovaikutuksessa prototyyppisemmän direktiivin tulkinnan, sillä se saa jälkijäsenekseen paitsi verbaalisen myöntymisen (Anteron vuoro *joo just näi*) myös direktiivinmukaisen toiminnon. Juhanin vuoro *jos sen tiputtais sinne ja kokeilis saada sillä* tulkitaan vuorovaikutuksessa pyrkimykseltään direktiiviseksi ja tuollaisenaan, ilman päälausetta, kokonaiseksi. Lindströmin ym. (2016, 10) direktiivisille *jos*-lausumille on tyypillistä juuri se, että ne ymmärretään ilman päälausetta kokonaisiksi vuoroiksi.

Molemmat Juhanin vuorot esimerkissä 18 ovat keskenään hyvin samankaltaisia. Molemmat ovat *jos*-alkuisia ja konditionaalimuotoisia, ja molemmissa on selkeästi pyrkimystä ryhmän toiminnan ohjailuun, vaikka ne lopulta saavatkin erityyppiset jälkijäsenet. Molemmat Juhanin direktiivit ovat myös ehdotuksia. Wójtowicz (2018, 121) on todennut, että hänen väitöskirja-aineistonsa arkikeskusteluissa *jos*-alkuisia direktiivejä käytetään ehdotuksen ilmaisemisen resursseina. Vaikuttaisi siltä, että myös tässä aineistossa *jos*-direktiivien käyttöalue on nimenomaan ehdotukset. Esimerkin 18 Juhanin vuorojen lisäksi pakopeliaineistosta löytyy kolmaskin ehdotusdirektiivi, joka on muodostettu *jos*-alkavaksi: pelin B loppuvaiheessa Petteri tekee numerolukkoa käsittelevälle Vesalle indikatiivimuotoisen *jos*-ehdotuksen, *jos sä painat vaa pelkkää seiskaa nii mitä se antaa*, johon Vesa vastaa non-verbaalisesti jatkamalla lukon käsittelyä ehdotetulla tavalla.

Konditionaalinen kysymyslause-direktiivi ja verbaalinen myöntyminen

Konditionaaliset kysymyslauseet ovat vähän käytetty direktiivinmuodostuksen resurssi pakohuonepeleissä. Konditionaalisia kysymyslause-direktiivejä on koko aineistossa vain neljä. Kolme neljästä saa jälkijäsenekseen verbaalisen myöntymisen, ja yhtä näistä tapauksista tarkastellaan tarkemmin esimerkissä 19.

(19) Peli A

→ Kirsi: nii voisko koittaa semmosta ku yheksäntoista kolmekaks

→ Jenna: mä koitan tänne

((Jenna kokeilee yhdistelmää lukkoon.))

Kirsi: se ois niinku vanhimmans- vanhimman syntymä (-)

Esimerkin 19 alkutilanteessa Jenna työskentelee avattavan lukon kanssa. Kirsi tuottaa konditionaalimuotoisen kysymyslausedirektiivinsä *voisko koittaa* pyrkimyksensä muuttaa Jennan toimintaa ja tarjota uusi ratkaisuvaihtoehto lukon yhdistelmäksi. Vuoron esittäjä ei käytä persoonapronominia osoittamaan toivottua toimijaa, vaan hän valitsee sen sijaan nollapersoonan *voisko*. Kielenulkoinen konteksti kuitenkin määrittää Jennan puhutelluksi, sillä hänellä on helpoin pääsy lukkoon ja sitä koskevaan tietoon.

Kirsin vuoro esimerkissä 19 on vuorovaikutuksessa ongelmaton, sillä Jenna tuottaa välittömästi verbaalisen myöntymisen deklaratiivilla *mä koitan tänne*. Jennan lausumaa seuraa myös direktiivinmukainen sanaton toiminta, numeroyhdistelmän syöttäminen lukkoon. Kirsi itse vaikuttaa käsittelevän omaa direktiiviään jossain määrin ongelmallisena, vaikka Jenna myöntyy välittömästi. Hän tuottaa direktiivinsä sisällölle selityksen toteamalla, että ehdotettu luku on peräisin vanhimman muotokuvassa kuvatun miehen syntymäajasta. Kirsin viimeinen vuoro *se ois niinku vanhimmans- vanhimman syntymä* on kiinnostava, sillä se tuntuu vihjaavan, että Kirsi on epävarma oman direktiivinsä oikeutuksesta ja sopivuudesta vuorovaikutuksessa. Jennan myöntyminen ei kuitenkaan anna vuorovaikutuksellisenä kontekstina syytä tähän epävarmuuteen.

Edellä olen käsitellyt tarkemmin kolmea konditionaalidirektiivitapausta, jotka saavat odotuksenmukaisen jälkijäsenen. Pakopeliaineiston lähes kaikki konditionaaliset kehoitukset ja ehdotukset saavat odotuksenmukaisen jälkijäsenen, mutta pelistä B löytyy yksi tapaus, jossa konditionaalimuotoinen direktiivi saa preferoimattoman jälkijäsenen. Seuraavassa alaluvussa (luku 4.3.2) jatkan konditionaalidirektiivien käsittelyä ja otan lähempään tarkasteluun tuon direktiivin ja sen odotuksenvastaisen jälkijäsenen.

4.3.2. Konditionaalit ja preferoimattomat jälkijäsenet

Pakopeliaineistossa on yksi konditionaalidirektiivi, jotka saa preferoimattoman jälkijäsenen. Samoin kuin muissa tämän tutkimuksen aineiston osissa, myös konditionaaleilla preferoimaton jälkijäsen on verbaalinen. Olen aiemmin tässä tutkielmassa selittänyt tämän rajauksen johtuvan siitä, että pidän non-verbaaleja preferoimattomia jälkijäseniä ei-vuorovaikutuksellisia ja siten tämän tutkimuksen kannalta epärelevantteina. Odotuksenvastaisen jälkijäsenten vähäinen määrä johtuu koko konditionaalidirektiiviluokan pienuudesta (yhteensä niitä on vain 10 tapausta). Lisäksi suurin osa näistä tapauksista toimii

vuorovaikutuksessa ongelmattomasti, ja preferoimattomia jälkijäsentapauksia jää vain yksi.

Esimerkin 20 konditionaalinen kysymysdirektiivitapaus saa preferoimattoman jälkijäsenen, kun Raimo epäilee Anteron ehdotuksen toteuttamisen mahdollisuutta. Esimerkin 20 tilanteessa ryhmän B peli on ollut hetken aikaa jumissa. Ratkaisuksi Antero tarjoaa ylimääräisen vihjeen ottamista peliä valvovalta pelinohjaajalta. Polaarikysymyksenä Anteron vuoro odottaa jälkijäsenekseen *kyllä*-tyyppistä suoraa vastausta (ks. Raymond 2003), mutta Raimo kyseenalaistaa yllättäen Anteron vuoron koko sisällön.

(20) Peli B

((Raimo ja Antero seisovat pöydän ääressä, selin kameraan. Molempien katse vaikuttaa olevan kohdistunut pöydällä olevaan karttaan.))

Raimo: tuleeks näist nyt sit joku:.

→ Antero: pitäiskö meitä ottaa, (.) muute <joku tippi> täs kohtaa ettei me,

→ Raimo: >°em mä tiä.°< saadaaks (.) saadaaks me tippejä.

Antero: saadaa me tippe[jä.]

Raimo: [no] ni, pyydä tippi.

Katkelman 20 alussa Raimo haluaa selvittää, liittyykö pelihuoneessa olevaan karttaan jokin arvoitus. Hän ei kuitenkaan vaikuta löytävän kartasta mitään, ja Antero tuo keskustelunaiheeksi pelin pysähtyneisyyden ja mahdollisuuden ottaa pelinohjaajalta puhelimitse ylimääräisiä vihjeitä. Vihjeiden ottamismahdollisuuden Antero tuo esille konditionaalilla direktiivivuorolla (*pitäiskö meitä ottaa joku tippi*), jonka funktio on konditionaaleille tässä aineistossa tyypillisellä tavalla ehdotus. Direktiivinsä muodostamisessa Antero käyttää nesessiivirakennetta *pitäiskö meitä*, ja siten hän asettaa tarkastelunalaiseksi vihjeen tarpeellisuuden sekä vihjeenoton keskustelijoiden yhteisenä projektina.

Antero tuottaa direktiivivuoronsa alun *pitäiskö meitä ottaa* yhteneväisellä ja melko nopealla tempolla. Alun jälkeen Anteron puheeseen jää mikrotauko, jonka jälkeen hän jatkaa ajatustaan sanomalla *muute*. *Muute* ilmaisee, että se mitä Antero haluaa sanoa koskee jotakin muuta kuin karttaa, johon miesten aiempi toiminta ja keskustelu on orientoitunut. *Muute*-sanon jälkeen Antero hidastaa jonkin verran puheensa tempo ja tuo hidastetussa jaksossa esiin ehdotuksensa sisällön *joku tippi*. Tempoltaan tai prosodialtaan ympäristöstään poikkeava vuoron osa on usein keskustelulle keskeinen. Sen prosodisia

ominaisuuksia muutetaan, jotta puhuja saisi kuulijan kiinnittämään siihen erityistä huomiota. (Schaefer 2013, 94.) Anteron vuorossa hidastettu osa *joku tippi* on keskeinen, koska se tuo keskusteluun uutta informaatiota ja ilmaisee, mitä osallistujien Anteron mielestä pitäisi tehdä.

Anteron käyttämästä monikon ensimmäisen persoonan muodosta voi päätellä, että hänen pyrkimyksensä on ehdotuksellaan ohjata molempien osallistujien toimintaa kokonaisuutena. Hänen yrityksensä saada Raimo suostumaan vihjeenottoon joutuu vaikeuksiin, kun Raimo ilmaisee vastauksessaan epäilyksensä suunnitelmasta. Raimo aloittaa preferoimattoman jälkijäsenensä hiljaa ja nopeasti lausutulla lausumalla *em mä tiä*. Seuraavassa lausumassa Raimo hidastaa puhetempoaan ja tuo tarkemmin esille ongelman: hän ei ole varma, onko vinkkejä mahdollista saada.

Raimon vuoronalkuinen äänenvoimakkuudeltaan ja puhenopeudeltaan ympäristöstä poikkeava *em mä tiä* toimii pohjustuksena lopulle preferoimattomalle vuorolle. Lausuman *em mä tiä* kaltaiset epäröivät tai lieventävät johdannot (engl. preface) ovat tavallisia osia preferoimattomiksi koettujen vastausten edellä (Levinson 1983, 334). Pomerantz (1984, 70) toteaa, että odotuksenvastaisesti erimielisyyttä ilmaisevat vuorot tai vuoron osat tuotetaan usein viiveellä. Viiveen luomistapoja ovat muun muassa hiljaisuus, vuoronalkuinen samanmielisyys ennen ongelman ilmaisemista (*joo mutta*) tai edellä esitellyn kaltaiset johdannot (Pomerantz 1984, 70–83). Edellä kuvatulla tavalla myös esimerkissä 20 Raimon *em mä tiä* pyrkii lieventämään ja viivyttämään varsinaista preferoimatonta jälkijäsentä, joka osoittaa ongelmalliseksi Anteron vuoron ja pysäyttää vuorovaikutuksen etenemisen.

Vuoronsa preferoimatonta osaa viivyttävän johdannon jälkeen Raimo ilmaisee epätietoisuutensa vihjeiden saamisesta. Raimo tekee Anteron ehdotuksesta ongelmavuoron problematisoimalla oletuksen, että pelaajat saisivat lisävihjeitä. Raimo aloittaa oletuksen kyseenalaistamisen kysymysmuodolla *saadaaks*, jota seuraa mikrotauko. Mikrotauon jälkeen Raimo toistaa edellä muodostamansa aloituksen samanlaisena ja jatkaa kysymyksen loppuun: *saadaaks me tippejä*. Ongelmaksi muodostuu Raimon epätietoisuus pelin säännöistä ja se, ettei Anteron ehdotusvuoro anna tarpeeksi informaatiota vuorovaikutuksen ongelmattomaan jatkumiseen. Etenemisen sijaan vuorovaikutus pysähtyy selvennyssekvenssiin, joka käsittelee vihjeiden ottamista.

Anteron toinen vuoro pyrkii hälventämään selvennyssekvenssin laukaissutta epä tietoisuutta. Antero kertoo lausumassaan *saadaa me tippejä* lisävihjeiden ottamisen olevan mahdollista. Selvennyssekvenssi päättyy, ja keskustelu pääsee etenemään ongelmattomana. Esimerkissä 20 ainoaksi ongelmanlähteeksi osoittautuu Raimon tietämättömyys lisävihjeiden käytöstä, sillä heti selvennyssekvenssin päättyttyä Raimo ilmaisee vihjeen ottamisen olevan toimiva ratkaisu. Raimo aloittaa alkuperäiseen ehdotukseen myöntävän vuoronsa jo päällekkäispuhunnassa selvennyssekvenssin viimeisen vuoron kanssa.

4.3.3. Konditionaalidirektiivien jälkijäsenet

Luvun 4.3 aiemmissa alaluvuissa olen esimerkkien kautta eritellyt konditionaalidirektiivien käyttöä pakohuonepeliaiaineistossa. Pakohuonekeskustelujen konditionaalidirektiiveille on yhteistä laadullinen ehdotusmaisuus, sillä lähes kaikki konditionaaliset direktiivit ovat funktioltaan ehdotuksia. Samankaltaisuuksistaan huolimatta konditionaalidirektiivit eroavat siinä, millaisia jälkijäseniä ne saavat. Suurin osa saa vastaukseen verbaalin myöntymisen, muutama non-verbaalin myöntymisen ja yksi tapaus saa selvennystä pyytävän preferoimattoman jälkijäsenen. Tässä alaluvussa otan lähtökohdaksi eri jälkijäsenten frekventtiyden ja käsittelen lyhyesti konditionaalidirektiivejä kvantitatiivisesta näkökulmasta.

Konditionaalidirektiivejä on pakopeliaiaineistossa yhteensä 10 tapausta. Kuusi näistä on väitelausemuotoisia direktiivejä, jotka kaikki saavat vastaukseen verbaalisen myöntymisen. Tämä kuuden esiintymän kategoria on analysoidussa aineistossa täysin ongelmaton vuorovaikutuksen kannalta.

Itsestään selvää on kuitenkin se, ettei väitelausemuotoisten konditionaalidirektiivien pienen esiintymämäärän takia asiasta voi tehdä minkäänlaisia laajempia päätelmiä. Nostan asian tässä esille, koska pyrkimykseni on kuvata oman aineiston ilmiöitä mahdollisimman tarkasti. Varsinaiset päätelmät siitä, millaisia vuorovaikutusympäristöjä konditionaalidirektiivit yleensä saavat, pitää tehdä aineistosta, jossa on huomattavasti suurempi määrä konditionaalidirektiivejä. Esimerkiksi Wójtowiczin (2018) laajasta konditionaalidirektiiviaineistosta löytyy jonkin verran preferoimattomia jälkijäseniä arkikeskustelujen väitelausemuotoisille konditionaalidirektiiveille⁹. Wójtowicz itse ei ole ottanut tarkastelun lähtökohdaksi preferenssijärjestystä, joten jotkin hänen esimerkkikatkelmistaan on

---

⁹ ks. esim. Wójtowicz 2018, 121–122 (esimerkki 85).

katkaistu ennen jälkijäsentä. Kuitenkin hänen aineistoonsa peilaten on mahdollista huomata, että pakopeliaineistossa on poikkeuksellisen vähän konditionaalidirektiivejä, vaikka tarkempaa vertailua jälkijäsenistä ei voi tehdä.

Konditionaalimuotoiset kysymyslausedirektiivit saavat pakopelivuorovaikutuksessa sekä preferoituja että preferoimattomia jälkijäseniä. Kaikki konditionaalisten kysymysdirektiivien jälkijäsenet ovat verbaalisia. Konditionaalisia kysymysdirektiivitapauksia pakohuonepeleissä on yhteensä neljä, ja kolme tapausta näistä saa preferoidun jälkijäsenen. Yksi preferoimattoman jälkijäsenen saava kysymysdirektiivi (esimerkki 20) on samalla koko konditionaalidirektiivien ryhmän ainut odotuksenvastaisen jälkijäsenen tapaus.

Kaikista aineiston 10 konditionaalidirektiivistä yhdeksän saa odotuksenmukaisen jälkijäsenen. Tämä aineiston osa tässä tutkimuksessa on kuitenkin, kuten jo edellä totesin, niin pieni, että tämä tulos saattaa olla melko vääristävä suhteessa ilmiön todelliseen luonteeseen. Pakopelivuorovaikutuksessa konditionaalidirektiivit näyttävät todella ongelmattomana direktiivinmuodostuksen resurssina, mutta tämä tulos tuskin toistuu missään muussa aineistossa edellä kuvatussa määrin.

4.4. Predikaatittomat rakenteet pakohuonekeskustelujen direktiiveissä

Olen tässä tutkielmassa ottanut direktiivien tarkastelun lähtökohdaksi direktiivilausumien predikaattien muodot. Pakohuonekeskusteluista löytyy kuitenkin myös muutamia direktiivejä, jotka on muodostettu verbittöminä. Osaan näistä direktiivilausumista on kontekstin perusteella helppo olettaa implisiittisesti jokin tietty verbi. Toiset lausumat taas ovat monitulkintaisempia eikä ole mutkatonta olettaa, mitä predikaatti lausumaan edes sopisi.

4.4.1. Predikaatittomat rakenteet ja preferoidut jälkijäsenet

Pakopeliaineistossa on yhteensä 12 direktiiviä, joiden muodostukseen käytetään predikaattitonta rakennetta. Näistä 12:sta kymmenen saa preferoidun jälkijäsenen eli verbaalisen tai non-verbaalisen myöntymisen. Tässä luvussa käsittelen esimerkkien avulla sitä, millaisia verbittömiä rakenteita käytetään direktiivien muodostuksen resursseina. Verbittömien rakenteiden käsittelyn avuksi otan Ellen Bartonin (1990) ja Pirkko Muikku-Wernerin (1991) ajatukset elliptisyydestä vuorovaikutuksessa.

Levinson (1983, 109) toteaa keskusteluissa tulkittavan, aina kun mahdollista, kaikki vuorot yhteistyöhön ja vuorovaikutuksen säilyttämiseen pyrkiviksi. Tällöin osallistujat tulkitsevat mahdollisuuksien mukaan kaiken sanotun – myös mahdollisesti merkitykseltään epäselvät elliptiset rakenteet – jollakin tavalla relevantiksi osaksi keskustelua (Muikku-Werner 1991, 172–173.) Ajatukset elliptisyyden relevantista tulkinnasta ovat alun perin Bartonin (1990, 166), mutta Muikku-Werner soveltaa niitä artikkelissaan ensimmäistä kertaa suomenkieliseen aineistoon. Bartonin ja Muikku-Wernerin tavoin otan predikaattittomien rakenteiden kohdalla lähtökohdaksi ajatuksen relevanttiudesta tulkinnan kantavana voimana.

Marja-Liisa Helasvuo (2001, 106–107) käyttää termiä vapaa nominilauseke predikaattittomista rakenteista, joita on mahdotonta pitää osana mitään lauserakennetta keskustelun kontekstissa. Tämän määritelmän mukaan kaikki luvussa 4.4 esitetyt esimerkit ovat vapaita nominilausekkeita, sillä niitä ei voi perustellusti pitää osana lausetta. Pakohuoneaineiston predikaattittomien rakenteiden ymmärrettävyyden takaa koko niitä ympäröivä vuorovaikutus, ei lauserakenne.

Predikaattittomat rakenteet ja verbaalinen myöntyminen

Pakohuonepeliaineistossa on neljä elliptistä direktiivirakennetta, joiden jälkijäsenen on verbaalinen myöntyminen. Seuraavaksi nostan yhden niistä lähemmän tarkastelun kohteeksi. Pelistä B otettu esimerkki 21 on erityyppinen tilanne kuin aiemmat tässä tutkielmassa käytetyt esimerkit. Esimerkissä 21 pelaajat käyvät suoraa kasvokkaista keskustelua peliä valvovan pelinohjaajan kanssa. Tällainen tilanne on ylipäätään harvinainen pakohuonepeliä aikana ja ainutkertainen keräämässäni aineistossa. Pelissä B pelinohjaaja tulee huoneeseen alun perin varmistamaan erään ratkottavan lukon toimivuuden ja huoneessa ollessaan hän käy pelaajien kanssa esimerkissä 21 kuvatun sananvaihdon. Ohjaaja tuottaa esimerkissä 21 jälkijäsenen pelaajan tuottamalle direktiiville.

(21) Peli B

Ohjaaja: haluattekte vinki et te pääsette eteenpäi.

Antero: jos me ollaa iha julmetun kaukan ni,

Ohjaaja: ä:: (.) tota (.) kyl. em mä ainakaa oo kuullu et te olisitte puhunu mitää oikei (.) noit keräil[ya-]

Antero: [mut] ollaaks me kaukana siis maalist

Ohjaaja: no (.) on teil viä aika paljon.

→ Petteri: okei. no sit vaa vinkki.

→ Ohjaaja: ne kellot siinä. ((osoittaa pöydällä olevia digitaalikelloja)) ni niist oj joku väärässä.

Esimerkin 21 ensimmäisellä rivillä ohjaaja tarjoaa pelaajille lisävihjettä, jotta he pääsisivät jatkamaan peliä. Ryhmän halukkuus ottaa vihje vaikuttaa ensin melko pieneltä, ja Antero esittääkin ehdon vihjeen ottamiselle: *jos me ollaa iha julmetun kaukan ni*. Anteron *jos*-alkuiseen vuoroon pelinohjaaja vastaa vuorolla, jota hän selvästi pitää preferoimattomana vastauksena, sillä hän tuottaa vuoron alkuun epäröivän johdannon *ä:: (.) tota (.) kyl* (johdannoista ks. Levinson 1983; tämän työn luku 4.3.2). Epäröivän aloituksen jälkeen ohjaaja ilmaisee, ettei hän ole kuullut ryhmän löytävän oikeita ratkaisuja. Peliohjaajan kommentin jälkeen Antero tarkentaa omaa edellistä vuoroaan: hän tarkoittaa, onko ryhmä kaukana pelin loppuratkaisusta, ei seuraavan lukon ratkaisusta niin kuin ohjaaja vaikuttaa omassa vuorossaan tulkitsevan.

Ohjaaja vastaa, että ryhmällä on vielä aika paljon tehtävää ennen pelin loppua. Osallistumiskehikossa tähän asti kohteena ollut Petteri tekee ratkaisun, johon Antero edellä vaikuttaa haluttomalta, ja pyytää ohjaajalta lisävihjettä. Petterin predikaatiton direktiivi *okei no sit vaa vinkki* on siis funktioltaan pyyntö. Vuoron aloituksella *okei* Petteri ilmaisee vastaanottaneensa ohjaajan sanoman pelin keskeneräisyydestä ja hyväksyvänsä sen. Loppuvuorollaan *no sit vaa vinkki* Petteri rakentaa direktiivinsä oletukselle, että edellisessä vuorossa ohjaajan ilmoittama asiantila vallitsee. Elliptisesti Petterin vuorosta voi tulkita puuttuvan imperatiivimuotoinen verbi *anna*. Ohjaaja reagoi Petterin elliptiseen vuoroon ongelmattomana pyyntönä ja tuottaa omassa vuorossaan preferoidun jälkijäsenen pyynnön mukaisella toiminnalla, antamalla vihjeen huoneen kelloista.

Ohjaaja antaa esimerkissä 21 pelaajille vihjeen, vaikka itse direktiivissä ei esiinny verbiä *antaa* missään muodossa. Ohjaajan toiminnan voi tulkita Muikku-Wernerin (1991, 172) ja Bartonin (1990) vuorovaikutusajattelun valossa. Petterin elliptinen *okei no sit vaa vinkki* saattaisi vaikuttaa kummalliselta ja irralliselta vuorovaikutuksessa elleivät osallistujat tulkitseisi sitä vuorovaikutusta edistäväksi vuoroksi. Petterin vuoro ei eksplisiittisesti pyydä mitään samalla tavalla kuin vaikkapa direktiivit *antaisitko vinkin* tai *anna vinkki*. Se kuitenkin tulkitaan ongelmattomaksi ja kokonaiseksi pyynnöksi kontekstissa, jossa on aiemmin puhuttu vinkin antamisesta. Petterin vuoron tulkitseminen direktiiviseksi antaa

vuorolle vuorovaikutuksessa merkityksen, joka sopii katkelman 21 neuvottelusekvenssiin vihjeen ottamisesta, ja vie sekvenssiä eteenpäin.

Predikaatittomat rakenteet ja non-verbaalinen myöntyminen

Pakopeliaineiston rakenteeltaan elliptisistä direktiiveistä kuusi saa jälkijäsenekseen non-verbaalin myöntymisen. Edellä käsitellyn katkelma 21:n tavoin myös nämä direktiivit tulkitaan ongelmattomasti ja välittömästi keskustelua edistäviksi vuoroiksi. Näitäkään direktiivejä ei kohdella ongelmallisina vuorovaikutuksessa niiden elliptisyyden takia, vaan muut osallistujat saavat välittömästi kiinni direktiivisyyden merkityksestä.

Esimerkissä 22 pelin B pelaajat ovat löytäneet huoneesta pommittehtävän. He tulkitsevat tehtävän mukana tulevaa koodikirjettä, jonka Raimo huomaa (*tääl o hätäkirje*). Raimo alkaa luetella koodin ratkaisuja Juhani, joka ottaa niistä muistiinpanoja, mutta huomaa nopeasti ongelmaksi muistiinpanovälineiden puuttumisen.

(22) Peli B

Petteri: se on se pom[mi.]

Vesa: [ni]i:: justiinsa

Raimo: tääl o hätäkirje (--)

Petteri: aha tääl o lisää

Raimo: a:: on kakkone

Juhani: a:: on kaks

Raimo: eli o::

→ Juhani: >paperia ja kynä<

((Antero ojentaa Juhani kynän ja paperia.))

Katkelmassa 22 Juhani yrittää ottaa muistiinpanoja Raimon luettelemista kirjain–numeroyhdistelmistä, mutta huomaakin tarvitsevansa ylös kirjoittamista varten kynän ja paperia. Katkelman viimeisessä vuorossa Juhani pyytää kynää ja paperia predikaatittomalla direktiivillä *paperia ja kynä*. Juhani lausuu direktiivisen vuoronsa nopeasti, mikä antaa vuorolle merkityksen kiireestä ja toivotusta nopeasta toiminnasta. Pršir ja Simon (2013) toteavat puheen nopeuden ja prosodian vaikuttavan keskustelussa lausuman tai laajemman yksikön tulkintaan ja merkityksiin ikonisesti. Ranskankielistä aineistoa tutkivat Pršir ja Simon (2013, 161) huomauttavat, että on mahdoton antaa absoluuttisia tulkintoja siitä,

mitä puherytmi merkitsee, vaan rytmin merkitys täytyy aina päätellä kontekstista. Esimerkin 22 kontekstissa nopean puheen voi tulkita olevan ikoninen merkki Juhanin toiveesta, että direktiivin toteuttaja toimisi nopeasti: Raimo on jo jatkanut ylös kirjoitettavan materiaalin luettelemista, vaikka muistiinpanojen ottajalta puuttuvat välineet.

Esimerkin 22 kohdalla vapaan nominilausekkeen käytön voi tulkita merkitsevän kiirettä ja toivetta nopeudesta siinä missä puhenopeudenkin. Ellipsi on yleinen lyhennysstrategia silloin, kun puhuja tai kirjoittaja kokee, että aikaa ja tilaa ilmaisulle on rajatusti (Scott 2013, 77–78). Kuten aiemmin todettiin, katkelmassa 22 Raimo listaa eteenpäin muistiin kirjoitettavia asioita. Juhanilla on kiire saada käsiinsä kynä ja paperia, jotta hän voi täyttää roolinsa muistiinpanojen kirjoittajana. Tällöin elliptinen ja nopeasti puhuttu pyyntö *>paperia ja kynä<* on hyvin ekonominen tapa esittää direktiivi.

Helasvuo (1991, 40–41) esittää, että puhutussa suomessa sijapäätte voi toimia predikaatina. Helasvuon mukaan predikaatittomalta vaikuttavassa lausumassa nominilausekkeen sijapäätte voi toimia predikaatin tehtäviä hoitavana argumenttina. Esimerkkinä Helasvuo (mp.) käyttää muun muassa alkoholinkäyttöä koskevassa keskustelussa muodostettua lausumaa *iso pullo Vinettoo*, jolla viitataan pullon hankkimiseen eikä pelkästään sen olemassaoloon. Helasvuon hypoteesin valossa myös tämän tutkielman esimerkki 22 on tulkittavissa tapauksena, jossa sijapäätte huolehtii predikaatin tehtävästä: Juhanin osittain partitiivimuotoisen vuoron *paperia ja kynä* tulkitaan ongelmattomasti viittaavan paperin ja kynän hakemiseen tai tuomiseen.

4.4.2. Predikaatittomat rakenteet ja preferoimattomat jälkijäsenet

Luvussa 4.4.1 käsittelin predikaatittomia, elliptisiä rakenteita, jotka toimivat pakopeliaineistossa direktiiveinä ja saavat preferoidun jälkijäsenen. Tässä luvussa jatkan elliptisten direktiivien käsittelyä ja erittelen direktiivejä, jotka saavat preferoimattoman jälkijäsenen. Kokonaisuudessaan pakohuonekeskusteluista löytyy kaksi elliptistä direktiiviä, jotka saavat vastaukseksen preferoimattoman jälkijäsenen. Esimerkissä 23 tarkastelen lähemmin toista näistä tapauksista.

(23) Peli B

((Raimo ja Daniel seisovat pöydän ääressä selin kameraan. He tutkivat kortteja, joissa näkyy sama näppäinrivistö kuin hälytysjärjestelmässä. Antero seisoo huoneen seinustalla ja yrittää sammuttaa hälytystä.))

→ Raimo: keskimmäinen ylin alin. ja (.) sit vissii toisiks ylin.

→ Antero: ei o mitää keskimmäist.

Raimo: no ota sit se, [sit se]

Daniel: [eiku tämä] alin ylin

Esimerkin 23 katkelmassa Raimo ohjeistaa Anterolle pelin alussa, missä järjestyksessä hälytysjärjestelmän näppäimiä painetaan, jotta hälytys kytkeytyy pois päältä. Raimo kertoo kortteja tulkitsemalla, mikä on oikea järjestys. Katkelman ensimmäinen vuoro on Raimon predikaatiton direktiivi, jossa hän ohjeistaa Anterolle painamisjärjestystä.

Direktiivissä *keskimmäinen ylin alin. ja (.) sit vissii toisiks ylin* Raimo pitää mikrotauon ennen viimeistä ohjetta ja vaikuttaa epäröivän, koska korttien ohjeisto on epäselvä. Lopulta kuitenkin ensimmäinen ohjeistus *keskimmäinen* on se vuoron osa, joka käynnistää korjaussekvenssin. Antero osoittaa deklaratiivillaan *ei o mitää keskimmäist* Raimon direktiivin ongelmavuoroksi. Direktiivi ohjaa tekemään asiaa, joka kielenulkoisista sekoista johtuen ole lainkaan mahdollista: näppäimistöissä ei ole lainkaan keskimmäistä riviä.

Esimerkin 23 vuorovaikutuksessa Antero aloittaa korjausjakson Raimon direktiivin jälkeen kertomalla, ettei ohjeiden toteutus ole mahdollista. Anteron vuoroa voi pitää itsessäänkin vuorovaikutuksen kannalta hieman ongelmallisena, sillä toisen aloittamaa korjaussekvenssiä on tyypillisesti pidetty preferoimattomana ratkaisuna keskustelussa (ks. esim. Sorjonen 1997, 112–113). Kun Antero on tuonut esille korjauksen tarpeen, Raimo lähtee tekemään korjausta toisessa vuorossaan *no ota sit se, sit se*. Korjauksenalussa toistuu kahdesti *sit se*. Ensimmäinen *sit se* päättyy tasaiseen intonaatioon, jonka jälkeen Raimo toistaa *sit se*. Esimerkissä Raimo tuntuu toistolla hakevan uutta ratkaisuehdotusta, mutta ennen kuin hän löytää sen, Daniel tuottaa päällekkäispuhunnassa korjauksen *eiku tämä*.

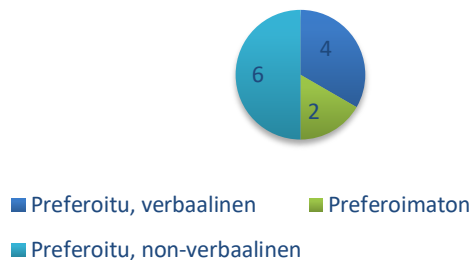
Katkelmassa 23 predikaatiton direktiivi saa preferoimattoman jälkijäsenen. Tämä ei kuitenkaan johdu vuoron predikaatittomuudesta. Vuoro ymmärretään direktiiviseksi, ja ongelmaksi osoittautuu toteutettavuus. Toteutettavuusongelmiin törmääviä direktiivejä on tässä työssä käsitelty muissakin direktiivimuotokategorioissa, joten predikaatittomat direktiivit eivät ole tässä suhteessa ainutlaatuisia. Predikaatittomat ja elliptiset direktiivit saavat pakopelivuorovaikutuksessa samankaltaisia ympäristöjä ja jälkijäseniä kuin

muutkin direktiivisyyden ilmaisesurssit. Predikaatittomuus itsessään ei tee niistä ongelmallisia, sillä konteksti ohjaa niiden tulkintaa direktiivisiksi.

4.4.3. Predikaatittomien direktiivien jälkijäsenet

Predikaatittomia direktiivejä on pakohuonepelissä yhteensä 12. Suurin osa näistä direktiiveistä saa odotuksenmukaisen jälkijäsenen eli myöntymisen. Kymmenen elliptistä kehotusta saavat preferoidun jälkijäsenen: neljä sanallisen myöntymisen ja kuusi non-verbaalisen. Näiden tapausten lisäksi pakopeliaineistossa on kaksi ellipsoidirektiiviä, jotka käynnistävät korjaus- tai selvennysssekvenssin ja saavat siten preferoimattoman jälkijäsenen.

Kaaviossa 4 kuvataan predikaatittomien direktiivien jälkijäsenjakaumaa visuaalisesti. 10 myöntymistapausta on merkitty diagrammissa eri sinisen sävyillä. Tummemmalla sinisellä merkityt ovat verbaalisia preferoituja jälkijäseniä ja vaaleammalla non-verbaalisia. Vihreällä diagrammissa näkyvät kaksi preferoimatonta jälkijäsentapausta.

Kaavio 4. Elliptisten direktiivien jälkijäsenet

Elliptiset direktiivit ovat luvussa 4.3 käsiteltyjen konditionaalien tavoin aineistossani hyvin pieni ryhmä. 12 elliptisestä direktiivistä suurin osa saa kuitenkin lopulta preferoidun jälkijäsenen eikä aiheuta ongelmia vuorovaikutuksen etenemiseen. Ongelmatapauksissaan ongelmat eivät synny siitä, ettei elliptistä direktiiviä tulkittaisi direktiiviseksi. Direktiivisistä tulkinnasta huolimatta ongelmatapauksissa on muita epäselvyyksiä (esimerkki 23). Tällöin pakopelivuorovaikutuksen löydösten voi ajatella tukevan luvun 4.4 alussa esittämiäni Bartonin (1990) ajatuksia siitä, että keskustelussa elliptiset rakenteet tulkitaan keskusteluun sopiviksi relevanttiusperiaatteen mukaisesti.

5. Päätelmät

Luvussa 4 analysoin esimerkkikatkelmien avulla sitä, minkä muotoisia direktiivejä pakohuonepelikeskusteluista löytyy. Nyt luvussa 5 vedän yhteen päätelmiä aineistoanalyysin pohjalta ja arvioin tutkimusprosessia kokonaisuutena. Luvussa 5 lähden liikkeelle johdannossa muotoilemistani tutkimuskysymyksistä ja pohdin, millaisena analyysiluvussa esiin tuotu informaatio näyttäytyy tämän tutkielman tutkimuskysymysten valossa. Puran aineiston ilmiöitä ja kokoan analyysini tulosten perusteella vastaukset johdannon (luku 1.1) tutkimuskysymyksiin. Samalla arvioin tutkimuskysymyksiä ja -prosessia: onko kysymykset muotoiltu parhaalla mahdollisella tavalla kuvaamaan direktiivisyyden ilmiöitä pakopelivuorovaikutuksessa? Olenko saanut analyysistä adekvaatit vastaukset kaikkiin tutkielman alussa esittämiini kysymyksiin? Mitä olisi voinut tehdä toisin tutkimuksen eri vaiheissa? Luku 5 on jaettu kolmeen alalukuun kolmea johdannossa esitettyä tutkimuskysymystä mukailleen.

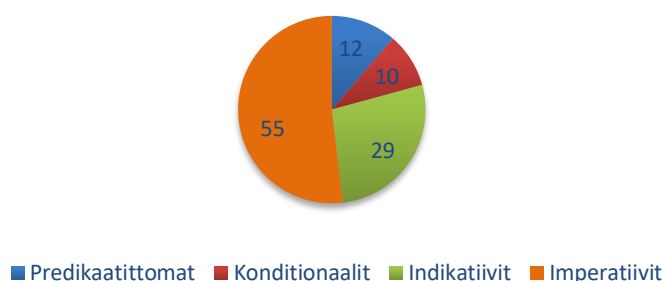
5.1. Direktiivisyyden resurssit

Päätavoitteeni tässä tutkimuksessa on ollut selvittää, millaisilla kielellisillä resursseilla osallistujat rakentavat direktiivisyyttä pakohuonepelivuorovaikutuksessa. Kielellisillä resursseilla tarkoitetaan tässä niitä muotoja ja funktioita, joilla direktiivit muodostetaan. Jo tämän tutkielman teoriaosassa pyrin luomaan kuvan direktiivisyydestä monimuotoisena ja monitahoisena ilmiönä, ja tätä käsitystä tukee myös tutkielman aineistoanalyysi.

Direktiivisyyden käsitteen purkamisen keskeiseksi aloituspisteeksi olen ottanut direktiivien muodon, kuten jo tutkielman dispositiosta on nähtävillä. Jokaisella moduksella, jolla voidaan aiemman tutkimuksen ja tämän tutkielman analyysin mukaan ilmaista direktiivisyyttä, on oma alalukunsa sekä Direktiivi-teorialuvussa (luku 3) että varsinaisessa analyysiosassa (luku 4). Eri direktiivien funktioita eli käyttöalueita olen käsitellyt myös resurssikäsitteen alla pakohuonepelikeskustelujen analyysissa. Yhteensä pakopeliaineistosta löytyy neljä eri muotoa, joilla ilmaistaan direktiivisyyttä. Nämä muodot ovat modukset indikatiivi, konditionaali ja imperatiivi sekä predikaatittomat rakenteet.

Eräs kysymyksistä, johon halusin löytää pakopeliaineistosta vastauksen, oli se, missä määrin eri kielellisiä resursseja käytetään kehotusten ilmaisuun luonnollisessa vuorovaikutuksessa. Aiempi direktiivien tutkimus on luonut kuvan imperatiivista prototyypisenä direktiivisyyden ilmaisutapana, johon verrattuna kaikki muut käskemisen tavat ovat

jossakin määrin tunnusmerkillisiä (ks. esim. Lauranto 2014). Tähän käsitykseen peilaten ei ole lainkaan yllättävää, että pakopelivuorovaikutuksessa yleisin tapa esittää kehotus on käyttää imperatiivia. Yllättävämpää on se, että pakopelivuorovaikutuksessa kaikista vähiten direktiivejä muodostettiin konditionaaleilla. Konditionaaleille on suomessa tyypillistä direktiivinen tulkinta silloin, kun konteksti antaa siihen vähänkään aihetta (Wójtowicz 2018). Wójtowiczin kuvaama taipumus ei näy pakopeliaineistossa, sillä pakopelikeskusteluissa vain pieni osa (10 tapausta) tuotetuista konditionaaleista käynnistää minäänasteisen direktiivisyyssekvenssin. Kaaviossa 5 kerrataan vielä visuaalisesti imperatiivien, konditionaalien ja muiden muotojen absoluuttinen ja suhteellinen määrä pakopeliaineistossa.

Kaavio 5. Pakopelivuorovaikutuksen direktiivit

Kuten kaaviosta 5 on tulkittavissa, imperatiividirektiivit ovat selkeästi suurin kategoria pakohuoneaineistossa. Yhteensä koko aineistossa on 106 vuoroa, jotka saavat vuorovaikutuksessa direktiivisen tulkinnan ja direktiiville sopivan jälkijäsenen. 55 imperatiivia muodostavat koko aineistosta 51,9 %, mikä on yli puolet kaikista direktiiveistä. Toiseksi suurimmaksi kategoriaksi muodostuu indikatiivit (29 esiintymää), jotka muodostavat 27,4 % aineiston direktiiveistä. Pienimmiksi ryhmiksi jäävät predikaatittomat ellipsit (12, 11,3 %) ja edellä mainitut konditionaalit (10, 9,4 %).

Koko tutkielman rajauksen ja rakenteen on pitkälti määrittänyt kiinnostus direktiivi-ilmausten erilaisia muotoja kohtaan. Tällainen muotolähtöisyys vaikuttaa olevan harvinaista direktiivien tutkimuksessa: jotkut tutkijat ovat ottaneet tutkimustensa lähtökohdaksi yhden tietyn direktiiveissä käytetyn muodon ja tutkineet sitä (ks. esim. imperatiiveista Lauranto 2014; Raevaara 2017; konditionaaleista Wójtowicz 2018). Tämän tutkielman kaltaista poikkileikkausta useammasta direktiiviresurssista ei kuitenkaan ole tehty aiemmin tai ainakaan itse en tutkielmaa tehdessäni sellaiseen törmännyt. Malaska (2016)

tutkii gradussaan monenlaisia direktiivejä, mutta hän ei ota tarkempaa kantaa muotoihin, vaan hän keskittyy niiden tehtäviin teatteriharjoitusten eteenpäin kuljettamisessa.

Lähtiessäni tutkimaan direktiivejä, hypoteesini oli, että direktiivisyys on monimuotoinen kielen ilmiö. Tavoitteeni oli uudenlaista aineistoa analysoimalla todistaa, että erimuotoiset direktiivivuorot saavat samankaltaisia tulkintoja ja vastauksia vuorovaikutuksessa. Muotolähtöinen analyysi ja työn rakenne mahdollistaa hypoteesin todistamisen, joten siinä mielessä tutkimuskysymys direktiivisyyden kielellisistä resursseista on hyvin muotoiltu. Toisaalta muotolähtöisyys ja pyrkimys analysoida monia muotoja on myös tämän työn heikkous, sillä rajaus on laaja, ja ilmiöitä joudutaan siksi tämänmittaisessa tutkielmassa käsittelemään melko pintapuolisesti. Kuitenkin koen tämän työn aikana tarjonneeni lukijalle onnistuneen poikkileikkauksen pakopelitulanteen direktiiveistä.

5.2. Direktiivien muodot ja funktiot

Toinen tälle tutkielmalle muodostamani tutkimuskysymys koskee direktiivien funktioiden ja muotojen suhdetta niiden saamiin vastauksiin. Tässä alaluvussa kerron lyhyesti niistä huomioista, joita tein aineiston direktiivien funktioista. Tutkielman tekemisen edessä nousi kuitenkin esille se seikka, että pakopelivuorovaikutuksessa direktiivin funktio näyttää vaikuttavan vain hyvin vähän direktiivin vuorovaikutusympäristöön tai sen saamaan vastaukseen. Pakopeliaineiston direktiivien muodon sen sijaan voi todeta olevan vahvemmin yhteydessä siihen, millaisia jälkijäseniä kehoitus saa vuorovaikutuksessa. Käsittelemässä luvussa ensin lyhyesti direktiivin muodon vaikutusta sen saamiin tulkintoihin aineistossani ja sen jälkeen pohdin funktioiden merkitystä.

Luvussa 5.1 toin esille direktiivin muodon keskeisyyttä tutkielmani kannalta. Olen kuvaillut tässä työssä huolellisesti yhteyksiä, jotka ilmenevät eri direktiivimuotojen ja niiden jälkijäsenten välillä. Tämän tutkielman yksiselitteisin tulos on, että imperatiiviset direktiivit saavat useimmiten (67,3 prosentissa tapauksista, ks. luku 4.1.3) odotuksenmukaisen ja ongelmattoman vastauksen. Tätä tulosta voidaan selittää muiden direktiivitutkimusten ajatuksella imperatiivista prototyypisenä käskemisen muotona. Imperatiiville luonnollinen käyttöalue ja tulkinta keskustelussa on direktiivinen, ja sen ongelmattomuus käskymuotona on nähtävissä myös tämän tutkielman analyysistä. Pakopeliaineistossa kokonaismääräänsä nähden eniten odotuksenmukaisia vastauksia saivat konditionaalit, mutta tämän tulokset lopullinen merkitys ja tarkkuus jäävät hämäräksi konditionaalien kategorian pienen koon takia. Se, että yhdeksän kymmenestä konditionaalista saa

preferoidun jälkijäsenen, voi yhtä lailla olla sattumaa kuin merkki jostakin systemaattisemmastakin. Konditionaalimoduksen suhteesta direktiivien jälkijäseniin ei voi tämän työn perusteella sanoa siis mitään lopullista. Se voisi olla kiinnostava jatkotutkimuskohde jostakin laajemmasta aineistosta, josta löytyisi enemmän konditionaalitapauksia.

Luvun 4 alaluvuissa on osoitettu, että erimuotoiset direktiivit saavat eri määrän preferoituja ja preferoimattomia jälkijäseniä. Pakohuonepeliaiaineistossa direktiivien eri muodoille on yhteistä se, että ne kaikki saavat enemmän preferoituja, myöntyviä jälkijäseniä kuin jälkijäseniä, jotka aloittavat ongelmasekvenssin. Eri muodot aiheuttavat jonkin verran eroja direktiivien funktioissa ja tulkinnoissa, mutta lopulta mikään muoto ei ole erityisen ongelmallinen direktiivinä. Pakopelivuorovaikutuksen pohjalta voi todeta, että muotoa keskeisempää direktiivisen tulkinnan kannalta on vuoron konteksti. Pakopeliaiaineistossa vuoron direktiiviseen tulkintaan liittyy kiinteästi se, mitä kielellisiä ja kielenulkoisia toimintoja edeltää ja seuraa tulkittavaa vuoroa.

VISK (§ 1645) kutsuu direktiivien erisävyisiä käyttöjä direktiivien funktioiksi. Tässä tutkielmassa mainittuja ja käsiteltyjä funktioita ovat muun muassa käsky, ehdotus ja pyyntö. VISK (mp.) luettelee 16 eri funktiota, jotka ovat osittain limittyviä. Tämän tutkielman kannalta funktion käsite osoittautui melko turhaksi. Tutkimuskysymyksessä ja hypoteeseissa etsimääni suurta eroa eri funktioiden myöntymistasossa ei löytynyt. Poikkeuksen tekevät aineiston muutamit kiellot. Yhtä lukuun ottamatta kaikki kiellot saavat jälkijäsenen, joka osoittaa nimenomaan kiellon funktiona ongelmalliseksi. Yhtä kielto tapausta ja sen jälkijäsentä käsitellen tarkemmin luvussa 4.2.3. Toinen huomattava asia direktiivien funktioista aineistossani on yhteys konditionaalimuodon ja ehdotusfunktion välillä. Lähes kaikki aineistoni konditionaaliset direktiivit ovat funktioltaan ehdotuksia. Aineistossa konditionaalien määrä on kuitenkin niin pieni, että tämän aineiston avulla tästä yhteydestä on mahdoton päästä analyysissä pelkkää huomautusta pidemmälle.

Luvussa 5.2 käsitelty tutkimuskysymys on muotoitu johdannossa näin: Onko direktiivin funktiolla (esim. käsky vai kieltö) tai muodolla (esim. deklaraatiivi vai imperatiivi) vaikutusta siihen, missä määrin muut ryhmäläiset toimivat direktiivin mukaan? Huomasin työn edetessä, että tähän kysymykseen on vaikea antaa yksiselitteistä vastausta. Funktion käsite ylipäättään ei noussut kovinkaan tärkeäksi tässä työssä niin kuin edellä olen osoittanut. Aineistoanalyysin perusteella vaikuttaisi kuitenkin siltä, että muotoa tai funktiota laajempi konteksti määrittää enemmän puhutellun toimintavalmiutta kuin pelkät kielelliset

seikat. Tämän tyyppinen direktiivien tarkastelu voisi olla hyvä direktiivisyyden jatkotutkimuksen kohde jollekulle, jolla on laajempi aineisto tai kvantitatiivisemmat menetelmät kuin käsillä olevassa tutkielmassa. Itse totesin, että käsittelemäni aineisto ja käyttämäni metodit eivät riitä antamaan kunnolla perusteltua vastausta tähän tutkimuskysymykseen.

5.3. Direktiivisyyden preferenssijäsennys

Kolmas johdannossa esittämäni tutkimuskysymys käsittelee direktiivisyyden preferenssijäsennystä pakohuonepelikeskusteluissa. Direktiivien muodon ohella preferenssijäsennys on keskeisessä asemassa tässä tutkielmassa. Preferoidut ja preferoimattomat jälkijäsenet ovat tärkeä lähtökohta sille, miten olen aineistoani rajannut ja käsitellyt. Luvussa 4 koko aineisto on jaoteltu sen kolmannen tason alalukuihin sen mukaan, saavatko ne preferoidun (myöntyminen) vai preferoimattoman (käynnistyvä ongelmasekvenssi) jälkijäsenen.

Suurin osa kaikista pakopelivuorovaikutuksessa muodostetuista jälkijäsenistä on preferoituja. Preferoituina jälkijäseninä olen käsitellyt sekä verbaalisia että non-verbaalisia kehotukseen myöntymisiä. Muodostaan riippumatta kaikki direktiivikategoriat saavat enemmän odotuksenmukaisia kuin odotuksenvastaisia jälkijäseniä. Kuten olen luvussa 4 selostanut, pakopeliaineistossa on kolmenlaisia preferoituja jälkijäseniä: On non-verbaalisia jälkijäseniä, jotka ovat suoraa direktiivinmukaista toimintaa ilman kielellisiä komponentteja (ks. esim. esimerkit 8 ja 22). Non-verbaalisten jäsenten lisäksi aineistosta löytyy kahdenlaisia verbaalisia jälkijäseniä. Osa aineiston jälkijäsenistä on itsessään jo pyydetty toiminto (ks. esimerkit 7 ja 21) ja osa esimerkiksi dialogipartikkeleita tai muunlaisia vuoroja, jotka sitoutuvat tekemään pyydetyn asian seuraavaksi tai myöhemmin (esimerkit 11 ja 17). Pakopeliaineistossa voidaan toisin sanoen ilmaista myöntymistä direktiiviin joko toteuttamalla toiminto suoraan kielellisellä vuorolla tai sitoutumalla direktiivin kehoittamaan toimintaan esimerkiksi dialogipartikkelivuorolla.

Preferoimattoman jälkijäsenen aloittamia ongelmasekvenssejä on pakohuoneaineistossa monenlaisia ja preferoimattoman jälkijäsenen sisältö ja muoto riippuvat paljon siitä, millaisen sekvenssin se vuorovaikutuksessa aloittaa. Joissakin vuorossa käytetään odotuksenvastaisuutta pehmentämään epäröivää johdantoa (ks. esimerkki 20) ja toisissa taas tuotetaan suoraan ongelmasekvenssin aloittava sisältö (esimerkki 16). Direktiivien preferenssijäsennyksen kohdalla kiinnostava aihe jatkotutkimukselle olisi näiden kahdentyyppisen preferoimattoman vuoron käyttötavat ja se, esiintyykö näitä kahta tyyppiä myös

muissa aineistoissa. Pakopeliaineistosta voi kuitenkin jo huomata sen, että preferoimattomat jälkijäsenet eroavat toisistaan suuresti sen suhteen, miten pehmenneittä tai suorina ne ovat. Kaikille preferoimattomille jälkijäsenille on yhteistä se, että ne ovat verbaalisia. Non-verbaaliset jälkijäsenet olen rajannut tästä tutkimuksesta pois sillä perusteella, että ne eivät käynnistä vuorovaikutussekvenssiä direktiivisyyden ympärille,

Preferoimattomilla jälkijäsenillä on pakopelivuorovaikutuksessa kahdenlaisia käyttöalueita. Osa ongelmasekvenssin aloittavista vuoroista osoittaa ongelmia nimenomaan edeltävässä direktiivivuorossa ja osa taas direktiivin toteuttamismahdollisuuksissa kielenulkoisessa ympäristössä. Olisikin mielenkiintoista tutkia tarkemmin – tästä aineistosta tai jostakin muusta – onko odotuksenvastaisten jälkijäsenten käyttötavoissa yhteyttä esimerkiksi siihen, missä määrin jälkijäsentä pehmennetään pyrkimyksenä olla kohtelias.

Preferenssijäsennys on tässä työssä ollut hedelmällinen viitekehys direktiivien tutkimiselle. Se on tarjonnut toimivan lähtökohdan aiheen rajaamiselle ja aineiston lajittelulle ja analyysille. Preferenssijäsennyksestä liikkeelle lähteviä direktiivitutkimuksia on myös melko vähän. Esimerkiksi konditionaalidirektiivejä tutkinut Wójtowicz (2018) ei ota juurikaan kantaa niiden jälkijäseniin ja monet hänen esimerkeistään ovatkin katkaistu jo ennen kuin lukijalle selviää, millainen jälkijäsen konditionaalivuorolla on. Preferenssijäsennystä käsittelevissä lähteissä usein kyllä mainitaan myöntymisen käskyn odotuksenmuokaisena jälkijäsenenä, mutta sen syvällisemmin asiaa ei ole juurikaan käsitelty.

6. Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen kuvaillut direktiivi-ilmausten käyttöä monenkeskisissä keskusteluissa pakohuonepelin aikana. Aineistoni koostui kahdesta tunnin mittaisesta pelistä eli yhteensä 120:stä minuutista keskustelua. Viitekehysteni tässä työssä on keskustelunanalyttinen. Esittämäni analyysi noudattaa samoja teoreettisia ja metodologisia rajoituksia ja lähtökohtia kuin vuorovaikutuslingvistiikka yleensäkin. Vuorovaikutuslingvistiikka on luonnollinen valinta käsillä olevan työn kaltaiseen tutkimukseen, kun kiinnostuksen kohteena on se, miten direktiivisyys ilmenee etenevässä vuorovaikutuksessa.

Olen pyrkinyt tässä tutkimuksessa luomaan laadullisen tutkimuksen keinoin käsitystä siitä, miten erimuotoiset direktiivivuorot käyttäytyvät keskustelussa ja millaisia jälkijäseniä ne saavat. Olen keskittynyt niihin kielellisiin resursseihin, joita käytetään kehotusten ja niiden jälkijäsenten muodostamiseen. Tässä tutkielmassa on omissa alaluvuissaan käsitelty imperatiivi-, indikatiivi-, konditionaali- ja ellipsirakenteet direktiivien muodostusresursseina. Muotolähtöisellä rajauksella olen pystynyt osoittamaan direktiivisyyden hyvin monikasvoiseksi ilmiöksi, jonka merkityksiä ilmaistaan pakohuonevuorovaikutuksessa luontevasti monilla erilaisilla resursseilla.

Direktiivien tutkimusta vuorovaikutuksessa on tehty melko paljon jo ennen tätä tutkielmaa. Toivon työlläni kuitenkin osoittavani, että direktiivit ovat edelleen hedelmällinen tutkimuskohde vuorovaikutuslingvistiikan näkökulmasta. Direktiivisyys on monipuolinen kielellinen ilmiö, ja siinä on piirteitä, joihin ei tämän työn sisällä ole ollut mahdollista ottaa kantaa. Luvussa 5 olen tarkemmin pohtinut mahdollisia jatkotutkimuskysymyksiä, jotka tämä työ jättää avoimeksi. Toivottavasti tutkielmani on herättänyt lukijassa kiinnostusta direktiivisiä ilmiöitä ja niiden vuorovaikutuksellisia lainalaisuuksia kohtaan.

Lähteet

AINESLÄHTEET

Marraskuussa 2017 nauhoitetut kaksi pakohuonepelitalennetta (ääni- & videotallenteet), kirjoittajan hallussa.

KIRJALLISUUS

Aikhenvald, Alexandra Y. 2010: *Imperatives and commands*. Oxford studies in typology and linguistic theory. Oxford University Press, Oxford.

Antaki, Charles 2012: Affiliative and disaffiliative candidate understandings. *Discourse Studies* 14 (5), s. 531–547. [Verkkolehti.] Thousand Oaks, California. [Viitattu 12.3.2019.] Saatavissa <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1461445612454074>

Barton, Ellen L. 1990: *Nonsentential constituents. A theory of grammatical structure and pragmatic interpretation*. Pragmatics and beyond 2. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Brown, Penelope – Levinson, Stephen 1978: Universals in language usage: politeness phenomena. Teoksessa *Questions and politeness. Strategies in social interaction*. Cambridge papers in social anthropology 8, s. 56–289. Toim. Esther N. Goody. Cambridge University Press, Cambridge.

Clift, Rebecca 2016: Don't make me laugh. Responsive laughter in (dis)affiliation. *Journal of Pragmatics* 100 (2016), s. 73–88. [Verkkolehti.] North-Holland, Amsterdam. [Viitattu 14.3.2019.] Saatavissa: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378216616000230?via%3Dihub>

Drew, Paul – Heritage, John 1992: Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 3–65. Toim. Paul Drew ja John Heritage. Cambridge University Press, Cambridge.

Etelämäki, Marja 2007: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominiesta tämä*. SKS, Helsinki.

Fox, Barbara – Thompson, Sandra – Ford, Cecilia – Couper-Kuhlen Elizabeth 2013: Conversation Analysis and Linguistics. Teoksessa *The Handbook of Conversation Analysis*, s. 726–740. Toim. Jack Sidnell ja Tanya Stivers. Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex.

Goffman, Erving 1964: The neglected situation. *American Anthropologist* 6 (2), s. 133–136. American Anthropological Association, Arlington, Virginia.

Goffman, Erving 1981: *Forms of talk*. Basil Blackwell, Oxford.

Gussenhoven, Carlos 2002: Intonation and interpretation: phonetics and phonology. Teoksessa *Speech Prosody 2002: Proceedings of the First International Conference on Speech Prosody*, s. 47–57. [Verkkodokumentti.] Toim. Bernard Bel ja Isabelle Marlien. Université de Provence Laboratoire Parole et Langage, Aix-en-Provence. [Viitattu 27.1.2019.] Saatavissa: http://www.sfu.ca/~hedberg/Gussenhoven_2002_MEANING_OF_INTONATION.pdf

Hakulinen, Auli 1997: Vuorottelujäsennys. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toinen painos, s. 32–55. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere

Hakulinen, Auli 2001: On some uses of the discourse particle kyl(lä) in Finnish conversation. Teoksessa *Studies in interactional linguistics*, s. 171–198. Toim. Margret Selting ja Elizabeth Couper-Kuhlen. John Benjamins, Amsterdam.

Heinemann, Trine 2006: Will you or can't you? Displaying entitlement in interrogative requests. *Journal of Pragmatics* 38 (2006), s. 1081–1104.

Heinilä, Laura 2016: *Seikkailen suomea. Vertaistuen merkitys seikkailullisessa kielennepimismetodissa*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki [Viitattu 21.1.2019.] Saatavissa https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/166848/Henila_Laura_progradu_2016.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Helasvuo, Marja-Liisa 1991: Syntaktiset rakenteet kertomuksen jäsenyyksen osoittimina. *Virittäjä* 95 (1), s. 33–47. [Verkkolehti.] Kotikielen Seura, Helsinki. [Viitattu 11.4.2019.] Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/38417>

Helasvuo, Marja-Liisa 2001: *Syntax in the making*. John Benjamins, Amsterdam.

Heritage, John 1984: A change-of-state token and aspects of its sequential placement. Teoksessa *Structures of social action*, s. 299–345. Toim. J. Maxwell Atkinson, John Heritage ja Keith Oatley. Cambridge University Press, Cambridge.

Kortesuo, Katleena 2018: *Pakohuone. Suunnittele, toteuta, pakene*. Karisto, Hämeenlinna.

Labov, William 1972: *Language in the Inner City*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania.

Lai, Catherine 2009: Perceiving Surprise on Cue Words: Prosody and Semantics Interact on *Right* and *Really*. *INTERSPEECH 2009 - 10th Annual Conference of the International Speech Communication Association, Brighton, UK, September 6-10, 2009*, s. 1963–1966. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 27.1.2019.] Saatavissa https://www.research.ed.ac.uk/portal/files/25062693/2009_Lai_Perceiving_Surprise_on_Cue_Words_Prosody_and_Semantics_Interact_on_Right_and_Really.pdf

Lauranto, Yrjö 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi. Arkikeskustelun vaihtokauppakielioplia*. Suomi 205. SKS, Helsinki.

Levinson, Stephen 1983: *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.

Liddicoat, Anthony J. 2012: *An Introduction to Conversation Analysis*. Toinen painos. Continuum International Publishing Group, Lontoo.

Lindström, Jan – Lindholm, Camilla – Laury, Ritva 2016: The interactional emergence of conditional clauses as directives: constructions, trajectories and sequences of actions. *Language Sciences* 58, s. 8–21. [Verkkolehti.] Pergamon, Oxford. [Viitattu 1.2.2018.] Saatavissa <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S038800011600019X?via%3Dihub>

Malaska, Jonna 2016: *Välitöntä toimintaa vaativat direktiivit teatteriharjoituksissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Muikku-Werner, Pirkko 1991: Lauseessa on aukko – ”elliptisten” ilmausten tulkinnasta. Teoksessa *Papers from the eighteenth Finnish conference of linguistics*, s. 164–180. Toim. Jussi Niemi. Kielitieteellisiä tutkimuksia 24. Joensuun yliopisto, Joensuu.

Nicholson, Scott 2015: *Peeking behind the locked door: A survey of escape room facilities*. [Verkkodokumentti.] [Viitattu 31.1.2018.] Saatavissa <http://scottnicholson.com/pubs/erfacwhite.pdf>

Pomerantz, Anita 1984: Agreeing and disagreeing with assessments. Some features of preferred/dispreferred turn shapes. Teoksessa *Structures of social action*, s. 57–101. Toim. J. Maxwell Atkinson, John Heritage ja Keith Oatley. Cambridge University Press, Cambridge.

Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. 2. painos. WSOY, Porvoo.

Psathas, George 1995: *Conversation analysis. The study of talk-in-interaction*. Thousand Oaks, Kalifornia.

Pršir, Tea – Simon, Anne Catherine 2013: Iconic interpretation of rhythm in speech. Teoksessa *Prosody and Iconicity*, s. 161–180. Toim. Sylvie Hansil ja Daniel Hirst. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Raevaara, Liisa 1997: Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toinen painos, s. 75–92. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere

Raevaara, Liisa 2017: Adjusting the design of directives to the activity environment. Imperatives in Finnish cooking club interaction. Teoksessa *Imperative turns at talk*, s. 381–410. [Elektroninen kirja.] Toim. Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen. John Benjamins, Amsterdam. [Viitattu 30.1.2018.] Saatavissa <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action;jsessionid=zylinkbalqmd1tcm1yt7staa?docID=4983487>

Rauniovaara, Mirka 2017: Assigning roles and responsibilities. Finnish imperatively formatted directive actions in a mobile instructional setting. Teoksessa *Imperative turns at talk*. S. 325–355. [Elektroninen kirja.] Toim. Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen. John Benjamins, Amsterdam. [Viitattu 1.2.2018.] Saatavissa <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action;jsessionid=zylinkbalqmd1tcm1yt7staa?docID=4983487>

Raymond, Geoffrey 2003: Grammar and social organization: yes/no interrogatives and the structure of responding. *American Sociological Review* 68 (6), s. 939–967. American Sociological Association.

Sacks, Harvey – Schegloff, Emanuel – Jefferson, Gail 1974: A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation. *Language* 50 (4), s. 696–735. Linguistic Society of America, New York.

Schaefer, Steven 2013: Beyond the given. An enunciative approach to the prosody of thematicity in English. Teoksessa *Prosody and Iconicity*, s. 89–107. Toim. Sylvie Hansil ja Daniel Hirst. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.

Schegloff, Emanuel – Sacks, Harvey 1973: Opening up closings. *Semiotica* 8 (4), s. 289–321. La Haye, Mouton.

Scott, Kate 2013: Pragmatically motivated null subjects in English. A relevance theory perspective. *Journal of Pragmatics* 53 (2013), s. 68–83. North-Holland, Amsterdam.

Seppänen, Eeva-Leena 1997: Osallistumiskehikko. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toinen painos, s. 156–176. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere.

Shore, Susanna 1986: *Onko suomessa passiivia?* SKS, Helsinki.

Sorjonen, Marja-Leena 1997: Korjausjäsenitys. Teoksessa *Keskustelunanalyysin perusteet*. Toinen painos, s. 111–137. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere

Sorjonen, Marja-Leena 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. *Virittäjä* 103 (2), s. 170–194. [Verkkolehti.] Kotikielen Seura, Helsinki. [Viitattu 6.3.2019.] Saatavissa <https://journal.fi/virittaja/article/view/39153/30518>

Sorjonen, Marja-Leena – Raevaara, Liisa 2006: Kuinka päästä alkuun? Asiointikeskustelun aloittamistavoista. Teoksessa *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*, s. 48–85. Toim. Marja-Leena Sorjonen ja Liisa Raevaara. Tietolipas 210. SKS, Helsinki.

Sorjonen, Marja-Leena – Raevaara, Liisa – Lappalainen, Hanna 2009: Mä otan tän. Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä. Teoksessa *Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*, s. 90–119. Toim. Hanna Lappalainen ja Liisa Raevaara. Tietolipas 219. SKS, Helsinki.

Sorjonen, Marja-Leena – Raevaara, Liisa – Couper-Kuhlen, Elizabeth 2017: Imperative turns at talk. An introduction. Teoksessa *Imperative turns at talk*, s. 1–24. Toim. Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Elizabeth Couper-Kuhlen. John Benjamins, Amsterdam.

Tainio, Liisa 1997: Preferenssijäsennys. Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet*. Toinen painos, s. 93–110. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere.

Tynan, John – Delgado Lavin, Eva 1997: Mood, tense and the interpretation of conditionals. Teoksessa *On conditionals again*, s. 115–142. Toim. Angeliki Athanasiadou ja René Dirven. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series 4, Current issues in linguistic theory, vol. 143. John Benjamins, Amsterdam.

VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heino-
nen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. [Verkkoaineisto.]
SKS, Helsinki. [Viitattu 30.1.2018.] Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Wójtowicz, Radoslaw 2018: *Directives and stance in Finnish conversation. An interactional-linguistic study of the conditional mood and the partitive case*. Väitöskirja. Adam Mickiewicz University, Poznan.

Yli-Vakkuri, Valma 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turun yliopisto, Turku.

LIITE 1: Litterointimerkinnät

? intonaatio nousee

↑ seuraava sana sanotaan ympäristöä korkeammalta

↓ seuraava sana sanotaan ympäristöä matalammalta

@ äänenlaadun muutos

>puhe< ympäristöä nopeampaa puhetta

<puhe> ympäristöä hitaampaa puhetta

° ympäristöä hiljaisempaa puhetta

PUHE ympäristöä kovaäänisempää puhetta

: pidennetty äänne

k painokas klusiili

(.) mikrotauko eli tauko, joka kestää 0.2 sekuntia tai vähemmän

(2.1) mikrotaukoa pidempi tauko, pituus ilmoitettu sekunteina suluissa

LIITE 2: Lupalomake

Lupa pelin käyttämiseen tutkimusaineistona

Olen tietoinen siitä, että Minella Salonen on tallentanut ja nauhoittanut _____ pelaamamme pakohuonepelin suomen kielen pro gradu -tutkielmaansa varten.

Annan luvan siihen, että tutkielman tekijä saa käyttää tätä tallennetta tutkimuksessaan. Tallennetta ei levitetä kolmansille osapuolille eikä anneta muuhun käyttöön. Kaikki aineistosta ilmi käyvät tunnistetiedot (nimet ym.) muutetaan osallistujien anonymiteetin säilyttämiseksi.

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimenselvennys